

SOTSIAALTÖÖ

Eestkoste ja inimõigused

Milleks kasutada juhiseid?

**Tõenduspõhise praktika
võimalikkusest sotsiaaltöös**

**Sotsiaaltöötaja
kultuuritundlikkus**

1

2013

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialaajakiri

Ajakirja SOTSIAALTÖÖ tellimust saab vormistada:

- kohalikus postkontoris
- toimetuse aadressil ajakiri@tai.ee
- Eesti Posti e-teeninduses www.post.ee

Ajakiri on müügil Tallinnas Tervise Arengu Instituudi koolituskeskuses, Hiiu 42;
Tartus kaupluses Ülikooli Raamatupood, Raekoja plats 11.

Ajakiri SOTSIAALTÖÖ

Tervise Arengu Instituudi ja sotsiaalministeeriumi väljaanne
16. aastakäik.

Ilmub kuus korda aastas: veebruaris, aprillis, juunis, augustis, oktoobris ja detsembris

Toimetuse kolleegium:

Helina Alliksaar, Mailiis Kaljula, Riina Kiik, Aleksander Ljudvig, Valter Parve,
Riho Rahuoja, Koidu Saia, Judit Strömpl, Piret Tamme, Taimi Tulva

Vastutav toimetaja: Regina Lind

Toimetajad: Signe Väljataga, Margit Raias, Inga Mölder

Kujundus ja trükk: Atlex AS

Tiraaž: 1000 eksemplari

Kontakt

Ajakiri Sotsiaaltöö, Tervise Arengu Instituut, Hiiu 42, 11619 Tallinn

Tel (+372) 659 3931, faks (+372) 659 3925, e-post ajakiri@tai.ee

Autoritele:

Ajakirja toimetuse ootab avaldamiseks analüüsivaid, uurimuslikke, nõuandvaid, kogemuslikke, informatiivseid ja silmaringi laiendavaid artikleid, mis aitavad kaasa sotsiaalvaldkonna arengule. Teretulnud on ka info värskelt ilmunud raamatute ja erialaste koolituste kohta. Artiklite maht tuleks kooskõlastada toimetusega. Artiklid saata meiliaadressil ajakiri@tai.ee. Skeemid ja joonised saata töötlemist võimaldavate failidena, mitte pildina tekstis. Pildid palume varustada selgitava tekstiga ja saata elektrooniliselt resolutsiooniga 300 dpi või postiga.

Tervise Arengu Instituut
National Institute for Health Development

sotsiaal
ministeerium

SISUKORD nr 1/2013

Toimetuse veerg

Olla või mitte olla aktiivne kodanik?	
Valter Parve.....	2

Uudised

Uudised ja pressiteated.....	3
ESTA uudised	5

Info / Projekt

Riiklik programm pakub töölesaamist toetavaid hoolekandeteenuseid	
Inger Lilles	6
Uus projekt sotsiaalteenuste kvaliteedi arendamiseks	
Elena Kirt, Triin Vana, Keiu Talve	12
Projekt eestkoste korralduse arendamiseks Tallinnas	
Aire Johanson, Raivo Allev	13

Intervjuu

Aleksander Ljudvig: sotsiaaltöötajatel on võti inimeste probleemide lahendamiseks	
Regina Lind	8

Uurimus

Eestkoste ja inimõigused	
Meeli Tuubel	15
Pole inimest, pole probleemi?	
Sotsiaaltöö pikka aega riigis illegaalselt viibivate inimestega	
Marina Fanfora	28
Kultuurilise mitmekesisuse arvestamisest sotsiaaltöös vanausuliste kogukonna näitel	
Olga Karelsohn.....	33

Sotsiaaltöö meetodid

Tõendus põhise praktika võimalused sotsiaaltöös	
Kyösti Urponen, Riina Mattila	20
Juhtumite lahendamine sotsiaalvaldkonnas ja juhised	

Dagmar Narusson	25
Töö sotsiaalprobleemidega: kuidas esitada nõudeid	
Margo Kikas	50

Arvamus

Eesti inimvara nõuab arendamist ja hoidmist	
Kaljo Laas.....	37

Kogemus

Multikultuurse sotsiaaltöö kogemus – varjupaigataotlejate ja pagulaste tugiisiku tööst Johannes Mihkelsoni Keskuses	
Juhan Saharov, Hanna Ernits	40

Teraapia

Varajase lapse trauma ja võimalused lapse abistamiseks (2)	
Sandra Wieland, Maire Riis.....	44

Vaimne tervis

Töökeskkonda muutes ja töötajaid toetades saab vähendada stressi negatiivset mõju	
Mariliis Malken.....	48

Eesti 20

20 aastat sotsiaaltöö õpet Tartu Ülikoolis	
Judit Strömpl	55
Eesti Sotsiaalasutuste Juhtide Nõukoda 20	
Rünno Lass	59

Kokkuvõte

inglise ja vene keeles	62–63
------------------------------	-------

Kirjandus

Vaikijate hääled 3. Raamat vanuselisest tõrjumisest	64
---	----

Olla või mitte olla aktiivne kodanik?

Euroopa Komisjon on nimetanud 2013. aasta Euroopa kodanike aastaks, mille eesmärk on tähtsustada igapäevast kaasalöömist. Ka Eestis on viimasel ajal räägitud palju kodanike osalemisest riigi tegevustes. Mõeldes sellele, kas tasub sel eesmärgil olla aktiivne, vaeb nii mõnigi inimene poolt- ja vastuargumente, mis võivad kohati olla üsna kaalukad.

Olemise poolt:

- Osalusdemokraatia saab tegeliku sisu alles siis, kui avalikul võimul on partneriks motiveeritud, missioonitundlik kodanikkond.
- Olukorras, kus elukorraldus muutub väga kiiresti, ei pruugi neljaks aastaks valitud rahvaesindajad tulla üksinda edukalt toime otsustamisega, mis peab arvesse võtma paljusid asjaolusid.
- Valimiste teel võimu juurde pääsenutel tasub „silma peal hoida”, et vältida otsuste võimalikku kallutatust erakondade rahastajate kasuks.
- Rahvakogus tehtud ettepanekud on märk kodanike valmisolekust olla kaasatud valitsemisse, võtta vastutust Eesti elu juhtimise eest. Kogunenud sotsiaalne kapital otsib kohta, kuhu investeerida oma energia.
- Personaalne, virisemist meenutav rahulolematus tohiks välja pääseda alles pärast seda, kui ollakse proovinud midagi demokraatlikul viisil paremaks muuta.
- Osalema kannustab vajadus tunda end kuuluvana nende inimeste hulka, kellest lugu peame.
- Meil on moraalne kohus lüüa kaasa neis protsessides, mis meid ja meie pere elukeskkonda mõjutavad.

Olemise vastu:

- Mitte vastutada ja olla lihtsalt kriitiline on palju mõnusam ja stressivabam.
- Asjatundlikuks otsustamiseks vajaliku pädevuse kogumine ja panustamine kulu-avad isiklikku aega ja muidki ressursse.
- Otsustamise osalemine nõuab peaaegu alati ka teistega arvestamist ja oma isikliku ego tagaplaanile surumist.
- Aktiivse kodanikuna meie kultuurile omaste väärtuste eest seismine võib ka äraspidise tulemuse anda. Näiteks on olnud juhtumeid, kus karistada ei saa vargapoiss, vaid vargust pealt näinud ja seda takistanud kodanik.
- Isikliku seisukoha omamine – ja eriti selle väljaütlemine – võivad saada takistuseks politiseeritud ametikoha säilitamisel või sellele kandideerimisel.
- Parimat soovides ja üldise hüvangu nimel tegutsedes võib kogeda pettumust.

Ajakirja Sotsiaaltöö lugejad on tihti kahes rollis: avaliku võimu esindajatena aktiivseid kodanikke otsides ja kaasates ning teisalt – valdavalt madala valulävega inimestena ise ühiskonna kitsaskohti märgates on nad valmis asjade paremaks muutmise nimel ise käed külge panema.

Jaksu, taiplikkust ja koostööd mõlema rolli edukal ühitamisel!

Valter Parve, toimetuse kolleegiumi liige

Seadusemuudatused 2013. aastal

Alates jaanuarist 2013 on muutunud mitmete toetuste ja tasude määrad ning maksmise kord. **Töötasu alammäär** tõusis 290 eurolt 320 eurole, **töötutoetus** 65,41 eurolt 101,5 eurole. **Töötuskindlustusmaks** langes 4,2 protsendilt 3%-le. Sealjuures on kindlustatu maksemääraks 2% ja tööandja maksemääraks 1%.

■ **Tasulist isapuhkust** on nüüdsest õigus saada kokku kümne tööpäeva ulatuses kahe kuu jooksul enne eeldatavat sünnituse tähtpäeva ja kahe kuu jooksul pärast lapse sündi. Isapuhkus tasutakse töötaja keskmise töötasu alusel, kuid see ei tohi olla rohkem kui oli kolmekordne Eesti keskmine brutokuupalk üle-eelmises kvartalis.

Lapsepuhkuse tasu, mida ema või isa saab kasutada iga kalendriaasta, tõusis seniselt 4,25 eurolt 15,18 eurole päevas.

■ **Rakendus vanemapension.** 1. jaanuaril 2013 ja hiljem sündinud lapse eest kuni lapse kolmeaastaseks saamiseni teeb riik 4%-list täiendavat sissemakset Eesti keskmiselt töötasult kogumispensioni II sambasse. Riiklikule pensionile arvutatakse juurde pensionilisa kahe pensioni aastahinde suuruses lapse kasvatamise eest, kes on sündinud ajavahemikus 31. detsember 1980 – 31. detsember 2012 ning keda pensionilisa taotleja on kasvatanud vähemalt kaheksa aastat ning kelle eest vanem ei saa kahte aastat pensioniõiguslikku staaži (pensionioiguslikku staaži arvestati kuni 31.12.1998). Pensionilisa makstakse iga lapse eest ühele vanematele.

■ Juulist 2013 hakatakse allpool absoluutse vaesuse piiri elavatele peredele maksma taotluse alusel **vajaduspõhist peretoetust**, mille suurus on 9,59 eurot, kui peres on üks lapse-toetust saav laps, ning 19,18 eurot, kui peres on kaks või enam lapse-toetust saavat last. Toetus määratakse kolmeks kuuks, seega tuleb taotlus kohalikule omavalitsusele esitada neli korda aastas. **Kolmikute ja suurema arvu mitmike sünni ühekordne sünnitoetus** tõuseb 1000 euro peale lapse kohta. Samal ajal tõuseb ka **lapse-toetus kolmanda ja enama lapse kohta** peres 76,72 euroni.

■ 2013. aastal makstakse **põhikooli lõpetanud lapsele peretoetusi** ka juuli ja augusti eest sõltumata õpingute jätkamisest. Kui laps õppimist ei jätkata, lõpeb õigus peretoetusi saada septembrist.

Allikas: sotsiaalministeerium

Kärdla sotsiaalkeskuse kogemus kohustusliku kaitsevæeteenistuse asendusteenistusega

Alates 2009. aastast on usulistel või kõlbelistel põhjustel asendusteenistuses viibinud üle saja noormehe, asendusteenistuse läbimise kohaks on eelkõige sotsiaalvaldkonna asutused. 11. jaanuari Hiiu Lehes ilmus artikkel 21-aastastest Kif Tammest, kes kaitsevæeteenistuse asemel valis töö puuetega inimestega Kärdla sotsiaalkeskuses. Kärdla sotsiaalkeskuses tegeles noormees sisulise tööga: oli õpetaja abiliseks sotsiaalkeskuse lasteaias muusikatundides, mängis lastega ja õpetas neile mängu. Kord nädalas õpetas Tamme puuetega täiskasvanutele arvutioskusi sotsiaalkeskuse tegevustoas. Tänu õpitud IT erialale oskas ta hooldada sotsiaalkeskuse arvuteid ja tegi keskusele kodulehe. Eakate koduviisiididel tegi Tamme põhiliselt füüsilist tööd, tõi puid ja kühveldas lund, et sotsiaaltöötajal oleks rohkem aega abivajajaga suhelda. „Aasta jooksul minu arusaamised ja mõttemaailm rikastusid ning sain kogemusi abivajajatega suhtlemisest,“ võttis Tamme kokku teenistusaasta jooksul õpitu. Kärdla sotsiaalkeskuse juhataja Elle Voolma sõnul oli neil noormehest palju kasu ja tal on head eeldused töötamaks puudega inimese tugiisikuna. Alternatiivteenistuse valinutele määrab teenistuskoha kaitseressursside amet.

Helja Kaptein, Hiiu Leht

Uudised Võrumaalt

Võrumaa sotsiaaltöötajad on seadnud suuna enast rohkem koolitada ning teha koostööd töös laste ja peredega. Alates novembrist on meile esinemas käinud Perede ja Laste Nõuandekeskus, Tallinna Ülikooli lektorid, veebruari alguses sotsiaalministeeriumi laste ja perede osakond suurema meeskonnaga.

Detsembris alustasime uue sotsiaalse rehabilitatsiooni paketiga puuetega laste peredele, millest seekord võtavad osa 27 peret seitsmest omavalitsusest. Oma valla puuetega laste peredega alustas koostööd Sõmerpalu.

Novembri alguses korraldas maakonna traumameeskond traditsioonilise maakondliku eakate ohutuse päeva. Vastseliina Rahvamajja tuli kokku ligi 100 eakat. Töötoad sisustasid Päästeamet, Maanteeamet, Politsei, Punane Rist, Kaitseliit ja traumaprojekt. Avatud töötubades sai tut-

vuda pommigrupi, korstnapühkija, ohvriabi, Vastseliina apteeגי ja Võrumaa tervisetoa tegemistega. Suures saalis sai kuulata Tartu Kiirabi koolituskeskuse loengut vingude ohtlikkusest.

Enne jõule avati Mõniste vallas teenusekeskus, kus lisaks raamatukogule, postipunktile, juuksuritele, pere- ja hambaarstile on ka sotsiaalkorterid ning ruumid lühema- või pikemaajalise ööpäevaringse hooldusteenuse osutamiseks. Sotsiaaltöötaja Sirje Zilmeri idee elas üle kõik rasked ajad ja sai lõpuks teoks, projekteerimisest avamiseni kulus viis aastat.

Traditsiooniline sotsiaalvaldkonna töötajate tunnustusüritus oli novembris. Võrumaa Omavalitsuste Liidu tänukirja said sotsiaaltöötajad Angela Viks Rõugest ja Sirje Zilmer Mõnistest; Lõuna-Eesti Haigla Õendusabikeskuse juhataja Lilia Leppsaar; hooldustöötajad Külli Roots, Lea Juul, Mare Kõiv, Riina Nassar, Liisi Kirch ja Riina Kirschenberg.

Marianne Hermann

Võrumaa OL sotsiaaltöö peaspetsialist

Tõhusad kovisioonid Läänemaal

Läänemaa sotsiaaltöötajad on aastaid kasutanud superviisorina Marika Ratnikut ja tema tööga igati rahule jäänud. Kord aastas toimuvast superviisioonist jäi aga ilmselgelt väheks. Poolteist aastat tagasi tekkis meil idee hakata ise oma maakonnas pakkuma vastastikust tööõnustamist. Marika Ratnik koolitas omavalitsuste sotsiaalõnunikud kovisioriteks. Nüüd toimub iga kahe kuu tagant kovisioon, mille puhul ressursiks on vaid hea tahe ning tulemuseks lahendatud olukorrad ja osalejate hea enesetunne. Kovisioon kujutab endast kolleegidevahelist rühmanõustamist, mille puhul otsitakse koos lahendusi töös esilekerkivatele probleemidele ja juhtumitele. Teisi aidates ja toetades aidatakse samal ajal ka iseennast. Kovisioonil on kindlad reeglid: konfidentsiaalsus, osalejate võrdne positsioon, hoidumine kaaslaste kritiseerimisest ja hinnangu andmisest jne. Kohtumist valmistab ette ja juhivad kovisior ehk hõlbustaja, kes otsib ruumid, kogub juhtumid aruteluks, jälgib reeglite kinnipidamist jne. Hõlbustajateks on olnud järgemööda kõik omavalitsuste sotsiaalõnunikud. Möödunud aastal viisime läbi kuus kovisiooni, tulemused ja tagasiside on muljetavaldatavad.

Kersti Lõhmus

Lääne Maavalitsuse haridus- ja sotsiaalosakonna juhataja

Sotsiaaltöö doktoriõppe eelkool Tallinna Ülikoolis

Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituut korraldab 2013. aasta kevadsemestril tasuta täiendusõppekursuse sotsiaaltööst kui teadusest huvitatud magistrikraadiga inimestele. Koolituse eesmärk on luua eeldused uurimisvaldkonna valikuks ja konkurentsivõimelise doktoritöö kavandi koostamiseks. Põhiõppejõududeks on TLÜ sotsiaaltöö instituudi professorid Lauri Leppik, Taimi Tulva ja Airi Värnik ning külalisprofessorid Hans van Ewijk ja Jean Pierre Wilken Hollandist. Alates veebruarist kuni juuni alguseni toimub viis viietunnist seminari. Seminaride esimene osa keskendub doktoritöö kavandile ning teises osas saavad õppurid osaleda doktoriseminaril koos praeguste sotsiaaltöö doktorantidega. Täiendavalt pakutakse võimalust saada potentsiaalse juhendaja individuaalset konsultatsiooni doktoritöö kavandi koostamisel. Õppekava koosneb viiest moodulist: 1) sotsiaaltöö doktoriõpe ja uurimisvaldkond, 2) sotsiaaltöö kui teadus ja kirjanduse analüüs, 3) uurimisprobleemi sõnastamine, 4) uurimistöö metodoloogia käsitlused, uurimis- ja andmeanalüüsi meetodid, 5) doktoritöö kavandi ettekanne. Doktoriõppe eelkool lõpeb juuni alguses doktoritöö kavandi esitamise ja ning temaatilise diskussiooniga sotsiaaltöö instituudi professorite, doktorantide ja doktoriõppe eelkooli läbinute osalemisel. Täiendav info: Karmen Toros, e-post: lai@tlu.ee

Tugiisik vanemliku hoolitsuseta noortele

Asenduskodust ja perekonnas hooldamiselt lahkuvatele noortele tugiisikuteenuse osutamist korraldab Eesti Asenduskodu Töötajate Liit. Teenuse eesmärk on kergendada noorte iseseisvumist, parandada nende igapäevaeluga toimetulekut ja sotsiaalseid oskusi ning toetada noorte sujuvat sisenemist tööturule. Tugiisik nõustab ja juhendab noort tema kohustuste täitmisel, õiguste teostamisel või toimetulekul raske olukorraga igapäevases elukeskkonnas. Lähtudes noorte vajadusest on tugiisik abistaja asjaajamisel, emotsionaalse toe pakuja, kogemuste või teabe vahendaja jne. Tugiisikuteenust pakutakse noortele, kes on kas kuni 24 kuud tagasi lahkunud asenduskodu või perekonnas hooldamise teenuselt või on peagi teenuselt lahkumas. Teenust rahastab Euroopa Sotsiaalfond. Info: projektijuht Meelis Kukk, tel 5690 9770, e-post meelis@eatl.ee; www.eatl.ee.

Üleilmse sotsiaaltöö päeva tähistamine Türil

Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon korraldab rahvusvahelise sotsiaaltöö päeva tähistamiseks piduliku ürituse, mis toimub 19. märtsil kell 12.00–15.00 Türi Kultuurimajas (Hariduse 1, Türi linn).

Käesoleva aasta sotsiaaltöö päeva teemaks on **võrdsete sotsiaalsete ja majanduslike võimaluste edendamine**. Sotsiaaltöötajad seisvad hea selle eest, et vähendada ebavõrdust ühiskonnas: kõigile inimestele peab olema tagatud inimväärne toimetulek ning võimalused ühiskonna elus osalemiseks. Üleilmne sotsiaaltöö päev rõhutab sotsiaaltöö ja -töötajate rolli ühiskonnas, sotsiaaltöö professionaalseid väärtusi ja eetikat.

Sotsiaaltöö päeva traditsioonilisel pidulikul üritusel tunnustatakse Eesti parimaid sotsiaalala töötajaid ning antakse välja tiitlid: **aasta hooldustöötaja, aasta sotsiaaltöötaja, aasta hoolekandeaastuse juht ja elutöö tegija sotsiaalvaldkonnas**. Aukirjaga tunnustatakse silmapaistvat sotsiaalvaldkonna koolitajat ja aasta jooksul ESTA eesmärkide nimel kõige rohkem aktiivsust üles näidanud ESTA liiget. Osavõtt üritusest on tasuta. Registreerida saab 8. märtsini e-posti aadressil mai.kauber@gmail.com (palume märkida osaleja nimi, asutus, ametikoht ja e-posti aadress.) Eribuss sõiduks Türiale väljub Tallinnast kell 10.00 Vene Kultuurikeskuse eest (Mere pst 5). Edasi-tagasi sõidu maksumus ühele inimesele on 10 eurot, tasumine arve alusel. Palume registreerimisel märkida arve saaja nimi ja aadress ning sõitja mobiiltelefoni number. Ürituse kava leiab ESTA veebilehelt.

Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni (ESTA) kuulub 03.02.2013 seisuga 384 üksikisikut ja kaks liikmesorganisatsiooni – Eesti Sotsiaalasutuste Juhtide Nõukoda ja Eesti Tervishoiu Sotsiaaltöötajate Assotsiatsioon.

ESTA tegevused 2013. aastal

■ 2013. aasta ESTA tegevuskavas on mitmeid piirkondlikke teemapäevi:

veebruar – Põhja-Eesti – *Vaimse tervise probleemidega klient hoolekandes*

aprill – Ida-Eesti – *Hooldusperede vajalikkus ja toetamine*

september – Kesk-Eesti – *Integreeritud teenused*

oktoober – Põhja-Eesti – *Positiivne päev*

Lisaks toimub märtsis teemapäev Lääne-Eestis, oktoobris Kesk-Eestis ja novembris Lõuna-Eestis, teemad on täpsustamisel.

■ Jätkavad tööd ESTA komisjonid (töö- ja palgakomisjon, eetikakomitee, sotsiaaltöö koolituse ja kutsekvalifikatsiooni

komisjon, terminoloogikomisjon) ja sektioonid. Tegutsevad järgmised hoolekande valdkondade põhised sektioonid: lastekaitse, koduhooldus, võlanõustamine, KOV sotsiaaltöö korraldus, integreeritud teenused, suhtlemine meediaga, tervishoiusotsiaaltöö, puuetega inimeste hoolekande, koolisotsiaaltöö. Kutsume ESTA liikmeid ja uusi liitujaid osalema sektioonide tegevuses.

Väga oodatud ESTA tegevustes kaasa lööma on ka sotsiaalvaldkonna **õppijad!** Ühiskonna heaolu sõltub suurel määral neist inimestest, kes nooruse entusiasmiga soovivad maailma paremaks muuta.

ESTA hoiab praktikute kutseprestiiži ja esindab sotsiaaltöö praktikuid ühiskondlikul tasandil. ESTA liikmetel on võimalus osaleda kõigil organisatsiooni korraldatavatel loengutel, seminaridel, teemapäevadel jne. Tasulistel ESTA üritustel saavad liikmed osaleda soodushinnaga. Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni tegevusest ja liikmeks astumise korrast saab üksikasjaliku ülevaate meie kodulehelt www.eswa.ee.

Riiklik programm pakub töölesaamist toetavaid hoolekandeteenuseid

Inger Lilles
sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna
peaspetsialist

Selleks et sotsiaalsed või majanduslikud probleemid leiaksid lahenduse ning inimeste iseseisev toimetulek ja ühiskonnaelus osalemine oleks võimalik, on riik Euroopa Sotsiaalfondiga käivitanud rea tegevusi, mis on koondatud ühtsesse hoolekandeprogrammi „Töölesaamist toetavad hoolekandemeetmed 2012–2013”. Programmi raames osutatavad teenused on tasuta ja nendega on võimalik toetada tuhandeid inimesi, kellel on soov oma elukvaliteeti parandada. Artiklis on kokkuvõtlik ülevaade programmi teenustest.

Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskuse juures tegutseb **Puudealase Teabe ja Abivahendite Keskus (PTAK)**, mis nõustab erivajadustega inimesi ja nende hoolduskoormusega pereliikmeid, kuidas kasutada abivahendeid ning kohandada puuetega inimeste kodu ja töökohta nii, et nende iseseisev toimetulek paraneks ning hooldajal oleks võimalik tööle naasta. PTAK nõustab ja juhendab ka juriidilisi isikuid. Professionaalne nõustamisteenus loob eeldused seni alahõivatud sihtgruppide tööhõive suurendamiseks ja aitab inimesi paremini ühiskonnale kaasaata. Muu hulgas jagatakse klientidele teavet Töötukassa tööturuteenustest, et soodustada praegu mittetöötavate inimeste suundumist tööturuteenustele. PTAK-i spetsialistid nõustasid 2012. aastal rohkem kui 400 inimest üle Eesti.

Selleks et **multiprobleemidega inimestele vajaduspõhiseid teenuseid pakkuda**, töötab Sotsiaalkindlustusametis (SKA) viis koordi-

naatorit, kes on abiks kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatele, et korraldada klientidele juhtumipõhiselt kvaliteetsete hoolekandeteenuste osutamist. Juhtumipõhine võrgustikutöö seob tööturu- ja hoolekandeteenuseid ning muudab need inimestele kättesaadavaks, samuti arendab teenuseosutajate omavahelist koostööd. Projekti eesmärk on toetada inimesi, kelle töölkäimist ja igapäevaeluga toimetulekut piirab rohkem kui üks takistus. Pere-, võla- ja psühholoogilise nõustamise ning tugiisiku teenuse pakkumine peaks aitama klientidel leida keerulistest olukordadest väljapääsu. 2012. aasta jooksul osutati nõustamisteenuseid ligi tuhandele inimesele kogu Eestis.

Hoolekandeprogrammi raames katsetatakse inimeste **rehabilitatsioonivajaduse hindamist** ja töötatakse välja kompleksseid **töölesaamist toetavaid rehabilitatsiooniprogramme** erivajadustega inimeste ja nende lähedaste töölesaamiseks

või töö säilitamiseks. Projekti elluviija on Astangu Kutserehabilitsiooni Keskus ning projektis osaleb kümme asutust, kes osutavad programme eri sihtgruppidele. Rehabilitatsiooniprogramm on kindla eesmärgiga struktureeritud ja planeeritud rehabilitaatorivate tegevuste kogum, mida osutatakse kindlale sihtgrupile kindlaksmääratud aja jooksul. Rehabilitatsiooniprogrammid võivad koosneda individuaal- või grupitegevustest või mõlemast. Programme osutatakse nt tööealistele erivajadustega inimestele, raske ja sügava liikumispuudega ning seljaajukahjustusega inimestele, nägemispuudega inimestele jt sihtgruppidele. Kokku osutati 2012. aastal programme 54 inimesele, kellest 29 inimest asus tööle või säilitas töö ning 16 suunati aktiivsetele tööturuteenustele.

Erivajadustega inimeste ja teiste tööturu riskigruppide töövõime arendamiseks ja kutsesobivuse hindamiseks on kasutusele võetud **hindamismetoodika Hamet**, mis aitab planeerida sobivaid sekkumisi (nt vajaduspõhiseid tööturuteenuseid) ning toetab sihtgrupi tööhõive suurenemist. Metoodika kasutuselevõtt ning üle-eestiline hindamis- ja nõustamiskompetentsi loomine on parandanud inimeste võimalusi arendada oma teadmisi ja tugevusi ning töötada valdkonnas, kus inimese töövõime on säilinud ja/või seda on võimalik parandada. Metoodika testimisõiguse koolitused on läbinud seitse asutust üle riigi, tänu sellele on erinevate piirkondade klientidel võimalus oma kutsesobivust hinnata. Peale selle on projekti elluviija Astangu Kutserehabilitsiooni Keskus loonud ka töötoad puidutöö ja lihttöö tegemiseks. Nende peamine eesmärk on tööharjumuse kujundamine ja töövõtete õpetamine. Programm võimaldab ka **asenduskodust või perekonnas hooldamiselt lahkunud või lahkuvatele noortele tugisikuteenust**. Teenuse osutamist korraldab Eesti Asenduskodu Töötajate Liit ja selle eesmärk on toetada noorte iseseisvumist, parandada nende igapäeva eluga toimetulekut ja sotsiaalseid oskusi ning toetada noorte sujuvat sisenemist tööturule. Tugisik abistab noort lähtudes tema vajadustest, nõustab ja juhendab teda kohustuste täitmisel, õiguste

tagamisel või toimetulekul raskustega igapäevaelus. Möödunud aastal osales teenusel 47 noort, kellest osa jätkab ka sel aastal tugisikuga.

Hoolekandeprogrammis rakenduvad meetmed mõjutavad **sotsiaalteenuste kvaliteeti ja parandavad osutatavaid teenuseid sisuliselt**. Selleks juurutab metoodika kohalik esindaja hanke raames väljavalitud rehabilitatsiooni- ja erihoolekandeteenuste asutustes kvaliteedijuhtimissüsteemi EQUASS Assurance, mille üks eesmärk on muuta teenuse osutamine tõhusamaks. Tervise Arengu Instituut korraldab psüühiliste erivajadustega inimeste tegevusjuhendajatele koolitusi, mis arendavad töötajate kutseoskusi.

Lisaks riikliku programmi raames osutatavatele hoolekandeteenustele korraldab SA Innove möödunud aastal **avatud taotlusvooru**, milles rahastati projekte hoolduskoormuse vähendamiseks vanemaelastele ja puudega inimestele, samuti lapsehoiuteenust ja tugisikuteenust pakkuvaid projekte. Rohkem teavet käesoleval aastal elluviidavate projektide ja neis osalemise kohta leiab aadressil www.innove.ee.

Et teenused jõuaksid abivajajateni, selles on oma roll osavõtlikel sotsiaaltöötajatel, kes suunavad oma piirkonna inimesi neid abistavatele ja tasuta teenustele. Täpsemat infot tegevuste kohta saab aadressil Inger.Lilles@sm.ee. Samuti on programmi tegevuste kirjeldus kättesaadav (ka vene ja inglise keeles) sotsiaalministeeriumi kodulehel otsingusõnaga „hoolekandeprogramm”. Teavet leiab ka programmipartneri Astangu Kutserehabilitsiooni Keskuse kodulehel www.astangu.ee.

Programm lõpeb 2013. aastal, kuid samal ajal planeeritakse uusi tegevusi aastateks 2014–2020. Kindlasti jätkatakse tugiteenuste süsteemi arendamisega tööga vähehoivatud sihtrühmadele, sealhulgas suure hoolduskoormusega inimestele, et aidata neil tööturule siseneda ja seal püsida. Fookuses on ka hoolekandeteenuste kvaliteedi tõstmine valdkonna spetsialistide ja asenduskodude infrastruktuuri arendamise ning avatud hoolekande võimaluste laiendamiseks.

Aleksander Ljudvig: sotsiaaltöötajatel on võti inimeste probleemide lahendamiseks

Alates eelmise aasta detsembrist töötab sotsiaalministeeriumi asekanterina Aleksander Ljudvig (32), kes on õppinud Tartu Ülikoolis sotsiaaltööd ja töötanud sotsiaalvaldkonna eest vastutava abilinnapeana Narvas. Ajakiri Sotsiaaltöö uuris, kuidas on asekanter uues ametis sisse elanud ning milliseid sotsiaaltöö tõekspidamisi peab tähtsaks.

Mis mõtete ja soovidega alustasite oma tegevust uuel positsioonil?

Hiljuti täitis mul kümme aastat tööd kohalikus omavalitsuses. Mõtlesin, et on õige aeg edasi minna. Narva linnaga hüvasti jätmine oli emotsionaalselt raske moment. Tunnen ennast endiselt Narva patrioodina ja tahaksin seal kasulik olla. Mulle pakkus huvi nii valdkond kui ka juhi roll suures organisatsioonis: protsesside korraldamine, meeskonna tööle panemine. Veel üks asi, mis tõi mind sotsiaalministeeriumi, oli see, et sinne ideoloogia ja arusaamad ühtivad minu arusaamadega sotsiaaltööst.

Kas olete praegu juba sisse elanud?

Kohanesin päris kiiresti, seda tänu toredatele kolleegidele. Kõik inimesed on omal kohal, teavad oma rolli. Võin oma töötajaid usaldada. Mõnes mõttes on mul kahju, et ma ei tulnud ministeeriumi varem, siis oleksin saanud ise kaasa rääkida nende tegevuste planeerimises, mis on ministeeriumis praegu teoksil. Nüüd pean ennast lihtsalt kurssi viima sellega, kust teatud muudatused on alguse saanud.

Kui palju vastab tänane reaalsus Teie varasemale ettekujutusele asekanterina tööst?

Väga palju see ei erine, sest oma eelmisel töökohal puutusin ma ministeeriumi töötajatega kokku päris tihti. Töötempo osutus oodatust veelgi kiiremaks: mõnikord on nii palju kohtumisi, et ei jõua päeva jooksul arvutitki lahti teha. Töö pakub enam, kui ma oleksin oodanud: väga head võimalused ennast teostada, juhtida suurepäraselt meeskonda, mõjutada hoolekandeprotsesse Eestis.

Kas Te tunnete, et suudate lahendada need seadustest tulenevad vajakajäämised, mis kohaliku omavalitsuse tasandil tundusid takistustena?

Pea tunnustama, et kui ma veel ise töötasin kohalikus omavalitsuses, siis oli ka minul arvamus, et ministeerium küll töötab välja seadusi, aga praktikas on kõik teistmoodi. Minu jaoks on see päris suur eelis, et ma varem töötasin omavalitsuses: mõistan hästi omavalitsuste muresid. Olen seda meelt, et ministeerium peaks paremini selgitama seadusemuudatusi kohalikele omavalitsustele. Palusin oma töötajaid, et nad kiirustaksid infopäevadega vajaduspõhise peretoetuse teemal: mida varem anname omavalitsustele teada, milleks seda

meedet on vaja ja kuidas selle toetuse maksmist korraldada, seda kiiremini suudavad nad uue ülesandega kohaneda. Näiteks Narva sotsiaalabiosakonnas on elektrooniline järjekorra süsteem. Kui tuleb uus teenus, siis arvatavasti tuleb paigaldada järjekorra automaadile uus nupp. Ka väikesed praktilised küsimused tuleb lahendada, töötajaid koolitada, informeerida inimesi uuest teenusest. See kõik vajab aega. Püüame paremini toetada omavalitsusi, et neil ei tekiks nii palju raskusi, kui tulevad uued seadused ja ülesanded. Ja see oli ekslik arvamus, et ministeeriumis ei arvestata praktikat. Kõigil eelnõudel, mida välja töötatakse, on lai kooskõlastusring; püütakse arvestada kõigi huvirühmadega. Omavalitsused saavad esitada oma ettepanekuid. Julgustan seda võimalust rohkem kasutama.

Enne asekanteriks kandideerimist töötasite sotsiaalvaldkonda kureeriva abilinnapeana Narvas. Teada on, et Narva on üpris eriline piirkond Eestis. Kuidas hindate Narva kogemust?

Asusin Narvas tööle 2002. aastal, kui ma veel käisin ülikoolis. Nende aastatega on olukord tunduvalt paranenud. Kujunes päris hea sotsiaaltöö võrgustik, mis kaasab eri ametkondi, mittetulundusühinguid, koole ja riigiasutusi. On välja arendatud mitmeid teenuseid ja toetusi, mis on suurendanud sotsiaalset turvalisust Narva linnas. Aastaid tagasi oli ainult toimetulekutoetus, mõned üksikud KOV toetused ja paar teenust. Siis hakkasime välja töötama uusi teenuseid: tugiisikud eri sihtrühmadele, võlanõustamine. Need teenused osutusid väga tõhusaks: kui pakkuda inimesele abi õigel ajal, aitab see ennetada suuremaid probleeme. Loodi võimalused MTÜdele teenuste arendamiseks. Mõnikord suudab MTÜ lahendada omavalitsusele peavalu valmistavat probleemi väiksema rahaga ja suurema pühendumusega. Vabauhendused on ressurs, mida tasub ära kasutada. Omavalitsus saab anda ühingu kasutusse ruumid, toetada projektide kaasfinantseerimisega. Näiteks asutati meil Narvas Toidupank. Kasutan ikka Narvast rääkides sõna „meie”...

Kas kultuuriliselt on Narvas ka midagi teistmoodi?

Narva on väga omapärane linn. Kutsun kõiki üles külastama Narvat – see on kiiresti arenev roheline linn, uhke ajaloolise taustaga. Aga mis teeb Narva omapäraseks sotsiaaltöö jaoks, on see, et Narva on piirilinn ja venekeelne linn. Nagu mujalgi Eestis, suureneb ka Narvas pidevalt eakate osakaal, noored lahkuvad – kas õppima või tööle. Väga suur osa Narva elanikest, kes kunagi tulid nõukogude ajal Narva elama, on nüüd jõudnud sellesse ikka, et nad vajavad väga palju abi. Sellepärast avatigi Narvas hiljuti uus hooldekodu. Teine probleem on töötus, mis on Narvas väga spetsiifiline. Paljudel inimestel on keelebarjäär, nad küsivad, milleks õppida eesti keelt venekeelses linnas. Aga nad ei mõista, et ettevõtja, kes võtaks nad tööle, tahab olla konkurentsivõimeline: võib-olla tuleb saata töötaja koolitusele ja selleks on vaja osata eesti keelt. Veel üks põhjus, miks mõned inimesed ei lähe tööle, on see, et vähemasti siiani on inimestel olnud väga suur kiusatus tegeleda salakaubaveoga – sigaretid, alkohol, salakütus. Sotsiaaltöötajana on mul selle kohta kahetine arvamus. Ühelt poolt mõistan, et inimestel on raske, kui hetkel ei ole tööd ja on vaja peret toita. Teisest küljest põhjustab see õpitud abitust ja pole tegelikult mingi väljapääs. Esiteks on see seadusega vastuolus, teiseks ei hakka inimene siis tööd otsima.

Mis on Teie jaoks sotsiaaltöös kõige tähtsamad väärtused?

Olen veendunud, et sotsiaaltööd peab tegema kvaliteetselt. Sotsiaaltöö tegeleb kõige haavatavamate inimestega. Peab väärtustama iga inimest. Inimene, kes sotsiaaltöötaja juurde tuleb, on võib-olla kõik kaotanud, joodik, narkomaan või on tal tekkinud suured võlad. Kui inimene sotsiaaltöötaja juurde juba tuleb, siis see näitab, et tal on ikkagi jäänud mingi motivatsioon oma elu muuta. Ja isegi kui sa näed, et rahalise toetuse maksmine inimest aita, peab mõtlema, mida veel saab selle inimese heaks teha. Mõtle laiemalt, kuidas saad oma tööd

parandada. Sa ju näed inimese olukorda. Sotsiaaltöötaja on riigi bürokraatias lõpulüli, kes vahetult suhtleb inimesega. Kui sul on mingid mõtted või ettepanekud, pead olema valmis need juhtkonnale esitama. Abilinnapeana võtsin inimesi vastu, kui mul oli selleks vähegi võimalust. Kuigi mul oli vastuvõtuaeg kord kuus, ei saanud ma panna inimesi nii kaua oma probleemiga ootama. Ja veel üks asi. Vastutust peaksid tundma ka teised ametnikud, kes ei ole küll sotsiaaltöötajad, kuid kes inimestega suhtlevad. Näiteks väitis mulle üks ametnik, et tema ei tee sotsiaaltööd, tema asi on ainult munitsipaaleluasemete haldamine. Inimene tõstetakse võla pärast munitsipaalkorterist välja – aga kus te varem olite, signaal pidi ju juba varem tulema, et inimene ei maksa ühiselamutoa eest? Kõik teenistused, kes ühel või teisel viisil puutuvad kokku sotsiaaltööga või sotsiaaltöö kliendiga, peavad tundma ennast osana sotsiaalvõrgustikust.

Jah, võib-olla tullakse norima ja küsima, miks see inimene sai toetust. Aga oska siis põhjendada, ära karda seda: me pidime andma talle võimaluse. Lootust oli küll vähe, aga natuke oli.

Seadused panevad paika regulatsioonid, kuid iga juhtumit ei ole võimalik seadusega reguleerida. Kui kasvõi üks protsent sellest regulatsioonist on inimese poolt, peab sotsiaaltöötaja seda ära kasutama ja langetama otsuse inimese kasuks. Jah, võib-olla tullakse norima ja küsima, miks see inimene sai toetust. Aga oska siis põhjendada, ära karda seda: me pidime andma talle võimaluse. Lootust oli küll vähe, aga natuke oli. Meil oli osakonna sisene nõupidamine sellel teemal, kus me seda juhtumit arutasime, arutasime ka valla sotsiaalkomisjonis, küsisime nõu eksperdilt. Tihti põhjendatakse mingisugust asjakorraldust sellega, et nii on tehtud juba aastaid. Mina suhtun pigem niimoodi, et kui mingit asja on aastaid tehtud ühtemoodi ja midagi ei ole muudetud, kas siis tõesti ei ole selles valdkonnas leiutatud midagi uut? Kindlasti annab asja parandada, otsida uusi võtteid.

Mis on olulisemad tegevused sotsiaalvaldkonnas, mida ministerium plaanib 2013. aastaks?

Need on suured pikaajalised projektid, mida me osaliselt viime ellu sel aastal. Olulisemad tegevused puudutavad perede heaolu tagamist, lastekaitset, töövõimetuskindlustuse skeemi ümberkorraldamist ja erihoolekandeteenuste kättesaadavuse parandamist. Lisaks rakendatakse meetmeid tööhõive suurendamiseks ja rahvatervise parandamiseks.

Selle aasta suvest rakendatakse vajaduspõhine peretoetus, mis on minu arvates väga hea meede, kuna see on mõeldud just nende perede toetamiseks, kes elavad allpool suhtelise vaesuse piiri. See kaudu toetatakse ka neid ühe vanemaga leibkondi, kes elavad suhtelises vaesuses. Kui muidu arvestatakse peretoetused toimetulekutoetuse arvutamisel pere sissetuleku hulka, siis vajaduspõhine peretoetus lisandub pere eelarvesse ka siis, kui pere saab toimetulekutoetust. 2013. aasta suvel tõuseb lapsetoetus kolmandale ja järgnevale lapsele. Lisaks toetustele on peredele vaja ka mitmesuguseid teenuseid. 2013. aasta lõpuks valmib peretoetuste- ja teenuste roheline raamat. Selle koostamise käigus uuritakse erinevaid peretoetuste maksmise ja lapsehoiu mudeleid. Ka OECD on soovitanud, et Eesti peaks arendama universaalsete peretoetuste kõrval ka sissetulekust sõltuvaid toetusi, mis on mõeldud just kõige suuremas vaesuse olevatele lastele. Oluline on suurendada ka lapsehoiu kättesaadavust ning rakendada teisi meetmeid, mis võimaldavad paremini ühitada töö- ja pereelu. 2013. aastal peab valmima uus lastekaitse seadus, mis annab üldraamistiku lapse õiguste tagamiseks eri seaduste abil ning loob rakendusmehhanismi lastekaitse korralduseks. Eelnõu väljatöötamisel on arvesta-

tud väga oluliste probleemidega lastekaitstes, millele juhtis tähelepanu ka Riigikontroll oma viimases aruandes: lastekaitsetöötajate vähesus, puudulik ennetustöö korraldus ning arvestuse pidamine abivajavate laste kohta, vajadus kehtestada omavalitsustele kvaliteedinõuded.

Nimetasite ka erihoolekandeteenuseid ja töövõimetuskindlustust. Mida võtab ministerium ette nende teemade osas?

Riik rahastab praegu natuke vähem kui 5000-le psüühikahäirega inimesele erihoolekandeteenuste osutamist, sh kogukonnas elamist toetavad ja ööpäevaringsed teenused. Teenuste järjekordades on hetkel ligi 1000 inimest. Sel aastal on erihoolekandeteenustele riigieelarves ette nähtud võrreldes eelmise aastaga suurem summa, mis võimaldab tõsta kõigi erihoolekandeteenuste hinda ning vähendada järjekordi.

Töövõimetushüvitiste süsteemi reformi põhieesmärk on tuua rohkem inimesi tagasi tööle, kuna praegu liiguvad inimesed töövõimetuselt eelkõige vanaduspensionile ja see muutub sotsiaalkindlustussüsteemile üha kulukamaks. Kavas on luua ka tööõnnetus- ja kutsehaiguskindlustuse süsteem. 2013. aastal töötatakse välja seaduse eelnõu, uuele süsteemile minnakse üle järk-järgult järgmistel aastatel.

Üks oluline tegevus on ka aktiivsena vananemise strateegia rakendamine. Strateegia koostamist aastateks 2013–2020 alustati sotsiaalministeeriumi juhtimisel ja paljude osapoolte koostöös juba eelmisel aastal, mis oli Euroopa Liidus pühendatud aktiivsena vananemise ja põlvkondadevahelise solidaarsuse teemale. Strateegia eesmärk on vanusesõbraliku ühiskonna kujundamine ning vanemaaliste elukvaliteedi ja võrdsete võimaluste kindlustamine. Otseseks sihtrühmaks on 50-aastased ja vanemad inimesed, kellest lähtudes on püstitatud ka strateegia eesmärgid, samas puudutab strateegia kogu ühiskonda. Koos strateegia põhidokumendiga kinnitab sotsiaalminister strateegia esimese rakendusplaani aastateks 2013–2014, kus on ära toodud konkreetset tegevused, eelarve ja vastutajad.

Mida soovite lõpetuseks öelda ajakirja lugejatele?

Tunnen sotsiaaltööd ja sotsiaaltöötajate probleeme väga hästi. Sotsiaaltöötajad teevad tööd väikse palga eest, see töö on stressirohke, sotsiaaltöötajatel ei ole nii tugevat ametiliitu nagu Soomes. Selles valdkonnas tekib väga palju kaebusi ja skandaale. Kusjuures sotsiaaltöötaja tegevus võib olla täiesti õigustatud ja meie, sotsiaalametnikud, mõistame seda, aga ühiskond

Arvan, et ühiskond on juba piisavalt küps selleks, et kõigil tasanditel tunnistada, et sotsiaaltöötaja on väga väärtuslik töötaja.

suhtub teistmoodi. Tean, et valdav osa sotsiaaltöötajaid teeb oma tööd pühendunult, kasutab parimaid praktikaid. Arvan, et ühiskond on juba piisavalt küps selleks, et kõigil tasanditel tunnistada, et sotsiaaltöötaja on väga väärtuslik töötaja. Nii riik kui omavalitsused võiksid kasutada iga võimalust, et julgustada ja toetada sotsiaaltöötajaid. Ka ühiskonnas laiemalt peaks muutuma hoiak, et sotsiaaltöötaja kas ei anna abi ja või määrab inimestele pähe teenusid, nagu ise arvab, mitte nii, nagu oleks vaja. Loodan, et see suhtumine sotsiaaltöötajasse muutub, et teda hakatakse rohkem hindama. Et sotsiaaltöötajad tunneksid, et nende teadmised ja oskused leiavad rakendust, nad saavad teha karjääri. Sotsiaaltöötajatel peavad olema võimalused ennast koolitada, käia konverentsidel, võimalusel ka välismaal.

Küsis Regina Lind

Uus projekt sotsiaalteenuste kvaliteedi arendamiseks

Elena Kirt, projektijuht
Triin Vana, ekspert-analüütik
Keiu Talve, EQUASS Eesti juht

Viimastel aastatel on Eesti sotsiaalvaldkonna asutused aktiivselt tegelenud teenuste kvaliteedi parendamisega. Teenuste kvaliteedi tagamist on pidanud oluliseks ka sotsiaalministeerium, muuhulgas on plaanis kehtestada sotsiaalhoolekande seadusega kvaliteedinõuded rehabilitatsiooniteenuse osutajatele. Siiski pole sotsiaalvaldkonnas veel välja kujunenud ühtset arusaama kvaliteedi põhimõtete kohta, sotsiaalteenuste kvaliteedi järelevalve süsteem on puudulik.

2012. a augustist käivitus Astangu keskuses uus projekt kvaliteedi tagamiseks sotsiaalvaldkonna asutustes¹. Projektil on kolm eesmärki: 1) koolitada sotsiaalministeeriumi ja selle haldusala asutuste ning huvigruppide esindajaid kvaliteedi küsimustes; 2) analüüsida teenuste kvaliteedi kindlustamise võimalusi sotsiaalvaldkonnas; 3) parendada teenuste kvaliteeti kohalike omavalitsuste hallatavates hoolekandetasutustes kvaliteedimärgi EQUASS Assurance rakendamisega. Teenuste kvaliteedi tagamise võimaluste analüüsimiseks kaardistatakse sotsiaalvaldkonna hetkeolukord ning selgitatakse välja asjaosaliste ootused sotsiaalteenuste kvaliteedile. Selleks intervjueritakse sotsiaalteenuste osutamise seotud osapooli: sotsiaalministeeriumi ja selle hallatavad asutusi, maavalitsusi, Sotsiaalkindlustusametit, kohalikke omavalitsusi, hoolekandeteenuste osutajaid, klientide esindusorganisatsioone. Intervjuudega soovitakse välja selgitada, kuidas tõsta hoolekandeteenuste kvaliteeti Eestis, mida teha süsteemi tõhustamiseks ning missuguseid meetmeid kasutusele võtta, sh kuidas parandada järelevalvet teenuste üle. Samuti uuritakse sidusvaldkondade, eelkõige tervishoiu ja kutsehariduse kogemusi,

kus on kvaliteedi teemaga tegeldud juba aastaid. Analüüsi põhjal töötatakse välja ettepanekud, kuidas sotsiaalteenuste kvaliteedi parendada ning tervikliku kvaliteedi tagamise süsteemi juurutada. Projekti raames on plaanis korraldada arendusseminare eri sihtrühmadele ja eri teenuste osas. Ellu on kutsutud töörühm, milles osalevad eri huvigruppide esindajad, kellel on kvaliteedijuhtumise alane pädevus. Tulemusi esitletakse 2013. a lõpus, mil projekt lõpeb.

Euroopa Rehabilitatsiooni Platvormi poolt välja töötatud kvaliteedisüsteemi EQUASS Assurance rakendatakse Eestis juba alates 2010. aastast, mil Euroopa Sotsiaalfondi rahastusel hakati katsetama süsteemi rakendamist seitsmes rehabilitatsiooniasutuses, kes on praeguseks kõik jõudnud EQUASS Assurance sertifikaadini. Praegu rakendab EQUASS Assurance kvaliteedisüsteemi Eestis 38 asutust, kelle hulgas on nii kohalike omavalitsuste sotsiaalteenuse osutajaid kui ka rehabilitatsiooni- ja erihoolekandeteenuste osutajaid. Asutused peaksid kvaliteedimärgi taotlusprotsessiga lõpule jõudma käesoleva aasta lõpuks. Et metoodika rakendajaid toetada, oleme välja koolitanud EQUASS Assurance konsultante ja audiitoreid. Praegu on 11 konsultanti ja kuus tegevaudiitorit. Kaheksa inimest on audiitorkoolitust lõpetamas. Konsultandid ja audiitorid abistavad asutusi eneseanalüüsi, testauditite ning välisauditite läbiviimisel. Kahjuks ei saa uued asutused enam käimasolevate projektidega liituda, kuid EQUASSi metoodikat saab rakendada ka väljaspool projekte. Selleks tuleks ühendust võtta EQUASS kohaliku esindusega (kontaktid www.equass.ee).

¹ Projekt „Sotsiaalministeeriumi haldusala hoolekandeteenuste kvaliteedi tugevdamine ja kvaliteedijuhtimise süsteemi arendamine” on rahastatud Euroopa Sotsiaalfondi prioriteetse suuna „Suurem haldusvõimekus” meetmest „Avalike teenistujate, kohalike omavalitsuste ja mittetulundusühingute töötajate koolitus ja arendamine.”

Projekt eestkoste korralduse arendamiseks Tallinnas

Aire Johanson, Raivo Allev
Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet

Europee Liit
 Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet viis 2012. aastal läbi projekti „Täisealiste eestkoste mudeli väljatöötamine ja juurutamine Tallinnas”, mille tulemusena valmis juhendmaterjal Tallinna sotsiaaltöötajatele, kes korraldavad ja teostavad piiratud teovõimega täiskasvanute eestkoste.

Ekspertide tööühma kuulusid eestkostega tegelevad linnaosade ametnikud ja Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuameti spetsialistid. Tööühm kohtus kaheksas ümarlauas eri valdkondade spetsialistidega – Tallinna Vaimse Tervise Keskuse esindajaga, kohtu konsultandi, kohtuniku, kohtupsühhiaatri ning Tallinna Linnvaraameti esindajaga, kes tutvustasid oma rolli eestkoste korraldamisel. Tööühm analüüsis täiskasvanute eestkoste korraldust Tallinnas, kaardistas kitsaskohti ja pakkus välja võimalusi nende lahendamiseks.

Peamised kitsaskohad praeguse korralduse puhul

Linnaosade sotsiaaltöötajad rääkisid, et eestkoste korraldamise ja teostamisega seotud ülesannete täitmine on üsna ajamahukas ning nõuab neilt mitmekülgseid teadmisi. Oma igapäevatöös vajaksid sotsiaaltöötajad pädevate spetsialistide tuge eestkostetavate varaga seotud toimingute tegemisel – juristidelt, kinnisvaraspetsialistidelt, mõnikord ka kunstiekspertidelt, kui eestkostetaval on kunstiväärtusi.

Projekti käigus külastati Helsingi sotsiaal- ja kriisivalvekeskust, kus saadi ülevaade Soome eestkoste teostamise süsteemist. Soomes teostab eestkoste riikliku kohturegistri üksus Maistraatti, mis tagab otstarbe-

ka ja arusaadava eestkoste korralduse. Iga tööloigu eest vastutab kompetentne töötaja – jurist, raamatupidaja, sotsiaaltöötaja või varadega tegeleja. Soomlased soovivad ennetava meetmena vormistada tulevikku puudutavaid otsuseid ajal, mil isikul ei esine veel teovõimet piiravaid häireid. Näiteks saab inimene, kes hakkab dementseks jääma, volitada lähedast oma varasid haldama ning viia vastava volituse Maistraati. Kui haigus süveneb ja inimene vajab esindamist teatud toimingute puhul, saab volitatud isik kohe tegutsema hakata ega pea selleks kohtult luba ootama.

Projekti tulemusena valmis juhendmaterjal eestkoste korraldamise ja teostamise kohta, mis hõlmab muuhulgas selliseid teemasid nagu eestkoste vajaduse märkamine ja avalduse esitamine kohtule, tehingud eestkostetava varaga, eestkostetava igapäevase elu korraldamine ning talle vajalike hoolekandeteenuste võimaldamine. Juhis on eelkõige abiks tööd alustavale sotsiaaltöötajale, samas on sealt hea abi otsida ka kogunud spetsialistil, kui ta milleski kahtleb. Abiks on kontrollküsimused eestkostevajaduse tuvastamiseks ja avalduste näidised.

Variandid eestkoste korralduse parandamiseks

Tööühm leidis kolm võimalikku varianti, kuidas Tallinnas eestkoste korraldust parandada. Variantide rakendamine sõltub linna rahalistest võimalustest, sellest, kas eelistatakse eestkoste korraldamist linnaosade kaudu või tsentraalselt ning mingil määral ka linnavõimu poliitilisest tahtest praegust korraldust muuta.

Variant 1. Eestkoste korraldus jääb endiseks, st töö toimub linnaosade valitsustes. Tõhustatakse ametkondade võrgustikutööd ja jagatakse projektiga saadud kogemusi linnaosade valitsustes.

Variant 2. Eestkoste korraldus jääb endiseks. Linnakantsleli õigusteenistuses moodustatakse omaette üksus, kes hakkab läbi vaatama kõiki linnaosade avaldusi kohtutele ja nõustama linnaosade sotsiaaltöötajaid keerule juhtumite korral, sh eestkostetavate varaga seotud toimingutes. See tagab ladusama suhtluse kohtutega, sest sotsiaaltöötajad ei oska alati ette näha kõiki kohtu poolt esitatavaid küsimusi ja juriidilisi nüansse.

Variant 3. Eestkostet hakkab kogu linnas korraldama selleks moodustatud juriidiline isik, kes mh haldab eestkostetavate vara. See variant vajab läbitöötamist ning analüüsi, kui palju uusi töökohti tuleks luua ja kas oleks võimalik koondada kompetentsed spetsialistid linnaosadest ühte asutusse.

Erivariant. Eestkostet jäävad korraldama linnaosade valitsused. Nende partneriks leitakse eraõiguslik kinnisvarabüroo, kes hakkab haldama eestkostetavate vara kogu linnas. See hõlmaks nii eestkostetavate vara üürileandmist kui ka müüki. Teiseks võimaluseks oleks asutada juba pikka aega kõne all olnud Linnavara AS (analoog Riigi Kinnisvara ASiga).

Arenguvõimaluste plusside ja miinuste analüüsimine jätkub 2013. aastal. Projekt viis kokku eestkostega tegelevad institutsioonid. Osalejad said parema ülevaate nende tegevusest ning arutada, kuidas paremini koos töötada, et kliendid saaksid parima tulemuse. Juhend on kättesaadav Tallinna linna töötajatele linna siseveebis, teised huvilised saavad seda küsida meiliaadressil aire.johanson@tallinnlv.ee.

Suurem summa erihoolekandeteenustele 2013. aasta riigieelarves

Üheks kohalike omavalitsuste probleemiks seoses eestkoste teostamisega on olnud täisealiste psüühikahäirete inimeste erihoolekandeteenuste pikad järjekorrad. Riik rahastas 2013. aasta veebruari seisuga 4981 erihoolekandeteenuse kohta, mis jagunesid järgmiselt: kogukonnas elamist toetavad teenused – kokku 2494 inimesele, ööpäevaringsed teenused – kokku 2487 inimesele. 2012. aastal rahastati riigieelarvest erihoolekandeteenuseid kokku summas 16 155 331 eurot ning lisaks kaeti isikute puudujääv omaosalus summas 361 326 eurot. 2013. aasta eelarvesse lisandus võrreldes 2012. aasta eelarvega teenuste osutamiseks 1 809 155 eurot, mis on ette nähtud kõigi erihoolekandeteenuste hindade tõstmiseks ning järjekordade vähendamiseks. Järjekordades on erinevatele teenustele ligi 1000 isikut. 1. jaanuarist rakendunud Vabariigi Valitsuse määrusega „Erihoolekandeteenuste maksimaalsed maksumused, kulude koostisosad ja riigieelarvest makstava tasu maksmise täpsemad tingimused ja kord” tõsteti kõigi erihoolekandeteenuste maksimaalset maksumust 3,7% võrra kalendrikuus.

Allikas: sotsiaalministeerium

Eestkoste ja inimõigused

Meeli Tuubel, MA (sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika)
Valga Linnavalitsuse sotsiaalabiameti juhataja

Kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajate töö igapäevaseks osaks on muutunud vanema hoolitsuseta jäänud laste ja piiratud teovõimega täiskasvanute eestkoste korraldus, nii eestkoste seadmise eel kui selle järel. Suure eestkostejuhtumite arvuga omavalitsuste töötajate hinnangul kulub eestkostega tegelemisele 20–30% tööajast. Kuna eestkostega kaitstakse ühiskonnas kõige nõrgemal positsioonil olevaid inimesi, kes sageli ei suuda oma tahet väljendada ega enda õiguste eest seista, siis on eestkostega seotud teadmised olulise tähtsusega sotsiaaltöötaja erialastes oskustes. Oma magistritöös uurisin, kui suur on eestkostetöö koormus omavalitsustes ja mis seda mõjutab, kuidas korraldatakse eestkostet, kui eestkostjaks on määratud omavalitsus, ning missuguseid raskusi esineb sotsiaaltöötajatel selles. Tahaksin jagada uuringu põhjal tekkinud mõtteid selle kohta, mis muudab eestkoste teostamise omavalitsuste sotsiaaltöötajate jaoks keeruliseks, samuti välja tuua mõningaid probleeme seoses eestkostel olevate inimeste kodanikuõiguste realiseerimisega.

Eestkostetöö koormuse ebaühtlane jaotus

Kui puudub sobiv isik eestkostjaks, siis määrab kohus vanema hoolitsuseta jäänud lapse või piiratud teovõimega täiskasvanu eestkostjaks valla- või linnavalitsuse. Kohalikul omavalitsusel (KOV) on ka otsustav roll eestkoste kohtusse viimisel ning kohtumenetluse käigus. KOVil tuleb koguda eestkoste seadmiseks vajalikud andmed, leida eestkostjaks sobiv isik ja teha ettepanekud eestkostetavale jäetavate õiguste suhtes. Kohaliku omavalitsuse, nagu ka teiste ametkondade ülesanne on märgata eestkoste vajadust ja sellest teada anda. Ühtegi potentsiaalselt eestkostet vajava isiku juhtumit ei tohiks jätta tähelepanuta.

Võib oletada, et igas omavalitsuses on proportsionaalselt elanike arvuga kindel hulk eestkostet vajavaid inimesi ja ka neid, kes peaksid olema omavalitsuse eestkostel selleks sobiva füüsilisest isikust eestkostja puudumise tõttu. Eestkostet vajavate inimeste arvu ei tohiks märkimisväärselt mõjutada ei piirkonna vaesus ega elanikkonna vanuseline struktuur. Analüüsidest eestkostel olevate inimeste arvu Eesti KOVides, torkab aga silma eestkostekoormuse väga ebaühtlane jaotus. Minu uurimusest selgus, et osas 1200–6000 elanikuga valdades oli täisealisi eestkostetavaid 60 kuni 170, aga mõnedes keskmise suurusega, üle 10 000 elanikuga linnades ja Tallinna linnaosades oli ainult kuni viis eestkostetavat või ei olnud mitte ühtegi. Kõige suurem eestkostekoormus on nelend omavalitsustel, mille haldusterritooriumil asub pikaajaliselt tegutsev erihoolekandeaustus. See, et Eesti üks väiksemaid omavalitsusi – Kärla vald – peab korraldama 170 inimese eestkostet, ei tundu loogiline ega mõistlik. Selline olukord tuleneb kuni 2000. a kehtinud õigusregulatsioonist, mille kohaselt hoolekandeaustuste hoolealused registreeriti asutuste püsielanikeks. Samal ajal pani kuni 2010. aastani kehtinud perekonnaseadus eestkostekohustuse sellele omavalitsusele, mille territooriumil eestkostet vajav isik tegelikult elas. Segased ja vastukäivad regulatsioonid põhjustasid kohtuvaidlusi

isegi omavalitsuste endi vahel, mõistetavalt mitte selle üle, kes tahaks hakata inimese eestkostjaks, vaid kuidas sellest kohustusest vabaneda. Selle tagajärjel jäeti mitmed eestkostet vajavad inimesed aastapikkuseks venivate kohtuvaidluste ajaks sisuliselt kaitseta.

Oma kogemuse põhjal võin öelda, et info eestkostet vajavate isikute kohta jõuab sotsiaaltöötajateni päris hästi: mõnikord tuleb algatus kohtu poolt, kes ise alustab eestkostemenetluse kohtule muudes asjades ilmnenud asjaolude tõttu, või laekub informatsioon kogukonnaliikmetelt, mõnelt riigiasutuselt või hoolekandetasutusest. Kuigi uuringu põhjal ei saa seda kindlalt väita, tekkis siiski tunne, et üheks teguriks, mis seletab eestkostetavate arvu suuri erinevusi omavalitsustes, on asjaolu, et eestkostja kohustuste täitmises nähakse probleemi, millest püütakse kõrvale hoida. Näiteks võimaldab n-ö kõrvalehoidmist teadaolevale eestkostevajadusele mittereageerimine.

Eestkostekohustusega seotud hirmud

Mis võib olla põhjus, miks kohalikud omavalitsused püüavad vältida enda eestkostega sidumist? Eestkostega seotud õiguslikes regulatsioonides orienteerumine ja suhtlemine kohtuga võib kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajate jaoks olla keeruline. See ilmnes ka minu magistritöös tehtud rahvusvahelise kirjanduse analüüsis. Näiteks märgib USAs eestkostekorraldusega seotud probleeme uurinud Mary Joy Quinn (2005, 3–4), et seales kohtumenetluses nõustavad advokaadid eestkostjaid küll õiguslikes küsimustes, kuid neil puudub väljaõpe juhendamaks eestkostjaid tegema õigeid otsuseid eestkostetava elukorralduse ja ravi osas. Sotsiaaltöötajad aga tunnevad end täiesti abituna eestkostes õiguslikes küsimustes oma sellealaste puudulike teadmiste tõttu. Võib juhtuda, et ametnikud ei oskagi kohtuga suhelda. Kuigi neil on olemas arvamus või teave, et isik vajaks eestkostet, siis ei osata seda esitada kohtule, kuna ei tunta õigusterminoloogiat, kohtuprotseduure ega protokolle (*ibid*). Minu uurimusest tuli välja, et palju asjatuid hirme tekitab omavalitsustes arusaam, justkui piiratud teovõimega täiskasvanu eestkostjaks asudes tekiks omavalitsusel **ülalpidamiskohustus**, näiteks kohustus tasuda hoolekandetasutuses viibiva isiku kohamaksumus, hüvitada eestkostetava tekitatud materiaalne kahju kolmandate isikute ees ja katta teisi kulusid, milleks eestkostetava enda rahast ei piisa. Tegelikult perekonnaseaduse kohaselt ei ole eestkostjal, ka eestkostjast valla- või linnavalitsusel ülalpidamiskohustust, vaid üksnes kohustus kaitsta eestkostetava varalisi ja isiklikke õigusi ning huve. Isiklik hooldamiskohustus on lapse eestkostjal, kuid täiskasvanu eestkostja ei ole kohustatud eestkostetavat isiklikult hooldama ega katma tema kulutusi oma isiklikust varast ega ka valla või linna eelarvest. Kui tekivadki mõned hädavajalikud väljaminekud, milleks eestkostetava oma sissetulekutest ja varast ei piisa, siis tuleb eestkostetava abivajadust käsitleda kui iga teise selles omavalitsuses elava abivajava isiku olukorda. Perekonnaseadus ütleb, et eestkostja kohustus on hoolitseda selle eest, et eestkostetav saaks vajalikul määral ravi- ja sotsiaalteenuseid. Selle all on mõeldud teenuste saamisega seotud asjaajamisi, mitte teenuste eest tasumist, kui see kohustus ei tulene teistest seadustest. Erihoolekandeteenuseid ja lapse asenduskoduteenust rahastatakse ka eestkostel olevate isikute puhul riigieelarvest ning puudused rahastamises ei too kaasa automaatset kohustust omavalitsusele. Praktikast küll omavalitsused teevad seda sageli, kuid see on nende hea tahe, mitte seadusjärgne kohustus.

Omavalitsuste töötajad on väljendanud oma kõhklusi ka erihoolekandetasutuses viibiva eestkostetava suhtes sõlmitavate **lepingute** osas. Lepingutes pannakse eestkostjale kohustus hüvitada kõik kahjud, mida eestkostetav oma käitumisega põhjustab. Selliseid kohustusi ei saa aga omavalitsusele panna, kuna võlaõiguslikult omab tähendust vaid niisugune kahjunõue, kus eestkostja on jätnud kahju ärahoidmiseks midagi pahatahtlikult tegemata. Tegelikult ei saa omavalitsus asutusele kahjude tekkimise ärahoidmiseks suurt midagi ette võtta. Paljus sõltub see hoolekandetasutuse sisemisest töökorraldusest, kuidas potentsiaalselt vara ohustava käitumisega hoolealune kallist kraamist eemal hoida.

Lahendamata õiguslikud küsimused

2010. aastal kehtima hakanud uus perekonnaseadus muudab selgemaks ka vaidlusi tekitava olukorra, **missugune omavalitsus on eestkostesutus**: eestkostja ülesandeid peab täitma eestkostet vajava isiku rahvastikuregistrisse kantud elukohta järgne valla- või linnavalitsus, mitte aga omavalitsus, mille territooriumil isik viibib erihoolekandeteenuse saamise ajal. Isiku registreeritud elukohta muutumisel peavad kaks omavalitsust saavutama kokkuleppe eestkostja ülesannete täitmise jagamise suhtes, kuni kohus määrab uue eestkostja. Küll aga ei tule siin lahendust omavalitsustele, kes kunagi said suure hulga eestkostetavaid seal asuva erihoolekandeesutuse tõttu: teise hoolekandeesutusse liikumisel ei muutu eestkostetava registreeritud elukoht, kuna hoolekandeesutusse elukohta praegu ei registreerita. Samas ei ole hea tahte korral ka takistusi, et registreerida teise hoolekandeesutusse liikunud eestkostetav selle asukohajärgse omavalitsuse elanikuks. Rahvastikuregistri seaduse § 43 ütleb, et teiste hulgas peavad hoolekandeesutused teatama oma ülesannete täitmise käigus kohaliku omavalitsusüksuse territooriumil avastatud püsivalt viibivatest isikutest, kelle elukohta aadress pole kantud rahvastikuregistrisse või kes enda kinnitusel ei ela enam rahvastikuregistrisse kantud aadressil. Kohalik omavalitsus peab sellise teate puhul algatama elukohta aadressi rahvastikuregistrisse kandmise või muutmise.

Kohalikel omavalitsustel tuleks arvestada, et eestkoste ülesannete täitmise kohustus võib alata ka enne seda, kui kohus teeb vastava otsuse. Perekonnaseaduse § 176 lõike 1 kohaselt täidab lapse elukohajärgne valla- või linnavalitsus eestkostja ülesandeid kuni eestkostja määramiseni, kui on täidetud **eestkoste seadmise eeldused**. Eestkostjaks seadmise eeldused on kõige lihtsam tuvastada vanemateta jäänud lapse puhul: laps vajab seaduslikku esindamist kohe järgmisest päevast ja see ülesanne lasub enne kohtumäärust automaatselt omavalitsusel. Täiskasvanu puhul on eelduste olemasolu pea võimatu enne kohtuotsust hinnata, sest eestkostja määramise eelduseks on täiskasvanu piiratud teovõime, mis tuvastatakse kohtupsühiaatrilise ekspertiisiga ja kohtumenetluses kogutud tõenditega. Õiguste ja kohustuste ulatus eestkostja ülesannete täitmise puhul enne kohtu vastavat otsust on sama, mis eestkostjaks määramise korral.

Eestkostetava õiguste kaitse probleeme Eestis rahvusvahelise õiguse seisukohast

Eestkoste teemat uurides tutvusin inimõiguste eest seisvate rahvusvaheliste organisatsioonide aruannetega, milles käsitletakse eestkostetavate õigustega seotud probleeme Eestis. Viited nendele dokumentidele on toodud artikli lõpus. Sotsiaaltöötajate peamiseks inimõigusala-seid küsimusi rohkem teadvustama ja algatama diskussiooni ühiskonnas valitseva suhtumise muutmiseks.

Eestkoste regulatsioonid Eestis on viimase kümne aasta jooksul läbi teinud põhjalikke muutusi. Kuni 2002. aastani tähendas täisealisele isikule eestkostja määramine tema kodanikuõiguste täielikku ja automaatset kaotamist. Toonases mõistes teovõimetu inimene oli õiguslikult olematu, ta ei võinud ühtegi tehingut teha, valimistel osaleda, mitte üheski aspektis otsustada oma elu üle, ja seda tähtajatult. Alates 2006. aastast muutus eestkoste tähtajaliseks ning mitme seadusemuudatuse järel hakati eestkoste määramise põhjendatust üle vaatama iga kolme või viie aasta pärast. Kehtiv, 2010. aastal jõustunud perekonnaseadus käsitleb täiskasvanu eestkostet äärmusliku sekkumisvahendina ja eestkostja määramist viimase abinõuna. Kodanikuõiguse iga aspekti tuleb eraldi hinnata: kas ja millises mahus on eestkostetav võimeline ise rahalise väärtusega tehinguid tegema; kas isik on võimeline tegema perekonnaõiguslikke otsuseid, näiteks abielluma või isadust omaks võtma. Olulisim kodanikuõiguse küsimus, mida sisustatakse väga erinevalt, on eestkostetava õigus osaleda valimistel. Vaid ühel juhul on õigusregulatsioon konkreetne: kui on tuvastatud, et eestkostet vajav isik ei suuda otsustada ühtegi tema elukorraldust puudutavat küsimust ega saa aru ühegi

tehingu tähendusest, siis kaotab ta automaatselt hääleõiguse. Kõigil muudel juhtudel kohtab aga kohtulahendeid lugedes kummalist retoorikat. Näiteks arutleb üks eestkostet vajavale isikule riigi õigusabi korras kohustuslikult määratud advokaat hääleõiguse üle järgmiselt: eestkostetavat intervjuerides selgus, et muidu suhteliselt aruka jutuga erihooldekodu elanik ütleb, et Eesti president on Edgar Savisaar, seega ei saa ta valimistest aru ning temalt tuleks hääleõigus ära võtta. Võiksime aga asja üle järele mõelda ja endalt küsida: kas me oleme ise alati teinud valimistel arukaid otsuseid; kas me usume, et kõik hääleõiguslikud kodanikud saavad täpselt aru sellest, kes kuhu kandideerib ja mis asja ajab? Euroopalik lähenemine inimõigustele rõhutab, et valimisõigust võib piirata ainult erandjuhtudel ning seesugust otsust ei tohiks langeda isegi siis, kui on alust arvata, et inimest valimised ei huvita või et ta ei saa nendest kuigi palju aru.

Otsustuslikult nõrgemas olukorras inimest ümbritsev spetsialistide võrgustik peab teda aitama ja juhendama otsuste tegemisel ja elluviimisel, mitte aga õigusi piirama.

Kaasaegne lähenemine eestkostele on maksimaalne õiguste säilitamine eestkostetaval. Eestkoste ulatuse üle otsustades ei tohi kergekäeliselt suhtuda inimese enesemääramisõigusse, tema sünnipärasesse õigusesse omandada ning teatud vanuse saabudes kanda ja täita kodanikuõigusi ja -kohustusi. Otsustuslikult nõrgemas olukorras inimest ümbritsev spetsialistide võrgustik peab teda aitama ja juhendama otsuste tegemisel ja elluviimisel, mitte aga õigusi piirama. Praktikaks on hakanud laialt levima eestkostja määramine olukorras, kus inimene on hulgaliselt laene võtnud ning kui sellel inimesel on diagnoositud vaimse tervise häire, siis leitakse lahendus eestkostja määramises. Kindlasti ei ole see asjakohane meede. Laenude kergekäeline andmine laenuvõtja võimekust kontrollimata on laenuandja asi. Eestkoste abil sekkumine peaks toimuma vaid siis, kui eestkostetava otsused teda ennast selgelt kahjustavad, panevad teda varaliselt kehvasse olukorda või kui võib eeldada eestkostetava ärakasutamist. Seni igasse eestkostemenetlusse kaasatav riigi poolt finantseeritav õigusabi võiks laenuprobleemide korral tegelda laenulepingutega kaasneva lahendamise, mitte lihtsamale teele minna – määrame eestkostja, küll tema lahendab. Eesti eestkoste regulatsioon on võtnas omaks kaasaegseid euroopalikke lähtekohti, ehkki inimõiguste kaitse alal tegutsevatel rahvusvahelistel organisatsioonidel on Eestile selles osas veel palju etteheiteid. Esineb juhtumeid, kus kohtusse ebaadekvaatseid avaldusi esitavad kodanikku üritatakse kõrvaldada tsiviilkohtumenetlusest eestkostja määramise teel, jättes seejuures teovõime tuvastamise ekspertiisi otsustada küsimus, kas tüütu kohtuskäija on üldse võimeline otsustama abiellumise ja valimise üle. Eesti lõpetas kahetsusväärset diskussiooni inimõiguste organisatsioonide sellekohaste ettepanekute üle 2012. aastal puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerimisega, mis kinnitati koos deklaratsiooniga, mille kohaselt on Eestis puuetega inimeste õigus- ja teovõime piisavalt kaitstud eestkostja määramise teel. Eelnõu seletuskirjas selgitas sotsiaalministeerium, et puudega inimesi aitavad õiguste teostamisel enamasti perekonnaliikmed ning kui see ei ole piisav, siis võib kohalik omavalitsus määrata isikule hooldaja, kelle õigused ja kohustused määratakse kindlaks lepinguga. Tähelepanuta jäeti, et nii perekonnaliikmete kui ka hooldajate abistamine hõlmab eeskätt füüsilist abi. Mis puutub aga keerulisematesse õiguslikesse küsimustesse (näiteks õiguste riive mistahes eluvaldkonnas), siis ei pruugi pereliige ega hooldaja olla neis piisavalt pädev, isegi mitte siis, kui ta on ühtlasi määratud puudega isiku eestkostjaks. Inimõigusi enam väärtustavates riikides toetavad otsustuslikult nõrgemas olukorras olevate ühiskonnaliikmete otsuseid juristid, mitte pereliikmed oma parima oskamise järgi.

Lõpetuseks

Elame ühiskonnas, kus seaduste lugemine ja neist arusaamine on mõistetav vaid juristidele, kes jagavad suure raha eest teadmisi nendele kodanikele, kelle kohta need käivad. Nõrgemate ühiskonnaliikmete advokaadiks kujuneb järjest enam sotsiaaltöötaja – riigi üks vähestest käegakatsutavatest, kodanikuni ulatuvatest väljunditest. Õnneks teatakse, et sotsiaaltöötaja juurde võib alati minna küsimaks nõu ka siis, kui ollakse pahuksis töö- või üürileandjaga, kui on vaja vabaneda taevamannana kaela sadanud kiirraenude puntrast või vajatakse juhendamist töövõimetuse ja puude taotlemise avalduste täitmisel. Kui palju sotsiaaltöötajate ettevalmistus sellises laias spektris õiguselast ettevalmistust nõuab, seda tunneb iga praktik omal nahal. Kui õigust osta ei jaksa, siis on kasulik seda ise õppida. Küll aga ei tohiks ühtegi sotsiaaltöö sekkumist jätta tegemata hirmus, et selle juriidilise poolega ei tulda toime.

Omavalitsusjuhid peaksid aga ka jälgima, et eestkoste kogu selle asjaajamise keerukusega, juriidiliste eripärade ja suure vastutusega ei jääks ainult sotsiaaltöötaja õlule, vaid see peaks olema ka teiste omavalitsustöötajate ülesanne.

Samamoodi peaks vastutustundega eestkostega seotud teemadesse suhtuma riik, mitte jätma selle ükskõik missuguste raskuste korral ikkagi vaid omavalitsuste kanda. Praegune reformitud perekonnaseadus lubab saada eestkoste teostamise eest kulude hüvitust ja füüsilisest isikust eestkostjal ka tasu. § 192 lõige 4 lubab riigil ette näha eestkoste teostamiseks täiendavaid rahalisi toetusi ning vastava korra peab kehtestama justiitsminister. Justiitsministeeriumi seisukohtadest paistab, et seda ei kavatseta aga niipea ette võtta, kuna riik ei olevat veel nii heal järjel. Numbrid räägivad aga eestkostekorralduse täiendava rahastamise hädavajalikkusest: kui ühel väikesel vallal on 70–170 eestkostetavat ja ainult üks sotsiaaltöötaja, kes peab nende elu korraldama, siis ei saa see olla ainult selle väikese valla asi. See peaks olema kogu riigi mure, kas eestkoste korralduseks on piisavalt ressursse, et eestkostetavate õiguste ja huvide kaitse oleks igati tagatud.

Kasutatud allikad

Estonian Patients' Advocacy Association (EPAA), Mental Disability Advocacy Center (MDAC). (2010). Shadow report on the implementation of the international covenant on civil and political rights by Estonia. www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/ngos/EPAA_MDAC_Estonia99.doc. (10.02.2013).

Käsper, K., Pilt, E. (2010). Õigus austusele perekonna- ja eraelu vastu. Kogumikus: Inimõigused Eestis 2010. Eesti Inimõiguste Keskuse aastaaruanne. <http://humanrights.ee/wp-content/uploads/2011/09/aruanne2010-et-61.pdf> (10.02.2013), 57–64.

Mental Disability Advocacy Center (2007). Estonian mental health law: recommendations for reform. <http://mdac.info/sites/mdac.info/files/Estonia%20Mental%20Health%20Law%20recommendations%20for%20reform.doc> (10.02.2013).

Quinn, M. J., (2005). Guardianship of adult: achieving justice, autonomy and safety. New York: Springer Publishing Company.

Seletuskiri „Puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerimine ja konventsiooni fakultatiivprotokolliga ühinemine” seaduse eelnõu kohta (2011).

www.ead.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=375878/Eeln6u_seletuskiri.pdf (10.02.2013).

United Nations (2007). From exclusion to equality: realizing the rights of persons with disabilities. Handbook for Parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. <http://www.ipu.org/PDF/publications/disabilities-e.pdf>. (10.02.2013).

Tõenduspõhise praktika võimalused sotsiaaltöös

Kyösti Urponen
Ph.D., Ph.D.hc.
emeritprofessor,
Lapi ülikool
(Soome)

Riina Mattila
sotsiaaltöö ja
kasvatusteaduse
magister
juhtiv
sotsiaaltöötaja,
Espoo (Soome)

Tõenduspõhisel praktikal (TPP) on arstiteaduses ja tervishoius juba välja kujunenud oma kindel koht. Tervishoiusüsteemis tehakse uusima teabe alusel kindlaks parimad võimalikud ravimeetodid. Eesmärk on ravi majanduslik efektiivsus ja teenuse kvaliteedi parandamine. Koostades parima võimaliku ravi juhiseid arvestatakse nii arstiteaduse kui ka tervishoiu-ökonomika viimaste uurimistööde tulemusi. Meditsiini kogemustele tuginedes on avaliku sektori otsustajad teinud ettepanekuid, et ka sotsiaaltööd tuleks arendada kui valdkonda, kus kasutatakse teaduslikul tõendusel põhinevaid meetodeid.

Paljudes riikides on avalik sektor toetanud TPP arendamist. EL-i liikmesriikidest on selle üle kõige ulatuslikumalt arutletud Suurbritannias, kus on meetodika väljaarendamiseks tehtud ka kõige märkimisväärsamaid investeeringuid. Põhjamaadest on Suurbritannia eeskuju järgimisel kõige kaugemale jõudnud Rootsi ja Taani. Näiteks Rootsi tervise- ja sotsiaalamet kavandab tõenduspõhise sotsiaaltöö arendamist koos meetodite väljatöötamisele spetsialiseerunud instituudiga, mis tegutseb ameti alluvuses. Taani riiklik sotsiaalteenuste amet asutas Campbelli keskuse, organisatsiooni, mille ülesanne on arendada Põhjamaade koostööd selles valdkonnas. Kuigi omal ajal oli Soome esimeste maade hulgas, kes hakkasid koostama tõenduspõhiseid ravijuhiseid, on siin võrreldes teiste Põhjamaadega TPP-st lähtuva sotsiaaltöö arendamiseks võetud kasutusele vähem meetmeid. TPP rakendamisevõimalusi on uurinud peamiselt tervise ja heaolu instituut (THL). Sotsiaaltööuuringutes ja erialases koolituses on tõenduspõhise sotsiaaltöö meetodid olnud suhteliselt vähe esindatud.

Mida mõeldakse tõenduspõhisest praktikast lähtuva sotsiaaltöö all

Sotsiaalvaldkonnas ei ole TPP-st lähtuvale sotsiaaltööle selget ja üksmeelselt kokkulepitut definitsiooni. Selle iseloomustamisel rõhutatakse mitmeid aspekte. Kõigepealt tuuakse esile, et TPP on seotud teadusliku uurimistevõimega. Uurimused võivad olla kvantitatiivsed, kvalitatiivsed või eksperimentaalsed. Uurimissuunad erinevad üksteisest siiski nii selgelt, et nendele põhinedes pakutakse välja täiesti erinevaid tegevusi. Kvantitatiivne uurimus on aluseks planeerimis- ja arendustegevusele sotsiaaltöös (nn inseneri tegevus). Seevastu kvalitatiivne uurimus on aluseks ühistegevuslikul ning kliendi ja sotsiaaltöötaja vahelisel suhtelisel põhinevale praktikale. Eksperimentaaluuringud on sotsiaaltöös raskesti teostatavad, kuna näitajaid ei ole võimalik kontrollida nii nagu loodusteaduslikes katsetes. Uuringud on peamiselt kvaasiekspimentaalsed, st neid ei tehta juhuvalimiga ning nende kaudu saadud andmed ei ole piisavalt usaldusväärsed. Sotsiaaltöös toovad eksperimentaaluuringud kaasa ka eetilisi probleeme, kuna aidata tuleb kõiki ja seetõttu ei saa moodustada võrdlusrühmi, mida eksperimentaalne uuring eeldab. Ühiseks jooneks TPP-s ja sotsiaaltöö uuringutes on see, et uurimuselt eeldatakse uusima teabe kasutamist ja mõjukust.

Teisest küljest lähtutakse TPP iseloomustamisel sellest, et tegemist on ka filosoofilise lähenemisega. Tõenduspõhine praktika vastandub intuiitiivsele tegevusele. Selle alus ei ole ka traditsioonidest lähtuv tegutsemisviis ega rusikareeglid (ingl k *rules of thumb*). TPP lähemisviis on integreerida asjakohast valiidsust ja uusimaid uurimistulemusi sotsiaaltöötaja ametialastesse sekkumistesse. Tõepoolest, sotsiaaltööd võib käsitleda ka kui sekkumist kliendi ellu. Sõltuvalt teaduslikust taustast võib sekkumine olla kas inimeste mõtlemist ja käitumist suunav, aineeline, teenuseid kavandav või vastastikusel suhtlemisel põhinev koostöö kliendiga. TPP on mingil määral ka kriitika varasema sotsiaaltöö erialase tegevuse suhtes. Nõudes, et igapäevane sotsiaaltöö peaks varasemast rohkem pöörama tähelepanu teadusuuringute tulemustele, süüdistab TPP varasemat sotsiaaltööd osalt ümbernurga, osalt selgesõnaliselt selles, et see põhines intuitsioonil ja kogemustel, autoriteetidel ja traditsioonidel. TPP eesmärk on lisada sotsiaaltöösse teaduslikku informeeritust ja leida parimaid tegevusviise.

Kahetine suhtumine tõenduspõhisesse praktikasse sotsiaaltöös

On enesestmõistetav, et sotsiaaltöö ja selle arendamine ei saa toimuda väljaspool ühiskonna üldist arengut. Küsimus on aga selles, milliseid valdkonnaväliseid seisukohti rõhutatakse ja mil määral võib sotsiaaltöö areneda iseseisvalt, omaenda lähtekohtadele toetudes ja oma põhieesmärki silmas pidades. Praegune olukord on ebamäärane. Ühelt poolt arvatakse, et sotsiaaltöö peaks kohanduma tänapäeva heoluriigi uuendamisega, mida toetab ka praegune valitsemiskultuur. Teiselt poolt on kommenteeritud, et TPP toob endaga kriitikavabalt kaasa sotsiaaltööväliseid, erialale algselt võõraid elemente, kahjustades sellega eriala spetsialistide professionaalseid oskusi ja tugevaid külgi. Kommentaarid puudutavad sotsiaaltöö teoreetilisi aluseid, professionaalsust ja erialale vajalikke ressursse. Uurimistulemuste kasutamist peetakse üksmeelselt siiski vajalikuks.

TPP-l on oma pooldajaid, aga on ka neid, kes suhtuvad sellesse umbusklikult. Enim toetavad TPP-d avaliku sektori esindajad: otsuste tegijad ja ametnikkond, kes näevad selles võimalust suurendada sotsiaaltöö ratsionaalsust ja efektiivsust. Majandusliku madalseisu aegadel tuleb suunata raha nendele tegevustele, mille mõju probleemide lahendamisele on võimalikult suur ja negatiivsed mõjud võimalikult väikesed. Sotsiaaltöösse ja -teenustesse paigutatud raha peab tootma maksimaalset tulu ja kasutegur peab olema tõestatav. Põhimõtteliselt on TPP üks vahend heoluriigi efektiivsuse suurendamiseks ja majanduslikult kasulikumaks muutmiseks. Majanduslik kasu ja tõhusus seatakse omamoodi esiplaanile, jättes osaliselt kõrvale eetilised aspektid.

Nii on juhtunud tervishoius, kus majandustulemustest on saanud tegevuse hindamise mõõdupuu. Eetilisi põhimõtteid käsitletakse pigem maksumaksjast, mitte patsiendi või kliendi vajadustest lähtudes. Majandusnäitajad ja kasum mõjutavad otsuste aluseks olevate prioriteetide valikut. See on osaliselt tingitud sellest, et meditsiinis toimivad vastanditena peaaegu piiratud võimalused ja piiratud ressursid. Majanduslike huvide tungimine tervishoidu on oluliselt vähendanud eetiliste põhimõtete kaalu.

Kardetakse, et sama võib juhtuda sotsiaaltöös. Kui majandustulemused ja tõhusus tõstetakse tegevuse keskmesse, siis tekib oht, et lähevad kaduma sotsiaaltöö enda põhimõtted ja tegevus triivib n-ö kõrvalteele. Sotsiaaltöö peamine ülesanne ühiskonnas on ebasoodsas olukorras olevate inimeste aitamine ja nende probleemide lahendamine. See ülesanne võib ununeda, kui kõike hakatakse hindama vaid eurodes ja majanduslikust efektiivsusest lähtudes taotlema vahetut tulu (ingl k *out-put*). Investeeringud sotsiaaltöösse hakkavad näima pelgalt väljaminekutena. Tegelikult sotsiaaltöösse ja probleemide lahendamisse investeerides lahendatakse üksikisikute probleeme kaudu ka ühiskonna probleeme ja sel moel saavutatakse laiem mõju (ingl k *out-come*), nagu näiteks sotsiaalse kapitali suurenemine ja sotsiaalse õigluse realiseerumine, mis ongi eesmärgiks seatud.

Peale selle, et TPP idee ja nõue selle järele on tulnud väljastpoolt sotsiaaltööd, peetakse sotsiaaltööle võõraks neid seisukohti, mida kaudselt juba rakendatakse või mida püütakse tegevustesse sisse viia, tuues eeskujuks arstindust või õendust. Meditsiinis ja sotsiaaltöös

käsitletavate nähtuste ja tegelikkuse vahel on selliseid põhimõttelisi erinevusi, mida tuleb silmas pidada nende alade igapäevatöös ja praktikat toetavas uurimistöös. Meditsiin töötab nähtustega, mille aluseks on tavaliselt loodusseadused, ja sekkub nendest tulenevatesse põhjuslikesse seostesse. Sotsiaaltöö tugineb inimeste teadlikkusele, eesmärkidele ja komplekssele sotsiaalsele kontekstile. Arst võib üldjuhul patsienti aidata, kasutades kindlat raviviisi. Sotsiaaltöös sotsiaaltöötaja tavaliselt probleemi ei lahenda, seda teeb klient ise. Sotsiaaltöötaja saab vaid luua kliendile tingimused probleemi lahendamiseks. Arst toetub oma tegevuses objektiivsetele andmetele. Sotsiaaltöötaja informatsioon ei ole samal moel objektiivne, tema töö sisaldab palju subjektiivsust. Sotsiaalseid nähtusi ei valitse loodusseadustega sarnased seaduspärasused. Nende aluseks on normid ja nende järgimine või mittejärgimine, samuti inimeste subjektiivne tegelikkus, mille järgi nad elavad ja tegutsevad ning millele rajavad oma tulevikuväljavaateid. Sotsiaaltöö jaoks on hetkeolukord alati mingi minevikulise tagapõhjaga juhtum (ingl k *case*). Asjakohased tegevused ja tegelikkus ei ole samad Soomes ja Ameerika Ühendriikides.

Ravisoovitused võivad olla küllaltki universaalsed. Sotsiaaltöös on olukord teistsugune: probleemide määratlused sõltuvad olukorrast, need ei sarnane diagnoosiga. Nende tähendus ja iseloom muutuvad sõltuvalt sotsiaalsest keskkonnast ja konkreetsest inimesest. Probleemid muutuvad ja neid on mitmesuguseid. Sama võime täheldada sotsiaaltöö eesmärgi kohta eri sihtrühmade puhul: iga tegevus ei sobi igale sihtrühmale. Sellises olukorras on ühe kindla standardiseeritud tegevuse kasutamine raskendatud. Konteksti ja mitmesuguste tingimustega seotud probleeme ei ole võimalik lahendada, kasutades universaalseid meetodeid.

Sotsiaaltöö ja tervishoiu heade praktikate ja TPP-l põhinevate probleemilahenduste erinevusi võib iseloomustada suhkruhaiguse ja lastekaitsetöö võrdlemise kaudu. Teise tüüpi diabeedi diagnoos on suhteliselt lihtne ja selge: vere glükoositase ületab teatud piiri kõhunäärme alatalitluse tõttu. Arst soovib kõigepealt rohkem tegeleda kehakultuuriga ja alandada kaalu. Kui see ei toimi, võidakse alustada suhkruhaiguse tasakaalustamist ravimite abil. Ravisoovitused ja näitajate hindamine on suhteliselt universaalsed ja põhinevad selle ala spetsialistide kogemustel ja uurimistulemustel.

Lastekaitstes ei ole probleemi tuvastamine ja abi osutamine üheselt paika pandav: abivajadus võib olla tingitud lapse käitumisest, vanemate tegevusest või siis konfliktidest lapse ja ühiskondlike institutsioonide (kool, lasteaed, raviasutus jt) vahel. Ka teenuste vajadus võib olla tingitud mitmest tegurist, sest erinevate probleemide lahendamine vajab erinevaid teenuseid/meetodeid. Lastekaitsetöötajal ei ole ühte „õiget“ teooriat olukordade lahendamiseks, mis põhineks üksnes uurimistulemustel. Lisaks uurimistulemustele peab sotsiaaltöötaja arvestama oma töös ka teisi asjaolusid. Kõigepealt peab ta järgima seadusi ja nende tõlgendamise juhiseid, arvestama muude reeglite ning rahaliste võimalustega. Sotsiaaltöötaja peab arvesse võtma ka lapse ja perekonna kultuurilist tausta, väärtushinnanguid ja eelistusi ning olukorda tervikuna. Jälgida tuleb teenuste mõju konkreetse olukorras, eesmärke ja lõpptulemust. Teenuste sobivust võidakse mõne aja pärast ümber hinnata ja teha vajalikke parandusi. Tulemuslik, kliendi vajadustest lähtuv lastekaitsetöö, nagu ka muu sotsiaaltöö, eeldab kliendi üldise olukorra ja kultuurilise tausta mõistmist (reflektiivsust) ja tegevuse läbipaistvust teenuste osutamisel. Sotsiaaltöö mõjutab olukorda igal juhul ja sotsiaaltöötaja peab oskama neid mõjusid hinnata.

Ühetaoline teenustesüsteem on kasulik ametkonnale ja teenib selle eesmärke. Nii võib oletada, kui vaatleme otsustajate ja ametnike huvi TPP vastu. Sotsiaaltöö tegevusi normeerides lihtsustatakse ja moonutatakse mitmekesisest sotsiaalsest tegelikkusest ja sotsiaaltöö tegevusvälja. Samal ajal kammitsetakse tegevust, mis on sotsiaaltöö olemuslik sisu, sest sotsiaaltöös põhineb probleemide lahendamine kliendi ja sotsiaaltöötaja omavahelisel koostööl ja protsessi vältel tehtud kokkulepetel. Kui sellises olukorras kasutatakse standardlahendusi, ohustab see sotsiaaltöö professionaalsust, selle autonoomiat, kriitilisust ja reflektiivsust. Standardiseeritud meetmed ohustavad ka kliendi positsiooni ja õigusi. Sotsiaaltöö klientide hääl on nõrk ja see

ei jõua poliitiliste otsustajateni olukorras, kus ei jätku ressursse ja kus ei toimi sotsiaalne õiglus. See on oluline aspekt sotsiaalteenuste süsteemis, kus vead parandatakse tavaliselt vaid klientide kaebuste alusel.

Mida võime kasutada tõendus põhise praktika asemel

Kriitikutel on õigus selles, et sotsiaaltöös ei kasutata piisavalt uurimistulemusi. Paar aastakümnet tagasi oli olukord, kus uurimusi sotsiaaltöös tehti väga vähe. Praeguseks on olukord tunduvalt paranenud. Igal aastal ilmub hulgaliselt uurimistulemusi ja artikleid, kuna uurijate koolitust on laiendatud ja nende arv on kasvanud. On tõsi, et uurimistöös on veelgi auke ja see ei kata kogu sotsiaaltöö tegevusvälja. Seetõttu ei ole olemasolev uurimustepagas piisav, et võtta TPP sotsiaaltöös laialdaselt kasutusele. Sotsiaaltööuuringud vajaksid rohkem raha, mille saamine on osutunud siiski raskeks.

TPP suhtes on oldud skeptilised. Teisalt ei ole empiirilised uuringud ainus teabeallikas, mida tänapäeva sotsiaaltöös kasutatakse. Lisaks TPP-le on sotsiaaltöös palju räägitud reflektiivsusest ja headest praktikatest. Sotsiaaltöö kutsetegevuses on mitmeid taustategureid. Kesksamad neist on 1) ühiskonna struktuur ja toimimine; 2) sotsiaaltöötaja teadmised oskused ja tegevus; 3) uurimistulemused; 4) kliendi teadmised, teadlikkus ja tegevus. Nimetatud taustategurite ühisosa on TPP. Igapäevast sotsiaaltööd mõjutab sotsiaalne kontekst, milles inimesed elavad ja tegutsevad, ning seal valitsevad normid ja institutsioonid. Olukorda mõjutavad ka kliendi teadmised, oskused, teadlikkus ja ootused. Ametialases tegevuses kasutab sotsiaaltöötaja oma kogemusi, oskusi, teadmisi ja sisemisi eetilisi tõekspidamisi. Empiirilisi uurimistulemusi kaasatakse niipalju, kui neid on tehtud. Seega ei saa sotsiaaltöö tegevused ka parimal juhul põhineda ainult uurimistulemustel. Teadmiste ja oskuste kõrval on sama oluline sotsiaaltöötaja ja kliendi vastasmõju ja nende positsioon sotsiaalses kontekstis. Põhjamaade sotsiaaltöö arusaamade kohaselt ei lähtu sotsiaalsed probleemid ainult üksikisikutest, neis on alati olemas ka ühiskondlik mõõde.

TPP on üks võimalus arutleda tulemusliku sotsiaaltöö üle. Sotsiaaltöö laiahaardelisuse ja TPP piirangute tõttu on palju räägitud ka reflektiivsusest ja kriitilisuse tähtsusest sotsiaaltöö hea praktika ja tulemusliku sekkumise kujundamisel. Reflektiivset ja kriitilist sotsiaaltööd iseloomustab 1) õppimine; 2) hindamine, uurimused, tähelepanekud; 3) sotsiaaltöö praktika ja selle muutmine. Tegevuse hindamise ja sellel põhineva õppimise ja teadlikkuse muutmisega saab muuta sotsiaaltööd paremini toimivaks. Reflektiivse sotsiaaltööga on seotud veel üks oluline omadus. See on kommunikatiivsus ja sellel põhinev ratsionaalsus¹. Sotsiaaltöös ei ole sotsiaaltöötaja ainus tegutseja, aktiivsust eeldatakse ka kliendilt. Töötaja ja kliendi vaheline suhtlus ja selle põhjal püstitatud eesmärk on alus hea praktika kujunemisele. Arutelude käigus leitakse see „miski”, millega mõlemad osapooled saavad edasi töötada.

Suhtlust vajatakse ka teises olukorras. Sotsiaaltöö on sageli meeskonnatöö. Meeskonnad koosnevad eri valdkondade spetsialistidest, kellel on erinev ettevalmistus. Oma haridustaustast johtuvalt rõhutavad spetsialistid erinevaid teadmisi ja lähenevad nähtustele igauks oma nurga alt, näiteks sotsiaaltöötaja sotsiaalsest, psühholoog vaimsest ja arst füüsilisest aspektist. Selliseid vastuolusid võib lahendada, lähtudes võimuhierarhiast. Sel juhul tunnistatakse alati mingi osa teadmistest vähemväärtuslikuks, kuigi see võiks muuta tegevust arukamaks. Võidakse toimida ka teisiti. Olukorda või probleemi tõlgendatakse erinevate lähenemisviiside ja teadmiste tähtsust võrdväärselt tunnustades ja leitakse lahendus, kasutades ära meeskonna kõigi spetsialistide erialaseid teadmisi. Tänu sellele saadakse tulemus, milleni ükski spetsialist üksinda poleks jõudnud. Kasutades kommunikatiivset ratsionaalsust, võidakse edukalt arendada nn häid praktikaid.

Üks sotsiaaltöö reflektiivsusega seotud probleeme on see, et klientide hääl on sageli liiga nõrk. Olukorda võib parandada, tehes rohkem kliendiuringuid. Soomes see juba toimib.

¹ Kommunikatiivne ratsionaalsus – suhtlemine, mis on suunatud kõiki osapooli rahuldavate lahenduste leidmisele.

Kliendiuuringute puhul on hea abivahend fookusgrupiuringud. Meetod on välja töötatud majandusteaduses, aga sobib hästi kasutamiseks ka sotsiaaltöös, eriti sellises olukorras, kus klientidel, näiteks vaimupuudega inimestel on liiga vähe suhtlemiseks vajalikke ressursse. Fookusgrupiuringus annavad nad tagasisidet rühmana, üksteist toetades, mitte üksikisikute-na. Tagasiside kaudu on võimalik leida uusi võimalusi tulemuslikuks sotsiaaltöö praktikaks.

Lõpetuseks

Tundub, et sotsiaaltöö arengule avaldatakse praegu nii välist kui ka sisemist survet. Teisalt on ilmnunud, et vaid ühe meetodi, näiteks TPP abil ei ole võimalik kõiki probleeme lahendada. Meetodid ja tegevused on üksnes vahendid. Enne vahendite valimist peame suutma välja selgitada lahendamist ootavad probleemid. Kindlasti on kesksamad küsimused sotsiaaltöölase teabe usaldusväarsuse suurendamine, sotsiaaltöö toimingute läbipaistvamaks muutmine, kommunikatiivse ratsionaalsuse laialdasem kasutamine ja sotsiaaltöötajate kui oma ala asjatundjate staatuse parandamine. Kui tahame saavutada head kutsealast vilumust sotsiaaltöös, vajame TPP-d, reflektiivsust ja kommunikatiivset ratsionaalsust. Uurimistöö vajab raha. Reflektiivsus vajab aega ja ressursse, et hinnata oma tööd ja eeskätt klientidelt saadud tagasisidet. Kommunikatiivne ratsionaalsus ei toimi hierarhilistes meeskondades. Nende probleemidega tegeledes aitame kaasa heade praktikate kujunemisele ja tugevdame sotsiaaltööd, silmas pidades selle peamist eesmärki: aidata kõige ebasoodsamas olukorras olevaid inimesi, ilma et oleksime alistunud bürokratlikele skeemidele ja juhistele.

Kasutatud allikad

- Bilson, A.** (toim., 2005). Evidence Based Practice and Social Work. Whiting and Birch: London.
- Evans, T., Hardy, M.** (2010). Evidence and Knowledge for Practice. Polity Press: London.
- Gray, M., Webb, S. A.** (2009). Evidence-Based Social Work. A Critical Stance. Routledge: London.
- Pohjola, A., Kempainen, T., Väyrynen, S.** (2012). Sosiaalityön vaikuttavuus. LUP: Rovaniemi.
- Rajavaara, M.** (2007). Vaikuttavuusyhteiskunta. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen. Kelan tutkimusosasto. *Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia* 84. Helsinki.
- Raunio, K.** (2010). Onko näyttöön perustuvalla käytännöllä tulevaisuutta sosiaalipalveluissa? *Janus* 18 (4), 387–395.
- Thyer, B., Kazi, M., A. F.** (toim., 2004). International Perspectives on Evidence-Based Practice. Venture Press: Birmingham.

Tõenduspõhised praktikast on ajakirjas varem kirjutanud Triin Edovald.

Vt: Edovald, T. (2011). Ennetustöö ja tõenduspõhised sekkumised laste ja perede arengukava kontekstis. Sotsiaaltöö 4, 8–11.

3.–4. oktoobrini 2012 korraldas sotsiaalministeerium koostöös haridus- ja teadusministeeriumi ning justiitsministeeriumiga konverentsi „**Tõenduspõhine praktika töös riskilaste ja -noortega: Norra kogemus**”, mis tõi kokku riskis olevate laste- ja noortega tegelevad spetsialistid. Konverentsil tutvustati Norras ja mujal läbiviidavaid tõenduspõhiseid programme ja lähenemisi, mis viiakse ellu eri kontekstides, nagu lastekaitse, haridus, noorsootöö, õigusemõistmine alaealiste kriminaalasjades, laste vaimne tervis ja perevägivalda ennetamine. Ettekannete materjalid ja videosalvestuse lingi leiab sotsiaalministeeriumi kodulehelt <http://www.sm.ee/tegevus/lapsed-ja-pere/toenduspoehised-praktikad.html>.

Juhtumite lahendamine sotsiaalvaldkonnas ja juhised

Dagmar Narusson

Tartu Ülikooli Pärnu kolledži lektor

Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö doktorant

Elus tuleb ette olukordi, kus inimene on korruga silmitsi mitme probleemiga, näiteks tõsine haigus ja töösuhete lõppemine või pereliikme hooldamise (ja sellega seotud kulutuste) suurenemine, vajadus kasutada abivahendeid ning leida hooldajale paindlik töö, vanemate suhte probleemid ja lapse õpiraskused. Sellised olukorrad on keerulised ja nende lahendamiseks vajatakse mitme ametkonna ja eri valdkondade spetsialistide abi ja teenuseid, nagu tervishoiuasutus, Sotsiaalkindlustusamet, perearst, Töötukassa, kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja, hoolekande- ning rehabilitatsiooniasutus, abivahenditeenuse osutaja, nõustamis- või tugikeskus, haridusasutuse sotsiaaltöötaja jt. Inimese jaoks on sel juhul oluline, et koostöö eri valdkondade spetsialistide vahel sujuks hästi. Need, kes on seda kogunud, teavad, mida ma siinkohal mõtlen.

Kuidas tagada head koostööd?

Üks võimalus koostöö parandamiseks on see, kui asjaomased ametkonnad arutavad läbi koostöö tegemise viisid ja kirjutavad koostöö korralduse lahti juhiste vormis. Nii toimisid 2012. aastal Tartu Ülikooli Pärnu kolledži juurde moodustatud töögrupi liikmed. Töögruppi kuulusid kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajad, lastekaitsetöötajad, rehabilitatsiooniteenuse osutajad, perearst, tervishoiu sotsiaaltöötaja, Töötukassa esindaja, haridusvaldkonna esindaja ning Pärnu kolledži sotsiaaltöö ja rehabilitatsioonikorralduse eriala õppejõud.

Idee arutada läbi eri valdkondade koostöö korraldus sai alguse 2010. aastal KPMG Baltics OÜ korraldatud uurimusest. Uurimuse fookusgruppides osalenud praktikud tõid välja, et eri valdkondade spetsialistid võiksid koostada ühiselt tööprotsessi kirjelduse, kuidas lahendada keerulisi juhtumeid ja teha omavahel koostööd. Juhised sooviti koostada just nende tööloikude kohta, mis eeldavad eri valdkondade spetsialistide vahelist või valdkondade ülest koostööd. Seega ei puudutaks need juhised valdkonnasisest töökorraldust või juhtumite lahendamise käiku. Ja veel – mõte ei olnud mitte sotsiaalvaldkonda üle reguleerida, vaid koostada tegevusjuhised selle kohta, kuidas koostööd teha ja koostöökultuuri arendada. Juhiste koostamise ettepaneku juurde käis soovitus, et kui kõik osapooled on ühistegevuste korralduse läbi mõelnud ja omaks võtnud, võib juhised unustada. Valdkonna ülereguleerimist ei soovitud (KPMG 2011). See on ka mõistlik, sest sotsiaalsed probleemid ja sotsiaalne kontekst on muutuvad. Praktikud arutlesid pikalt, miks on tekkinud vajadus juhiste järele. Arvati, et see on ajamärk. Sotsiaalvaldkonna spetsialistide erialane ettevalmistus ja töökogemus on ebaühtlane ning neil on erinevad arusaamad koostööst. Teati, et meist lääne- ja põhjapool asuvate riikide sotsiaaltöötajad soovivad, et töökorraldust puudutavaid protseduuri reegleid oleks vähem. Siit tulenes soovitus, et Eestis võiks juhiseid kasutusele võtta teadlikumalt.

Juhised on selleks, et neid tõlgendada

Jan Fook ja Fiona Gardner (2007) kirjeldavad, et praktikud tunnetavad organisatsioonide soovi ja vajadust kasutada keerulistes, ebaselgetes ja riskiga seotud klienditöö olukordades ettekirjutatud reegleid. Samad autorid toovad välja, et praktikud eristuvad oma vajadustelt.

Mõned spetsialistid ootavad väga selgeid vastuseid ja suunanäitamist, st eelistavad, et neile öeldakse täpselt, mida ja kuidas teha. Teised jällegi tunnevad, et kasvav juhiste ja protseduurireeglite hulk tekitab ängistust ja spetsialistide professionaalsuse mitteväärtustamist, kuna juhised justkui püüaksid ette ennustada, kuidas tuleb olukordi lahendada, samas kui olukorrad ise on järjest ettearvamatamad.

Juhiste ja reeglite kohta ütleb Michaela Amering (2012), et juhised on selleks, et neid interpreteerida. Ta toob uurimusele tuginedes välja, et paradoksaalsel kombel on spetsialistide tegevus olnud tulemuslik, kui spetsialist astus üle tavapärase reeglite ehk tegi ekstra midagi kliendi jaoks, tegi midagi heas mõttes üllatavat või väljaspool oma kohustusi. Tulemuste üle arutledes ta küsib, milleks siis juhised? Ja vastab, et juhiste mõte on neid tõlgendada ja koguni rikkuda juhul, kui see on oluline kliendiga vastastikuse suhte kujunemise seisukohalt ja spetsialisti tegevus on läbimõeldud, mõtestatud ning teadlik valik.

Rootsi sotsiaalteadlane Alain Topor (2012) toob samuti välja, et reeglid ja protseduurijuhised on selleks, et neid tõlgendada ja lisab julge mõtte: reeglid on selleks, et neid murda ja muuta. Ta rõhutab, et klienditöö tulemus ei sõltu mitte niivõrd spetsiifilisest sekkumisest, vaid professionaalse suhte kvaliteedist. Ta peab oluliseks dialoogilise suhte loomist ja valmisolekut inimest kuulata ning ütleb, et selleks, et elada väljaspool regulatsioone, peab olema aus.

Eelpool kirjeldatud seisukohti kokku võttes võib tõdeda, et juhistel on oma mõte. Juhiste koostamise käigus loovad koostajad ühise arusaamise, kuidas igapäevases praktikas koostööd teha, vastutust ja tegevusi jagada. Selline mõttetevõimekus on alus koostöökuultuuri kujunemisele. Teiselt poolt on juhised selleks, et neid tõlgendada või muuta. Kui koostöökuultuur on hästi välja kujunenud, siis võib juhised unustada. Selline on minu seisukoht juhiste suhtes.

Juhtumipõhise võrgustikutöö juhiste koostamise käik

2012. aastal koostas Tartu Ülikooli Pärnu kolledži töögrupp sotsiaalministeeriumi tellimisel juhised keeruliste juhtumite lahendamise protsessi kohta. Dokument kannab nimetust „Juhised juhtumipõhise võrgustikutöö meetodi rakendamiseks” ja on kättesaadav sotsiaalministeeriumi kodulehel.

Siinkohal on oluline veelkord rõhutada, et juhised puudutavad üksnes neid juhtumeid, mille puhul on vaja erinevate valdkondade omavahelist koostööd. Seega rõhuasetus on esmajoonel küsimusel, kuidas teha koostööd või töötada ühe ja sama inimese olukorra lahendamise eesmärgil koos ja paralleelselt, aga mitte üksteist dubleerides. Juhised ei jaga õpetussõnu ühegi valdkonnasisese töö (klienditöö) kohta, sest selleks on igas valdkonnas olemas oma aluspõhimõtted ja töökorraldust käsitlevad regulatsioonid. Juhiste idee oli otsida eelkõige ühisosa kogu klienditöö protsessi vältel ehk siis spetsialiste ühendavaid tegevusi. Protsessist tervikpildi saamiseks ja selle parema mõistmiseks on põhjalikumalt kirjeldatud võtmeisikute tegevust.

Juhiste struktuur

Juhistele sobiva struktuuri leidmiseks tutvuti teistes riikides kasutuses olevate juhistega. Lõpuks jäadi pidama Washingtoni osariigi sotsiaal- ja tervise teenuste ameti (DSHS) *on-line* versioonis esitatud juhiste „*Practices and Procedure Guide*” juurde, mis on lihtsa struktuuriga ja mugav kasutada. DSHS juhised tuginevad lahendusele orienteeritud juhtumitöö (ingl *k solution based casework*) tõenduspõhisel mudelil (DSHS 2013).

Kuigi juhiste struktuuri eeskujuks on olnud DSHS juhised, on juhiste lõplik struktuur ja sisu Eesti töögrupi ühistöö tulem.

Juhised kirjeldavad **juhtumite lahendamise protsessi, tööloike** ja **tegevusi**. Juhistes on kirjeldatud soovituslikke tegevuspõhimõtteid juhtumikorralduse protsessis valdkondade ja tööloikude kaupa. Juhiste juurde on lisatud illustreerivad joonised.

Juhised sisaldavad selgitusi järgmiste **protsesside** ja tööloikude kohta:

- kuidas algatada juhtumi lahendamist ja korraldada osapoolte koostöökohtumisi
- kuidas teha koostööd juhtumite hindamisel (infovahetus), juhtumiplaani koostamisel, sh tegevuste planeerimisel
- kuidas töötada välja ühine tegevuskava või ühildada tegevuskavade osad
- kuidas kaasata klient otsustamisse ja tulemuse hindamisse
- kuidas koostööd dokumenteerida
- kuidas jälgida ja koordineerida juhtumi lahendamiseks kavandatud tegevusi
- kuidas seirata sekkumisi ja hinnata tulemusi. (Medar, Kõre jt 2012)

Juhiste kasutamine

Inimese olukorra lahendamiseks on oluline käsitleda tema vajadusi terviklikult, vaatamata sellele, et meetmeid osutavad erinevad organisatsioonid. Selleks et juhtum tulemuslikult lahendada, on vaja kaasata eri osapooli. Juhised on mõeldud kasutamiseks kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatele ja lastekaitsespetsialistidele, Eesti Töötukassa, Sotsiaalkindlustusameti, rehabilitatsiooniasutuste ja esmatasandi tervishoiu ning tervishoiuasutuste spetsialistidele, samuti haridusasutuste, kriminaalhoolduse ja sotsiaalteenuseid osutavate mittetulundusühingute juhtidele ja spetsialistidele.

Lähtudes eelpool nimetatud organisatsioonidest arvestas töögrupp, et juhised peavad hõlmama nii täiskasvanute kui ka lastega seotud juhtumite lahendamist kohalikus omavalitsuses, juhtumikorraldust tööealiste isikutele tervishoiu ja rehabilitatsioonis, koostööd perearsti ja/või pereõega ning töötukassa juhtumikorraldaja koostööd teiste spetsialistidega.

Abimeetmete osutamine inimestele, kelle vajadused ja/või probleemid hõlmavad mitmeid eluvaldkondi, nagu näiteks töötamine ja igapäevaelu korraldus, on mitme valdkonna vastutusalas, mis omakorda eeldab eri valdkondade efektiivset toimimist ja organisatsioonide koostööd. Seejuures on vaja teenuseid ja abi korraldust järjepidevalt muuta, et osutatavad teenused sobiksid tänapäeva inimeste muutuvasse elukonteksti ja vastaksid nende ootustele ning vajadustele. Joan Orme koos kolleegidega (2010) rõhutab, et nüüdisaegne sotsiaaltöö on järjest enam seotud teiste erialade spetsialistide tegevusega. Interprofessionaalne klienditöö esitab omakorda järjest suuremaid nõudmisi koostööle.

Mida lõpetuseks öelda? Juhised on olemas ja avalikult kättesaadavad. Loodetavasti on juhised aluseks mõtete edasiarendamisele, kuidas juhtumite lahendamisel paremini koostööd teha, kui kaks või enam spetsialisti peavad leidma ühise arusaamise, kuidas juhtumiga edasi liikuda.

Viidatud allikad

Amering, M. (2012). Strengthening family resilience – the role of mental health professionals. 11th World Congress of World Association for Psychosocial Rehabilitation.

Fook, J., Gardner, F. (2007). Practising Critical Reflection. A Resource Handbook. Open University Press.

Medar, M., Kõre, J., Rähn, A., Narusson, D., Kiis, K. (2012). Juhised juhtumipõhise võrgustikutöö meetodi rakendamiseks. Sotsiaalministeerium, TÜ Pärnu kolledž. http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/Sotsiaalhoolekanne/JPV_juhised_12.06.2012.pdf. (05.02.2013).

Orme, J., Ruckdeschel, R., Briar-Lawson, K. (2010). Challenges and Directions in Social Work Research and Social Work Practice. Teoses: Shaw, I., Briar-Lawson, K., Orme, J., Ruckdeschel, R. (toim). The SAGE Handbook of Social Work Research, Sage Publication.

Rätsep, K., Narusson, D., Mäe, K., Kingo, M., Tšurkejeva, Z. (koost. 2011). Uuring „Kliendikeskne esmatasandi juhtumitöö ja juhtumikorraldus sotsiaalkaitse tervikliku koostoime tagamiseks”. KPMG Baltics. http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/KPMG_lõpparuanne_5.pdf (14.01.2013).

Topor, A. (2012). Recovery of the psychiatric knowledgebase – is recovery possible and probable without this? 11th World Congress of World Association for Psychosocial Rehabilitation.

Washington State Department of Social and Health Services. Practices and Procedures Guide. http://www.dshs.wa.gov/ca/pubs/mnl_pnpg/chapter1.asp (14.01.2013).

Pole inimest, pole probleemi?

Sotsiaaltöö pikka aega riigis illegaalselt viibivate inimestega

Marina Fanfora, sotsiaaltöö magister

Kõigile juhtumitele ei saa läheneda ühte moodi. Nii sotsiaaltöötajad kui ka migratsioonijärevalve ametnikud puutuvad oma töös kokku väga erinevate inimestega ja nende erinevate probleemidega. Iga juhtumile tuleb läheneda individuaalselt, tegutsedes sealjuures seaduse piires. Artiklis esitatud juhtum on näide keerulisest olukorrast, mille puhul iga lahendus võib tähendada väga erinevaid tagajärgi nii kliendi kui ka teiste juhtumiga seotud inimeste seisukohast.

Vaevalt on lugeja kunagi mõelnud sellele, et meie riigis elavad pikaajaliselt illegaalselt riigis viibivad isikud. Need on inimesed, kes on elanud Eestis juba kaua aega, on siin sündinud või asunud siia elama enne taasiseseisvumist, kuid pole oma siin elamist seadustanud, st taotlenud Eesti Vabariigis viibimisalust. 2012. aastal kaitstud magistritöös¹ püüdsin anda ülevaate sotsiaaltööst Eestis ebaseaduslikult viibivate isikutega Politsei- ja Piirivalveameti Ida prefektuuri migratsioonijärevalve talituse näitel. Magistritöö üks eesmärke oli suurendada kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajate, lastekaitsetöötajate ja teiste sotsiaalvaldkonna praktikute teadlikkust nimetatud sihtrühma olukorrast ning parandada ametkondadevahelist koostööd probleemide lahendamise töhustamiseks. Uurimus oli otseselt seotud minu tööga migratsioonijärevalve inspektorina Politsei- ja Piirivalveameti Ida prefektuuri migratsioonijärevalve talituses. Migratsioonijärevalve talituse (edaspidi MJT) ametnik ei ole küll politseinik, kuid tema igapäevane töö seisneb tegelemises riigis ebaseaduslikult viibivate inimeste probleemidega.

Ebaseaduslikult riigis viibiv välismaalane

Terminid *välismaalane* ja *ebaseaduslikult riigis viibiv välismaalane* vajavad Eesti kontekstis selgitamist. **Välismaalane** on väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seaduse (RT I 1998, 98, 1575) tähenduses isik, kes ei ole Eesti kodanik. **Ebaseaduslikult riigis viibiv välismaalane** (ingl k *irregular migrant*) on Rahvusvahelise Migratsiooni Organisatsiooni (IOM, *International Organization for Migration*) määratluse kohaselt isik, kes on sisenenud riiki ebaseaduslikult, rikkudes sellega riiki sisenemise ja seal viibimise reegleid, või kelle seaduslik alus riigis viibimiseks on lõppenud ning kellel seetõttu puudub seaduslik alus riigis viibimiseks (*Glossary on Migration* 2011). Selle näitena võib tuua juhtumid, kus lühiajalise

¹ Tartu Ülikoolis 2012. a kaitstud magistritöö „Sotsiaaltöö Eestis ebaseaduslikult viibivate isikutega Politsei- ja Piirivalveameti Ida prefektuuri migratsioonijärevalve talituse näitel”, juhendaja Judit Strömpe

või mitmekordse viisa või elamisloa saanud immigrant jääb riiki pärast viisa või muu dokumendi kehtivusaja möödumist.

Lühidalt probleemi tagapõhjast: 1993. aastal vastu võetud välismaalaste seaduse järgi olid kõik Eesti territooriumil elavad välismaalased kohustatud hiljemalt 12. juuliks 1994 taotlema elamisluba, kui nad on valinud mõne teise riigi kodakondsuse, või siis alustama Eesti kodakondsuse taotlemist. Seadus nägi ette, et kui seda ei tehta, peavad nad aasta jooksul Eestist lahkuma. Seega need inimesed, kes ei suutnud vormistada seadusega kehtestatud tähtjaks endale tähtajalise elamisloa, muutusid riigis illegaalselt viibivateks isikuteks.

Pikaajaliselt illegaalselt Eestis viibivate isikute hulgas on palju ka neid, kes olid Eestist ajutiselt lahkunud, aga seejärel tulid riiki tagasi. Sellel võis olla mitu mõjuvat põhjust. Igivana küsimus: miks paljud Eesti elanikud lahkusid 1990. aastatel riigist ning miks immigrandid saabusid Eestisse ja jäid siia? Laskumata inimeste elukohavahetuse üksikasjadesse, võib oletada, et nad lihtsalt otsisid paremat elu. Igaüks mõistab seda omamoodi. Kellegi jaoks on see rahaliste võimaluste laiendamine, elamistingimuste parandamine, kuid kindel on vaid see, et need inimesed lootsid muuta oma elu paremaks, mitte halvemaks. Miks nad tagasi tulid? Mõned pöördusid tagasi, sest olid seda alati soovinud, lõppude lõpuks on see ajutise rände loomulik järg. Teistel sai määravaks koduigatsus või vastutustunne perekonna ees, näiteks vajadus hoolitseda vananevate vanemate eest või soov harida lapsi oma kodumaa keeles ja kultuuritaustas. Olles omandanud osaliselt teise riigi väärtushinnanguid, on tulijatel raske uuesti kohaneda koduse keskkonnaga, mis on nende äraolekul läbi teinud suured muutused. Väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seadus nõuab välismaalastelt, kes soovib taotleda elamisluba, et ta oleks elanud Eestis alaliselt alates 1. juulist 1990 riigist lahkumata. Selleks tuleb inimesel dokumentaalselt tõendada oma Eestis viibimist igal aastal alates 1990. aastast. Aga tõendada, et isik on alaliselt viibinud Eestis, on raske. Paljudel pikaajaliselt illegaalselt Eestis viibivatel isikutel on Eestis seaduslikult elavad pereliikmed ja teised sugulased. Loomulikult arvestatakse iga konkreetse isiku Eestisse saabumise asjaolusid, sugulaste olemasolu Eestis ja muid suhteid Eestiga.

Eraldi tuleb märkida, et elamisloa taotlemine toimub üldjuhul Eesti välisesinduses. Paljudel Eestis illegaalselt viibivatel isikutel puudub aga väljaspool riiki elukoht ja materiaalsed võimalused, et sõita välisriiki ja esitada Eesti välisesinduses elamisloa taotlus.

Lydia juhtum

Järgmise juhtumi kirjeldus pärineb tegelikust elust. (Kõik nimed, aadressid ja muud detailid, mis võimaldaksid juhtumisse kaasatud isikute äratundmist, on muudetud).

Politsei- ja Piirivalveameti Ida prefektuuri kodakondsus- ja migratsioonibüroosse pöördus Lydia-nimeline naine. Lydia on sündinud 1972. aastal Ukrainas. Eestisse tuli ta 1981. aastal koos emaga. Õppis Ida-Virumaal koolis, 1990. aastal sündis esimene poeg Aleksandr, kelle sünnitunnistusel andmed isa kohta puuduvad. Samal aastal sai Lydia tuttavaks 1962. aastal sündinud Ivaniga.

1992. aastal lahkusid Ivan, Lydia ja tema poeg Aleksandr alaliselt elama Venemaale, Leningradi oblastisse Tihvini linna. Kaks aastat hiljem registreerisid Ivan ja Lydia samas linnas abielu ning Lydia asus tööle vabrikus õmblejana. Samal aastal lapsendas Ivan Lydia poja Aleksandri. 1995. aastal sündis neil ühine laps Erik. Kolm aastat hiljem jäi Lydia taas lapseootele. Sama aasta aprillis tegi Ivan alkoholismi tõttu enesetapu. Kui sündis tütar Anna, siis isana märgiti lapse sünnitunnistusele Ivan.

1999. aastal jäeti Lydia Vene Föderatsiooni Tihvini Linnakohtu otsusega ilma vanemlikest õigustest kõigi kolme lapse suhtes. Tihvini linna administratsiooni sama aasta määrusega määrati Alevtina (Ivani ema ehk Lydia ämm) Eriku ja Anna eestkostjaks ning Jelena (Lydia ema) Aleksandri eestkostjaks.

Alevtina, kes elab alates 1999. aastast Eestis Ida-Virumaal, pöördus KOV sotsiaalhoolekande osakonna poole palvega aidata tuua lapsed Eestisse ja vormistada lastele dokumendid. 2000. aastal anti Kodakondsus- ja Migratsiooniameti otsusega lastele elamisluba.

1999. aasta lõpus tuli Lydia Eestisse ühekordse viisa alusel, lubatud viibimisaeg 30 päeva. Pärast viisa kehtivusaja lõppemist jäi ta Eestisse elama illegaalselt. Lydia pole kunagi taotlenud elamisluba, tal pole seda kunagi olnud. Aastatel 1999–2000 elas Lydia koos oma ema ja vanema pojaga Ida-Virumaal. Ajavahemikul 2001–2002 elas ta üksinda üürikorteris. 2002. aastal tutvus Lydia Aarega, kellega ta alustas kooselu. Tema soov oli jääda Eestisse elama ja siit mitte lahkuda.

Kodakondsus- ja migratsioonibüroo teenindusbüroosse pöördudes oli Lydia alguses kinnine, põhjuseks kartus Eestist väljasaatmise ees. Praktika näitab, et MJT ametniku poole abi saamiseks pöörduv klient otsib eelkõige kaastunnet ja kaasaelamist. Juba esimesel kohtumisel oli selge, et juhtumise kirjeldatud Lydia on raskesse olukorda sattunud inimene.

Kuulanud kliendi ära, otsustasin läbi viia neli intervjuud. Kaks korda kohtusin Lydiaga, kuna oli vaja koguda võimalikult palju informatsiooni olukorra analüüsiks. Kõigis intervjuudes püüdsin haarata paljusid aastaid ning kirjeldada, kuidas varasemad aastad tingisid käesoleva situatsiooni. Tähtis oli selgitada olukorra keerukust, fakti, et Lydia probleemi tekkimist soodustas mitte üks, vaid mitu tegurit.

Intervjuu käigus selgus, et kui 1998. aastal suri Lydia mees, siis jäi ta üksi kahe lapsega, oodates peagi kolmanda sündi. Lydia elas eramajas, mille omanikuks oli mehe tädi. Algas tädi poolne surve Lydiale. Ta palus, et Lydia vabastaks maja, tuues põhjuseks, et hakkab seda ümber ehitama. Oma nõusolekut Lydia ei andnud. Edasi selgus, et Lydial ei olnud mehe sugulastega eriti head suhted.

Pärast vestlust mehe sugulasega palus Lydia sotsiaalosalakonda aidata tal leida elukoht, kas või tuba ühiselamus. Sellest keelduti, selgitades, et elamispinna andmine on võimatu. Mõne aja pärast hakkas sotsiaalosalakond Lydiat regulaarselt külastama. Naine lisas, et majas, kus ta elas, puudus vesi ning seda pidi tooma kaugelt. Kord, kui Lydia tuli veega koju, kohtas ta majas sotsiaaltöötajaid, kes koostasid protokollid, sest leidsid lapsed olevat üksinda kodus. Lydia seletas, et on täiesti üksinda ja kellegi toetust tal oodata ei ole – sugulased on kaugel. Naise sõnul olid kõik pöördunud tema vastu: sotsiaaltöötajad, mõned naabrid ja mehe sugulased.

Rääkides laste emalt äravõtmisest ja kohtuistungist, teatas Lydia, et kui toimus kohus, oli tema poolt tunnistajaid, kes tahtsid teda toetada, kuid neid ei lastud kohtusaali, öeldi, et see niikuinii ei aita. Lydiale ei antud isegi sõna. Pärast kohut ütles sotsiaaltöötaja, et laste jaoks on nii parem ja et Lydia ei peaks kandma nende peale toimunu pärast viha.

Seejärel rääkis Lydia sellest, kuidas kohale sõitis ämm ja hakkas laste eestkostet vormistama. Järgnev elu kujunes niisuguseks: lapsed koos sõitis ämm ja hakkas laste eestkostet vormistama. viisa ja tuli samuti Eestisse. Esimesed kaks aastat elas ta ema juures. Vanem poeg Aleksandr elas Lydiaga, kuna Aleksandri eestkostjaks oli Lydia ema, nooremad lapsed aga elasid koos ämmaga. 2002. aastal tutvus Lydia Aarega, kellest sai tema elukaaslane.

Lydia oli nõus minuga koostööd tegema, et leida usk endasse, ületada nõrkus ja kahtlused oma jõus. Ta lülitis aktiivselt seletuskirjade ja tõendite kogumisse ning dokumentide täitmisesse. Tal tekkis väike lootus saada Eestis elamisluba. Positiivsed muutused algasid, kui Lydiale sai selgeks, et mina MJT ametnikuna võin kujunenud situatsioonis olla talle kasulik. Lydia poolt andsid seletusi kõik kolm last, sealhulgas ka noorim 13-aastane tütar. Kõigis seletuskirjades palusid lapsed anda emale võimalus jääda Eestisse. Siin oli tähtis võtta arvesse, et oma arvamus avaldav laps võib olla ema mõju all. Ühelt poolt võib see toimuda lapse mõttekäigu eripära tõttu, mis ei võimalda tal täiel määral mõista ja analüüsida saadud informatsiooni, näha asjade tõelist olemust. Teiselt poolt võib last mõjutada vanema psühholoogiline surve ja lapse hirm selle ees.

Et saada selgust Lydia suhetest oma lastega, võtsin ühendust KOV sotsiaalhoolekande osakonna lastekaitse spetsialistiga. Intervjuust lastekaitse spetsialistiga selgus, et erinevates dokumentides on kirjeldatud Lydialt laste äravõtmist. Kohtuliku arutluse käigus tuvastas

Tihvini linna kohus 1999. aastal, et Lydia kuritarvitas alkoholi, oli arvel narkoloogi juures ning ei tegeled laste kasvatamise ja ülalpidamisega. Sageli jättis ta lapsed mitmeks päevaks üksinda koju ning laste toitjakaotuspensiooni jõi maha.

Tahaksin siinjuures märkida, et sellist tõsist meedet nagu emaõigustest ilmajätmine rakendatakse vaid äärmisel juhul, kui on tõepoolest vaja eraldada laps ema mõjuväljast.

Küsimusele, kus elasid lapsed pärast seda, kui emalt olid vanema õigused ära võetud, vastas lastekaitse spetsialist, et Lydiat on vanema õigused Aleksandri, Eriku ja Anna suhtes ära võetud 1999. aastal. Aleksandr on juba täiskasvanu. Alaealine Erik elab alaliselt koos 1946. aastal sündinud vanaema, Lydia ämma Alevtinaga Anna elab alates 2001. aastast 1943. aastal sündinud Viktoria peres. Viktoria on Alevtina õde.

Lastekaitse spetsialisti jutust selgus, et Alevtina on Eriku kasvatamises osalenud lapse isa surmast alates. Käesoleva ajani on Alevtina kui eestkostja lapse eest hoolitsenud ning sellega näidanud, et on suuteline Erikut kasvatama ning lapse huve ja õigusi kaitsma. Alates 2011. aastast on Viktoria määratud Anna eestkostjaks. Anna ja Viktoria omavahelised suhted on head. Viktoria on võimeline tagama Annale tingimused normaalseks eluks, kasvamiseks ja õppimiseks.

Rääkides lapse vanemalt äravõtmisest, tekib hulgaliselt küsimusi eaka vanaema ja vanatädi võimest olla lastele eestkostjaks. Siinkohal on tähtis võtta arvesse mitte ainult 69-aastase vanatädi tänast võimet tagada 13-aastasele lapsele hooldus ja kasvatus, vaid ka võimalikku olukorra muutust 3–4 aasta pärast. Viktoria on määratud Anna eestkostjaks kuni lapse täisealiseks saamiseni ehk kuni 2016. aastani.

Viimane intervjuu oli Alevtinaga ja kohaliku omavalitsuse sotsiaalhoolekande osakonna lastekaitse spetsialistiga. Intervjuu käigus vaadati läbi Lydia võimaliku väljasaatmise variant ja selle tagajärjed. Alevtina sõnade kohaselt polegi Lydiat kuhugi sõita, elada ei ole tal kuskil, jääb üle elada vaid tänaval. Alevtina arvas, et kunagi pole hilja elu uuesti otsast alustada. Ta meenutas, et varem olid Lydiat probleemid alkoholiga, kuid on näha, et ta on oma eluviisi muutnud. Alevtina oli nõus, et oleks parem, kui ema elaks lastega ühes riigis. Alevtina lisas, et Anna teab, et ema võidakse välja saata, ja et kindlasti tähendab lapsevanema riigist väljasaatmine lapsele tragöödiat, sest lapsed armastavad ema sellisena, nagu ta on.

Lastekaitse spetsialist väljendas oma kommentaarides vastakat arvamust: ühelt poolt arvas ta, et kui Lydiat antakse elamisloa, siis halvemaks midagi sellest küll ei muutu, kuna Lydia eluviis ei ole asotsiaalne. Kui Lydia hakkab Eestis legaalselt töötama, muutub ta riigi jaoks maksumaksjaks. Spetsialisti arvates on riigi peamiseks ressursiks inimesed, kuid samas lisas ta ettevaatlikult, et lähtuda tuleks faktidest. Oletada võib mida tahes, näiteks kas Lydia hakkab Eestis legaalselt tööle? Spetsialist arvas, et see on vaieldav küsimus.

Püüdnud vaadelda situatsiooni teisest küljest, lastekaitse- ja sotsiaaltöötaja vaatepunktist, oli lastekaitse spetsialist oma kommentaarides väga kriitiline ja oletas, et kui Lydia saab elamisloa, tuleb ta kõigi eelduste kohaselt KOVi toimetulekutoetust saama. Kuna Lydiat puudub elukoht, võib ta taotleda munitsipaalaluruumi, millega tekib võimalus ennistada vanema õigused. Kui ta seda teeb, võib see kahjustada laste heaolu. Kui lapsed oleksid olnud Lydiat tõeliselt vajalikud, oleks ta juba 2000. aastal hakanud otsima võimalusi enda Eestis legaliseerimiseks.

Sotsiaaltöötaja vastuoluline roll

Mida illustreerivad need seisukohad? Tihti tuleb nii sotsiaaltöötajal kui ka MJT ametnikul võtta oma klientide suhtes erinevaid rolle. Esiteks soovime sotsiaaltöötajana aidata klienti, lähtudes oma humanistlikest põhimõtetest. Teisest küljest me täidame ühiskondlikku ülesannet – säilitada lõppkokkuvõttes tasakaal ühiskonnas – töötades seejuures riigi poolt meile seatud raamides. Me töötame kliendi heaks ja riigi nimel. Ühelt poolt teenime inimesi, aidates neil hakkama saada oma probleemiga ning see on sotsiaaltöö abistav külg; teisest küljest teenime riiki selle elanikele abi osutamise kaudu, alandades sellega sotsiaalseid pingeid

ühiskonnas. See tähendab, et sotsiaaltöötajatel on vaja ühitada paljud, sageli vastuolulised, neile ametiga pandud nõuded. Ametialases tegevuses kujuneb see mitmete väärtusvalikute ja vastuolude allikaks. Üheks selliseks vastuoluks sotsiaaltöötaja ja MJT inspektori jaoks on vajadus olla üheaegselt nii sotsiaalse kontrolli kui ka sotsiaalsete muutuste teostaja. Sageli puutub sotsiaaltöötaja kokku raskesti lahendatavate isiksuse ja ühiskonna vaheliste vastuoludega. Tal tuleb otsida tasakaalu kannatlikkuse (isegi vastutulelikkuse) ja sunni vahel, bürokraatliku süsteemi formaalsete kohustuste ja kliendi vajaduste vahel. Sellega oleme pandud väga keerulisse olukorda.

Sotsiaaltöö praktika illegaalselt Eestis viibivate isikutega on kaugel täiuslikkusest, seepärast on selle valdkonna arengu küsimused eriti aktuaalsed. Magistritöö uurimus näitas, et kliendi probleemide tulemuslikuks lahendamiseks on väga tähtis eri instantside koostöö. Tähtis on korraldada info liikumine läbimõeldult, teha kõigi asjasse puutuvate töötajatega (riigiametnikud, MTÜ-d jne) tõhusat koostööd. Uurinud ja analüüsinud kliendi situatsiooni, peab nii MJT kui ka KOV sotsiaaltöötaja tegema otsuse, milles on arvesse võetud kliendi olukorra väiksemadki nüansid, et lahendus oleks optimaalne ja saavutatud tulemus parim.

Igapäevases elus puutun ma tihti kokku probleemidega, millel ei pruugi olla ühte ja ainuõiget lahendust. Lydia juhtum pole kergete killast. Lydia olukorda analüüsidest mõtlesin, et tegelikult võib naise riigist väljasaatmine tähendada tema jaoks elu lõppu. Kuna tal olid varem sõltuvusprobleemid, vajab ta pidevalt enda kõrvale tuge. Venemaal, kus Lydiat pole sugulasi ega tuttavaid, ta suure tõenäosusega hukub. Eestis on tal aga lapsed, ema, ämm, elukaaslane. Kui ta ikkagi saadetakse riigist välja, ei tähenda see, et Eestisse pääsemise võimalust tal enam ei ole. Lydiat on võimalus abielluda oma praeguse elukaaslasega, taotleda elamisloba Eestis abikaasa juurde elama asumiseks või taotleda viisat oma ema ja laste külastamiseks. Ametnikuna pean ma rääkima kliendile tõde tema olukorrast, võimalustest, nendest raskustest, millega klient võib väljasaatmise korral kokku puutuda. Lydia juhtumi puhul tuleb arvestada võimaliku sisenemiskeeluga pärast Eestist väljasaatmist. Vestluse käigus vaatasime Lydiaga läbi võimalused taotleda Eesti elamisloba erandkorras. Migratsioonijärelevalve oli kohustatud koostama talle ettekirjutuse riigist lahkumiseks. Mul ei olnud õigust petta Lydia ootusi, näiteks andes talle lootust elamisloa saamiseks ja välistades väljasaatmise võimaluse. Kui ma ei ole veendunud enda tegevuse soovitud tulemusel, pean oma kahtlustest rääkima Lydiat. Seda ma ka tegin, et mitte tekitada kliendis asjatuid lootusi ja põhjustada etteheiteid. Kuid kui olin läbi mõelnud tegevusplaani ja andnud kliendile sõna, pidin ma seda ka pidama.

Praktiliselt iga kliendiga seotud juhtumiga töötades peab nii MJT inspektor kui ka sotsiaaltöötaja arendama endas järgmisi oskusi: eristama lootusi, arvamusi, oletusi, fakte; taotleda eesmärkide ja ülesannete selgust ning vaatlema situatsiooni pikaajalises perspektiivis. Mõnikord tuleb ametnikul ületada kliendi passiivsus, mis on tingitud tema ebakindlusest, pettumusest oma jõududes ja võimetes, kui inimese teadvuses on välja kujunenud arvamus endast kui hädavareses, kes ei ole võimeline sotsiaalses keskkonnas edukalt funktsioneerima. Väidan oma uurimusele tuginedes, et tähtis on tunda kliendi eest maksimaalset vastutust ja kasutada tema abistamiseks kõiki võimalikke vahendeid, kuigi poliitika, abistamise meetodid ja praktika on tihti konfliktis sotsiaaltöö põhimõtetega. Mõnikord me tegutseme väljakujunenud skeemi alusel, mis oluliselt alandab vastuvõetud otsuste õigsust ja töö efektiivsust ning võib kliendile mõjuda negatiivselt, kuna sotsiaaltöös lihtsalt ei eksisteeri valmis retsepte, mida võiks kasutada mis tahes asjaolude korral ja mis tahes situatsioonides. Vale otsust hindab klient tähelepanematusena, kogemuse puudumisena ja soovimatusena aidata, mis võib diskrediteerida MJT talituse tööd ja sotsiaaltööd tervikuna.

Artiklit lõpetades tahaksin esitada mõned retoorilised küsimused: Kas mina ametnikuna peaksin suhtuma asjasse nii, et pole inimest, järelikult pole probleemi? Või püüan aidata, hoolin teisest inimesest? Kas ma ametnikuna võtan endale sotsiaaltöötaja ülesandeid või mitte, sest tegelikult ei kuulu sotsiaaltöö minu tööülesannete hulka? Kuivõrd ma inimest aitan? Need on küsimused, millele peaksid vastama kõik spetsialistid, kes ühes või teises ametis teevad sotsiaaltööd.

Kultuurilise mitmekesisuse arvestamisest sotsiaaltöös vanausuliste kogukonna näitel

Olga Karelsohn, *sotsiaaltöö magister*

Artiklis annan ülevaate 2012. aastal Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudis kaitstud magistritööst. Magistritöö eesmärk oli uurida, kuidas vanausuliste kogukonnas töötavad sotsiaaltöötajad arvestavad kultuurilise mitmekesisusega. Soovisin välja selgitada ka seda, millist lähenemist vajavad vanausuliste kogukonnas eakad oma sotsiaalprobleemide lahendamisel, et jääks kahjustamata eakate kultuuriline identiteet. Magistritööd juhendas Anne Tiko.

Sissejuhatus

Eestile on iseloomulik kultuuriline mitmekesisus. 2011. aasta rahvaloenduse esialgsetel andmetel loendati Eesti alaliste elanikena 192 rahvuse esindajaid. Suuremad rahvusgrupid on eestlased, venelased, ukrainlased, valgevenelased ja soomlased. Üle saja esindajaga rahvusi on Eestis kokku 37 (Statistikaamet 2012). Igal rahvusel või kultuurirühmal on oma kultuuriline eripära, mis mõjutab sellesse kultuurirühma kuuluvate inimeste käitumist. Seetõttu on väga oluline, et sotsiaaltöötaja oleks oma töös kultuuriliselt kompetentne, et tal ei tekiks raskusi kliendi käitumuslikest mudelitest arusaamisega.

Oma töös keskendusin vanausuliste kogukonnale. Tänapäeval on õigem vaadata vanausulisi kui etnilis-konfessionaalset tervikut, millel on oma ajalugu, kultuur, traditsioonid ja murdekeel. Paljud vanausulised tunnistavad ennast vanausuliseks pigem põlvnemise kui usutunnistuse järgi, ent sellele vaatamata on vanausuliste kogukonnas tänaseni säilinud ülimalt austav suhtumine oma usku ja kirikusse. (Ponomarjova 2006, 6). Vanausuliste kogukond koosneb enamasti eakatest inimestest, kes on jäänud elama sotsiaalselt püsivasse keskkonda, säilitades oma kultuuri ja olles vanausuliste identiteedi kandjaks. Nendel eakatel esineb mitmesuguseid probleeme nagu teistelgi Eesti eakatel: üksindus, hoolduskohustused või hooldusvajadus, rahalised raskused vms. Kuid Peipsi läänerannikul nõuab eakate sotsiaalsete probleemide lahendamine sotsiaaltöötajalt mitte ainult kitsalt ametialast, vaid ka kultuurilist kompetentsust, mis tähendab, et tuleb tundma õppida vanausuliste kogukonna kultuurilist eripära ja selle kogukonna liikmete elulaadi.

Magistritöö raames tehtud uurimus võimaldas heita pilgu sellele, kui oluliseks peavad kultuuriliste erisustega arvestamist vanausulistega töötavad sotsiaaltöötajad ja millised on vanausuliste kogukonna eakate ootused sotsiaaltöötajatele.

Kultuuritundlikkus sotsiaaltöötaja töös

Miks on kultuuritundlikkus sotsiaaltöötajale tähtis ja kuidas see kujuneb? Sotsiaaltöötaja pädevus on mitmekihiline ja seda saab vaadata mitmest aspektist (Guttman jt 1988, vt Tamm 2008, 38). Sotsiaaltöö kui inimsuhetega tegeleva elukutse puhul, mille olemus on aitamine ja mille aluseks humanistlik maailmavaade, on teise inimese mõistmine ja tema aktsepteerimine ametipraktika vältimatu eeldus. Sotsiaaltöötajal on vaja tunda inimest kui terviklikku (biopsühhosotsiaalselt) olendit. Kindlasti on sotsiaaltöötajal vaja mõista inimese ja keskkonna vastasmõju ja sellest tulenevaid käitumismustreid. (Tamm 2008, 38)

Sotsiaaltöö praktika kultuuritundlike klientidega eeldab sotsiaaltöötajalt vastavaid teadmisi, nagu kliendi kultuuri tundmine, eri kultuurirühmade sotsiaalsete väärtuste eripära arvestamine, käitumise stereotüüpide ja suhtlemise iseärasuste tundmine. (Jakubovskaja 2010). Kliendid saavad aidata sotsiaaltöötajal mõista, mis on kõige sobivam, arvestades nende kultuuri, traditsioone ja tavasid. Formaalsele lähenemisele võiks eelistada mitteformaalset ehk võimalusel kasutada sama kogukonna inimeste abi, kus elab klient. Klienti aidates tuleb alati uurida, milline abi talle kõige paremini sobiks, et ennetada arusaamatusi ja pettumust. Sel viisil saab sotsiaaltöötaja oma kliendi kultuuriruumi osaliseks ja see aitab tal luua suhteid oma kliendiga. (Heinonen ja Spearman 2001, 145)

Uurimuse üks teoreetiliselt lähtekohti oli Milton J. Bennetti (1993) kultuuritundlikkuse arendamise mudel, mis selgitab, kuidas toimub teise kultuuri mõistmine. See mudel annab võimaluse mõista ja näha kultuurilisi erinevusi kas nendega nõustudes või kohandades oma arusaamasid nendega ja arvestades teiste inimeste kultuuriliste erinevustega. (Bennett 2004). Selle mudeli järgi on kultuuritundlikkuse tasandid järgmised:

1. **Eitamine:** inimene eitab kultuuriliste erinevuste olemasolu. Selline arusaam võib tekitada füüsilist või sotsiaalset eraldumist teistsuguse kultuurilise taustaga inimeste suhtes.
2. **Kaitse:** inimene tunnistab, et teatud kultuurilised erinevused eksisteerivad, aga kuna need seavad ohtu tema enda reaalsuse käsitlemise ja enesemääratluse, siis inimene konstrueerib kaitse nende erinevuste vastu.
3. **Vähendamine:** selles etapis inimene tunnistab kultuurilisi erinevusi, kuid alahindab neid, uskudes, et sarnasused kaaluvad üles igasugused erinevused. Selle etapi oht seisneb selles, et teadvustatakse pigem sarnasusi kui püütakse tundma õppida erinevusi.
4. **Aktsepteerimine:** inimene tunnustab ja väärtustab kultuurilisi erinevusi, ilma et ta neid erinevusi positiivselt või negatiivselt hindaks. Kõigepealt hakatakse aktsepteerima kultuurilisi erinevusi käitumises ja seejärel jõutakse kultuurile omaste väärtuste mõistmiseni.
5. **Kohanemine:** inimene arendab ja parandab oma oskusi, suheldes inimestega teistest kultuuridest. Oluline oskus selles etapis on perspektiivi avardamine, võime vaadata maailma „läbi teiste silmade”.
6. **Integratsioon:** selles etapis inimene mitte ainult ei väärtusta teisi kultuure, vaid ka pidevalt kujundab oma identiteeti ja hindab oma käitumist ning väärtusi, võrreldes neid teiste kultuuridega.

Bennetti mudel näitab, kuivõrd pikaajaline on kultuuritundlikkuse arendamise protsess ehk teise kultuuri olemuse mõistmine, teadvustamine ja erinevuste märkamine. Kultuuriline kompetentsus seisneb käitumisviisides ja suhtumistes, mis aitavad spetsialistidel teha oma tööd efektiivselt olukorras, mille puhul on tegemist kultuurilise mitmekesisusega. Sotsiaaltöötaja peab omama teadmisi oma klientide kultuuritaustast ja üles näitama pädevust teenuste pakumisel ja korraldamisel. Sotsiaaltöötaja peab aru saama kultuurist ja selle funktsioonist inimeste käitumises ja ühiskonnas, ära tundma selle jõu, mis eksisteerib eri kultuurides. (NASW standards ... 2003)

Metoodika ja valim

Uurimistööga sooviti saada informatsiooni eri allikatest: arvamusi küsiti nii vanausuliste kogukonna eakatel kui ka Peipsi läänerannikul töötavatelt sotsiaaltöötajatelt. Uurimistöö

valimisse sattumise esmaseks kriteeriumiks oli kuulumine vanausuliste kogukonda või töötamine vanausuliste piirkonnas. Valim moodustati mugavusvalimi põhimõttel. Eakate valikul pöördus autor Peipsiääre valla vallavanema poole, kelle kaudu saadi kümne eaka nõusolek osaleda intervjuus. Lisaks intervjueris autor nelja Peipsi läänerrannikul töötavat sotsiaaltöötajat. Intervjueritavad jäid anonüümseks. Uurimismeetodina kasutati poolstruktureeritud teemaintervjuud. Kvalitatiivne uurimismeetod valiti seetõttu, et see võimaldab luua eakatega usaldusliku kontakti. Samuti arvestati uuritava sihtgrupi iseärasusi: eakate kognitiivseid võimeid ja suhtlemis- ning eneseväljendamise probleeme. Intervjuud viidi läbi ajavahemikul 01.10.2011–01.02.2012. Intervjuude analüüsimisel kasutati kvalitatiivset vertikaalanalüüsi meetodit.

Uurimistulemused

■ Sotsiaaltöötaja roll vanausuliste kogukonna sotsiaalprobleemide lahendamisel

Vanausulised sotsiaaltöötajast. Vanausuliste kogukonna eakate intervjuudest võib välja tuua kolm sotsiaaltöötaja põhilist rolli, mis on seotud vanausuliste eakate nägemusega sotsiaaltöötajast ja nende ootustega sotsiaaltöötaja suhtes, kes töötab selles kogukonnas. Ühelt poolt nähti sotsiaaltöötajas ja oodati temast pädevat spetsialisti, teiselt poolt rõhutati usalduse tähtsust sotsiaaltöötaja töös, sotsiaaltöötajas sooviti näha usaldusisikut. Uurimistulemused näitasid, et sellist oodatud usaldust sotsiaaltöötaja ja kliendi suhetes ei olnud, eakatel oli raske vastata küsimusele, kas nad usaldavad oma linna või valla sotsiaaltöötajat.¹

Vanausuliste kogukonna eakad pidasid oluliseks sotsiaaltöötaja inimlikke omadusi: kas ta on abistav, toetav, mõistev, õiglane, tähelepanelik jne. Kolmandaks peaks sotsiaaltöötaja arvestama vanausuliste kogukonna kombeid, traditsioone ja selle kogukonna spetsiifikat, milleks on usk Jumalasse, Jumala teenimine, esivanemate usu hoidmine ja säilitamine, vanemate mälestamine.

Ma ütleks niimoodi, et komistuskiviks vanausuliste kogukonnas võib saada ükskõiksus, ebapädevus, kõrkus. Selline sotsiaaltöötaja vanausuliste kogukonnas ei tohiks olla. (K2)
Sotsiaaltöötajad teevad kõik nii, nagu ise tahavad, oma nägemuse järgi, aga peaksid olema tähelepanelikumad kliendi suhtes. (K8)

Siis kui ma saan jagada oma muresid teise inimesega ja pärast selle üle ei naerda ja ei arutata avalikult. (K10)

Tolerantne, vastutulelik ja peab arvestama selle piirkonna spetsiifikat. (K1)

Heatahtlik ja kes peab lugu vanausuliste kommetest. (K4)

Ta peab arvestama vanausuliste kommetega ja traditsioonidega, ta peab olema valmis tulema appi ja andma head nõu. (K10)

Üks intervjueritavatest pidas isegi oluliseks sotsiaaltöötaja religioossust ja arvas, et vanausuliste kogukonnas võiks sotsiaaltöötaja olla usklik inimene.

Selline, nagu igal pool mujal, ja on ka soovitatav, et ta oleks usklik inimene. (K6)

Mis puudutab sotsiaaltöötaja käitumist, siis ootab vanausuline kindlasti seda, et sotsiaaltöötaja läheneks tema probleemile pigem mitteformaalselt. Näiteks ei tohiks eakaga kohtumist kokku leppida ajaks, kui tal on kiriklikud pühad, sest ta on siis jumalateenistusel.

Sotsiaaltöötajad vanausulistest. Üks sotsiaaltöötajatest rõhutas, et eriti eakamate klientide puhul tuleb austada nende kombeid ja elulaadi. Ta tõi näitena üksiku eaka hoolduse korraldamist, mille puhul on väga tähtis meeles pidada, et kuna vanausuliste kogukonna eakad hoiavad kinni oma usukommetest, on kõige parem korraldada hooldust nende kodukohas, mitte paigutada neid hooldekodusse.

¹ Uurijana arvan, et suutsin oma respondentide usalduse saavutada sellega, et tegutsesin 4,5 aastat sotsiaaltöötajana vanausuliste keskel ja mulle olid nende kombed tuttavad. Samuti on mul teoloogina (lõpetasin Tartu Ülikooli usuteaduskonna) teoreetilisi teadmisi vanausuliste usulistest põhimõtetest.

Osutades sotsiaalabi vanausuliste kogukonnas ja eriti eakatega tuleb arvestada nende kombeid ja elulaadi, kuna nad on eriti kinni oma vanausuliste traditsioonides ja suhtuvad sellesse kogu tõsidusega. Meie vallas on väga keeruline korraldada üksiku eaka inimese hooldust, sest nad keelduvad minemast hooldekodusse, nimetavad seda „богодельня” [vaestemaja], räägivad, et tahavad surra kodus. Kuna meie kogukond hoiab väga kokku, siis abi üksiku eaka hooldamiseks tuleb paluda kas naabrit või tuttavalt. Mõnikord on aga selline olukord, et eakas on juba nii hullus seisus, et ainsaks võimaluseks ongi ainult hooldekodu ja siis mina kui sotsiaaltöötaja püüan neid tihedamini külastada seal. (S3)

Ka matusetalitus jääb mõnikord sotsiaaltöötaja korraldada. Selleks peavad sotsiaaltöötajal olema teadmised vanausuliste matusekommetest, kuna need on vanausuliste kogukonna inimestele väga olulised.

Meil on ka niimoodi juhtunud, et ma ise pidin korraldama matuseid, sest eakal ei olnud üldse sugulasi ... isegi surnukeha pidin ise pesema. Ja meie vanausulistel on väga oluline korraldada matus nii, nagu seda näeb ette vanausuliste kombestik. (S3)

Selle kogukonna erinevused on nende kombed ja traditsioonid, nagu näiteks surnute matmine, kus naisele pannakse selga spetsiaalsed surnuriided – halatt, pikk särk, sarafan, pearätt ja rist, meestele aga vene särk ja maetakse kolmandal päeval. Samuti on vanausulistel selline komme, et võõrale ja külalisele antakse teised toidunõud ja neid, millest nad ise söövad ja joovad, ei anta ... Ja veel laste ristimine, kirikus käimine, vanausuliste pühade tähistamine. (S3)

Üks sotsiaaltöötajatest nimetas vanausuliste kogukonnale iseloomulikuks nende endasse tõmbumist ja pidas oma töös oluliseks vanausuliste kogukonna elanike usaldust.

Inimesed on küllaltki enesekesksed, võõraid oma asjadesse eriti ei pühendata. Kui aga saavutad usalduse, jääb see püsima. (S4)

■ Sotsiaaltöötaja kultuuriline kompetentsus ja kultuuritundlikkus

Uurimuse autor eeldas, et tehes tööd mitmekultuurilisuse oludes, osutuvad sotsiaaltöötajad kultuuritundlikeks inimesteks. Uurimistulemused kinnitasid seda oletust ainult osaliselt: tuginedes Bennetti (1993) kultuuritundlikkuse mudelile võib öelda, et enamik sotsiaaltöötajatest asus kas eitamise või siis vähendamise tasandil. Näiteks arvas üks sotsiaaltöötaja: „*Ei ole mingit eraldi rolli vanausulistega töötamiseks vaja, nad on samuti eakad – vajavad ärakuulamist, lahket sõna, abi jne. Ei ole täheldanud, et nad vajaksid erilist lähenemist. Eakad on eakad, olenemata nende usust.*” (S1) Sama sotsiaaltöötaja vastas küsimusele oma klientide kultuurilise erinevuse kohta järgmiselt: „*Neil on nagu igal omad pühad, kombed. Ei ole täheldanud mingeid erinevusi.*” (S1) Kuigivõrd oluliseks ei peetud klientide kultuurilist kuuluvust ka sotsiaalabi osutamisel: „*Kõikidel klientidel on võrdne õigus saada teenuseid, olenemata nende kultuurist või keelest.*” (S2) Ainult ühe sotsiaaltöötaja puhul võis täheldada, et ta tundis huvi vanausuliste kogukonna kultuuri vastu ja püüdis õppida seda paremini tundma. Seega võib öelda, et intervjueeritud sotsiaaltöötajatel tuleks oma kultuuritundlikkust arendada, et nad õpiksid nägema mitte ainult oma klientide sarnasusi teiste rühmadega, vaid ka nende kultuurilisi erinevusi. Kuigi intervjueeritud sotsiaaltöötajad olid nõus sellega, et vanausulised erinevad teistest, nägid nad nendes lihtsalt ühte vene keelt kõnelevat gruppi.

Järeldused ja ettepanekud

Ehkki uurimus ei andnud ühest vastust selle kohta, miks on kultuuriline kompetentsus sotsiaaltöötajale tähtis, võib uurimistulemuste põhjal järeldada, et kultuuriliste iseärasustega arvestamine aitab suurendada sotsiaaltöötaja usaldusväärsusel klientide seas. See võimaldab sotsiaaltöötajal teha oma tööd kliendikeskselt ning paremini mõista tema vajadusi ja soove. Seetõttu tasub kõigil sotsiaaltöötajatel, kes tegutsevad Eesti multikultuurses ühiskonnas, pöörata oma töös kultuuritundlikkusele rohkem tähelepanu: õppida tundma oma klientide kultuuritausta, lugeda selleletemalist kirjandust ja käia koolitustel. Kultuuriteemalisi kooli-

tusi pakub näiteks Tallinna Ülikooli avatud ülikooli koolituskeskus. Kultuurilise pädevuse arendamisele tuleks pöörata rohkem tähelepanu sotsiaaltöö õppekavades. Üheks toredaks algatuseks sotsiaaltöötajate kultuuritundlikkuse arendamisel oli paar aastat tagasi Leonardo Da Vinci programmi koostööprojekt „*InCoSo* – kultuuridevahelised kompetentsid sotsiaaltöö tegijatele” (2010), milles Eestist osales MTÜ Inimeselt Inimesele ja mille raames koostati sotsiaaltöö tegijatele õppeprogramm kultuuridevahelise kompetentsi omandamiseks.

Viidatud allikad

Bennett, M.J. (2004). Becoming interculturally competent. http://www.newonline.org/resource/resmgr/mcw_ppt/becominginterculturallycompe.pdf (10.02.2012).

Eshun, S., Gurung, R.A.R. (2009). Culture and Mental Health: Sociocultural Influences, Theory, and Practice. Chichester (West Sussex) Malden (Mass.): Blackwell Publishing Ltd.

Kultuuridevahelised kompetentsid sotsiaaltöö tegijatele. <http://incosol.wikidot.com/about-leonardo-da-vinci> (04.06.2010).

NASW standards for Cultural Competence in Social Work Practice. (2003). www.naswdc.org/practice/standards/NASWculturalstandards.pdf (25.11.2010).

Ponomarjova, G. (2006). Eesti vanausulised. Tartu: HUMA.

Spearman, L., Heinonen, T. (2001). Social work practice: Problem solving and beyond. Toronto/Vancouver: Irwin Publishing Ltd.

Statistikaamet. <http://www.stat.ee/rel2011> (07.02.2013)

Tamm, T. (2008). Ametikasv ja professionaalsus. Tallinn: TLÜ Kirjastus.

Якубовская, А. (2010). Современные подходы к формированию этнокультурной компетентности социальных работников за рубежом. <http://www.dissercat.com> (02.03.2012).

Eesti inimvara nõuab arendamist ja hoidmist

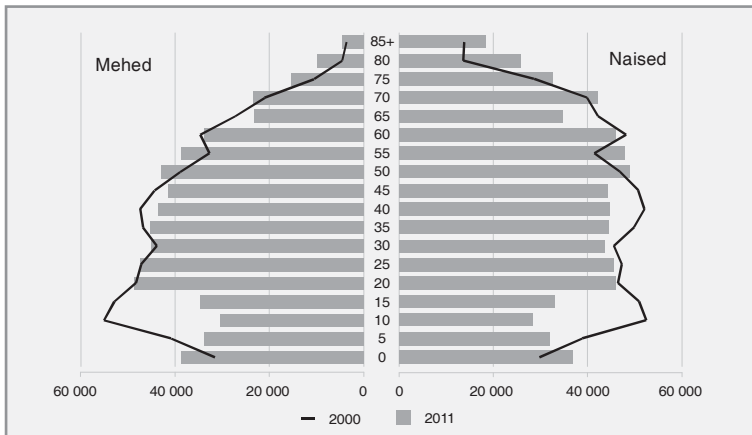
Kaljo Laas
rahvastikuteadlane

Avalikkuse ette on jõudnud olulisem osa 2011. a rahva ja eluruumide loenduse tulemustest. See võimaldab hinnata ja prognoosida meie arengu üht komponenti – rahvastikku kui inimvara. Järgnev analüüs lähtub rahvaloenduse alusel koostatud vanuspüramiidist ning statistikaameti andmetel rahvastikusündmuste kohta.

Joonisest 1, lk 38 nähtub, kui palju on ühes või teises vanuses elanikke. Võrreldes neid

tulpi 2000. aastaga näeme, mis on Eestis viimase 11 aasta jooksul juhtunud.

2011. a loenduse andmete põhjal koostatud rahvastiku vanuspüramiidist on näha, et kõige vähem mehi ja naisi on vanuses 10–14 aastat. Suhteliselt väike on ka 65–69-aastaste arv. Naisi on rohkem vanuses 20–24 ja 25–29-aastaseid. 2000. a rahvaloendusel oli nii meestest kui ka naistest kõige arvukamalt 10–14-aastaseid. Naistest oli siis praegusest

Joonis 1. Rahvastiku vanuspüramiid 2000. ja 2011. aastal

Allikas: Statistikaamet 2012¹

enam ka 40–44-aastaseid. Nii augud kui ka väljaulatuvad tulbad püramiidis on tekkinud viimase kümnendi loomuliku iibe ja rände tulemusel, mille mõju elanike prognoositava arvule ja koosseisule on väga oluline.

Suremus

Kõrvutades rahvastiku vanuspüramiidi suremuse vanuskordajatega², saame üsna täpselt prognoosida meie demograafilist olukorda paarikümneks aastaks. Seda muidugi siis, kui ränne puuduks. Esiteks on meeste suremus tööealises vanuses naistest tunduvalt kõrgem. Näiteks oli 2011. a 20–24-aastastel meestel suremuskordaja 1,22, naistel 0,28; vanuses 25–29 meestel 2,17, naistel 0,47; vanuses 30–34 meestel 2,86, naistel 0,56. Mida siit järeldada? Tunduvalt vähem on rahvastikus mehi, kes toodavad SKP-d. Teiseks tekib olukord, kus keskeast vanemate naiste jaoks ei leidu enam partnereid. Naiste suremuse vanusgraafiku puhul on kõige olulisem vanus 20–35. Selles eas sünnitatakse. Huvitav on märkida, et 20–24-aastaste naiste suremus oli väiksem kui 15–19-aastastel. Selles vanuses naiste suremus ja väljaränne vähendab tuleviku laste ja kogu elanike arvu. Sündimuse vanuskordajad näitavad, millises vanuses naised kõige sagedamini sünnitavad. Mõned näited. 2011. a andmetel

sünnitasid kõige sagedamini naised vanuses 25–29 aastat: sündimuse vanuskordaja 91,8. Järgnesid 30–34-aastased: sündimuse vanuskordaja 68,5. 20–24-aastastel oli see 54,9. Viimase paarikümne aasta tendents on, et sünnitamist lükatakse edasi. Selle tõttu suureneb ühe-kahelapseliste perede arv. Kui sünnitatakse aktiivselt 20–25-aastaselt, siis on võimalik ka järgmine voor – sünnitada 30–35 aasta vanuselt ning peres oleks juba kolm või neli last, ilma et naiste tööalane kvalifikatsioon oluliselt kannataks. Taolist skeemi on mõjutamas vanemahüvitis, mis lubab järjestikku sünnitada kaks või kolm last ja lapsehoolduspuhkuse kasutamine meeste poolt, mille puhul naise töötamise ei tekki pikka pausi. Võrreldes sündimusgraafikut vanuspüramiidiga selgub, kas edaspidi teatud augud püramiidi üksikutes vanustes suurenevad või vähenevad.

Sisse- ja väljaränne

Välisrände sooline ja vanuseline jaotus mõjutab rahvastiku püramiidi ja selle kaudu elanike arvu. Sisse- ja väljarändes võib eristada kahte või kolme voo. Esimese voo moodustavad nooremad tööeas mehed. Meile sisse rännanud mehed suurendavad töötajate arvu, kuid muudavad ka rahvusliku koosseisu. Eestist välja rändavad mehed

¹ <http://www.stat.ee/63779>

² Rahvastikusündmuse puudutavad andmed on kättesaadavad www.stat.ee/rahvastik

omakorda vähendavad töötajate arvu, aga ka siinset perekondade teket. Lisaks sellele loovad nad eelduse rände järgmiseks vooruks. Eestisse sisse rändavad naised suurendavad sünditusealiste kontingenti ning töötajate hulka ja selle tagajärjel elanike arvu. Eestist lahkuvad naised annavad aga vastupidise tulemuse ja võivad kaasa tuua väljarände järgmise vooru. Rände teise vooru moodustavad noortele meestele järgnevad naised või nende vanemad, kolmanda vooru aga uues elukohas paigastunute sugulased ja tuttavad. Seega võib välisränne vaid esialgu suurendada tööealiste osatähtsust, aastate pärast suureneb rände sihtriigis nende arvel aga ülalpeetavate arv. Kuna viimastel aastatel on ülekaalus olnud nii noorte meeste kui ka naiste väljaränne, siis muudab see rahvastiku struktuuri negatiivselt (uued augud püramiidis) ja toob kaasa pikemas perioodis elanike arvu vähenemise.

Kaudselt mõjutab meie demograafilist olukorda ka maalt linna siirdumine. Maal on olnud perekonnad püsivamad, maanaised on sünnitanud rohkem lapsi. Maal säilib nii eesti keel kui ka kohalik kultuur. Viimaste aastate kiire töökohtade kadumine maal on kaasa toonud perekondade purunemise, kuna isad käivad kaugel tööl. Maameeste hulgas on pidevalt olnud suurem suremus ja töövõimetus, mille põhjuseks on sageli alkohol. Maale pöörduvad tagasi pensionialised. Võrreldes linnadega vajavad maal elavad eakad oluliselt sotsiaalset toetamist, olgu see siis kütte või toidu kohaletoimetamisel.

Riigi majanduslikku olukorda mõjutavad aspektid

Peale suremuse keskeas mõjutab meie majanduslikku olukorda ka töövõimetus. Selle tagajärjel muutuvad eelkõige noored ja kesk-ealised mehed tootjatest tarbijateks. Neid tuleb hooldada, neile pensioni ja toetusi maksta. Siit järeldus – tuleb teha kõik, et noorte ja tööealiste suremust ning töövõime kaotust vähendada.

Teatavasti oleneb suremus inimeste tervislikust käitumisest ja arstiabi kättesaadavusest. Suur osa on siin täita ka sotsiaaltöötajatel, eriti järeldravi perioodil. Alahinnata ei tohiks

ka lastekaitse töötajate abistamist ja nõustamist nendes peredes, kus noortel vajalikud kogemused puuduvad.

Iga riigi heaolu sõltub sellest, milline on seelses rahvastikus tootva ja ülalpeetava rahvastiku suhe. Eluea pikendamise ja sündimuse vähenemise tõttu suureneb ka tööeast vanemate elanike arv. See tendents on omane kogu Euroopale. Sellest siis soov pensioni-iga edasi nihutada ja mure pensionifondide jätkuva rahastamisega.

Seoses tootmise iseloomu muutumise ja elanike elama asumisega suurtesse asulatesse on edasi nihkunud noorte tööleasumise iga. Seepärast võib ajutine sündimuse tõus suurendada SKP tootmist alles paarikümneaastase viiteajaga. Samal ajal suurenevad kulud enne tööikka jõudmist. Kahjuks puuduvad ligilähedased arvutused, kui palju kulub pärast lapse sündi pere- ja lastetoetusteks, lasteasutuste ja üldhariduskoolide ülalpidamiseks, kutseõppe ettevalmistamiseks ning töökohtade loomiseks. Oluline on, et noori valmistatakse ette eelkõige nendel erialadel, mis võimaldavad toota Eestis lisandväärtust. Kõik need kulutused lendavad tuulde, kui noored Eestist lahkuvad, kaotavad töövõime või hukuvad. Siit veelkord tõdemus, kui oluline on suremust ja töövõime kaotust vähendada.

Kokkuvõtteks

Eesti rahvastiku püramiidis on rida auke, mis on tingitud erinevate aastate sündide tasemest ning välismigratsioonist. Neid aitaks kõige enam tasandada vanuselise suremuse muutumine ja sihipäraselt reguleeritud välisränne. Kõne alla võiksid tulla ka pagulased. Sündimuse stimuleerimine annab tulemuse viiteajaga.

Loodan, et suudame oma keele ja kultuuri säilitada ka siis, kui elanike arv langeb alla miljoni, eestlaste arv on sealhulgas kaheksasada tuhat. Meile on oluline iga siin elav inimene kodakondsusele ja rahvusele vaatamata.

Multikultuurse sotsiaaltöö kogemus – varjupaigataotlejate ja pagulaste tugiisiku tööst

Johannes Mihkelsoni Keskuses

Juhan Saharov
tugiisikuteenuse
projektijuht,
MTÜ Johannes
Mihkelsoni
Keskus

Hanna Ernits
tugiisik,
MTÜ Johannes
Mihkelsoni
Keskus

Ootamatute elumuutuste tõttu või uude keskkonda sattudes võib iga inimene vajada sotsiaaltöötaja abi. Kui mujal maailmas on varjupaigataotlejad ja pagulased üks oluline sotsiaaltöö sihtrühm, siis Eestis on küllaltki vähestel sotsiaaltöötajatel kogemusi selle sihtrühmaga tegelemisel. Suurema osa teenuseid pagulastele ja nende peredele on seni osutanud mittetulundusühingud. Varjupaigataotlejatele ja pagulastele suunatud tugiisikuteenuse projektijuht Juhan Saharov ja tugiisik Hanna Ernits tutvustavad MTÜ Johannes Mihkelsoni Keskuse kogemust tugiisikuteenuse osutamisel ning kirjeldavad oma klientide probleeme. Selleks et teemas oleks lihtsam orienteeruda, seletatakse artikli alguses varjupaigataotlejate ja pagulaste erinevat staatust tähistavaid mõisteid.

Mõisted

Varjupaigataotleja (ingl k *asylum seeker*) – välismaalane, kes on esitanud varjupaiga- ja elamisloataotluse, mille suhtes ei ole Politsei- ja Piirivalveamet otsust teinud. (Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus (VRKS) § 2 lg 1).

Pagulane (ingl k *refugee*) – välismaalane, kellele on antud rahvusvaheline kaitse 1951. aasta Genfi pagulasseisundi konventsiooni alusel. Ta on välismaalane, kes kardab põhjendatult tagakiusamist rassi, usu, rahvuse, poliitiliste veendumuste või sotsiaalsesse rühma kuulumise pärast ning viibib seepärast väljaspool päritoluriiki ega suuda või kardab saada nimetatud riigilt kaitset ja kelle suhtes ei esine pagulasena tunnustamist välistavat asjaolu. (VRKS § 4 lg 1). Pagulasele antakse Eestis elamisluba kolmeks aastaks.

Täiendava kaitse saaja (ingl k *recipient of subsidiary protection*) – välismaalane, kes ei kvalifitseeru pagulaseks ja kelle suhtes ei esine kaitse andmist välistavat asjaolu ja kelle suhtes on alust arvata, et tema Eestist tagasi- või väljasaatmine kodumaale võib teda tõsiselt ohustada, sealhulgas: (1) talle surmanuhtluse kohaldamise või täideviimise; (2) tema piinamise või teiste tema suhtes ebainimlike või inimväärikust alandavate kohtlemis- või karistamisviiside kasutamise; (3) konkreetselt tema või üldse tsiviiliskite elu ohtu sattumise või tema või tsiviiliskite kallal vägivalda rakendamise tõttu, mis on põhjustatud rahvusvahelisest või riigisisest relvakonfliktist. (VRKS § 4 lg 3). Täiendava kaitse saajale antakse Eestis elamisluba üheks aastaks.

Rahvusvahelise kaitse saanud isik (ingl k *beneficiary of international protection*) – üldnimetus, mis hõlmab nii pagulast kui ka täiendava kaitse saajat. Kui ei ole eraldi täpsustatud, kasutatakse artiklis mõistet „pagulane” sünonüümina rahvusvahelise kaitse saanud isikule.

Juhan Saharov:

Eesti on andnud rahvusvahelist kaitset 1997. aastast, mil ühineti ÜRO pagulasseisundi konventsiooni (1951) ning pagulasseisundi protokolliga (1967). Aastatel 1997–2012 on Eestile esitatud 349 varjupaigataotlust ning rahvusvaheline kaitse antud kokku 83 isikule (sh perekondade taasühendamise juhtumid). Kui 2010. aastal esitati Eestis 30 taotlust ja 2011. aastal 66 taotlust, siis 2012. aastal esitati (seni kõige enam) 77 varjupaigataotlust, millest rahuldati 13 (pagulase staatuse omandas 8 ning täiendava kaitse sai 5 inimest). Lisaks neile said 2012. aastal Eesti elamisloa 10 isikut perekondade taasühendamise kaudu.¹

Statistika näitab, et varjupaigataotlejate hulk Eestis kasvab aasta-aastalt. See tähendab, et nii varjupaigataotlejate kui ka rahvusvahelise kaitse saanud isikute arv (Illuka vastuvõtukeskuses ja mujal Eestis) pidevalt suureneb ja nendest inimestest on kujunemas uus sotsiaaltöö sihtrühm.

2012. aastal on jätkunud olukord, kus suurema osa tugiteenuseid varjupaigataotlejatele ning rahvusvahelise kaitse saanud isikutele osutavad mittetulundusühingud. Üheks peamiseks teenusepakkujaks sellele sihtgrupile on olnud MTÜ Johannes Mikkelsoni Keskus (JMK), kes on varjupaigataotlejate ja pagulaste abistamisega tegelenud nüüdseks neli aastat. Projektide rahastajaks on olnud Euroopa Pagulasfond ja EV Siseministeerium. Peamine teenus, mida JMK pakub, on tugiisikuteenus. Tugiisikuid on keskusel 14. Nad paiknevad üle Eesti ja on igal aastal olnud kontaktisikuteks ligi 40 varjupaigataotlejale ja pagulasele. Tugiisiku peamised ülesanded on abistada klienti suhtlemisel ametiasutustega, töö- ja elukoha leidmisel, tutvustada Eesti sotsiaal- ja haridussüsteemi, tõlkida vajalikke dokumente, abistada perekondade taasühendamisel, aga sageli olla ka lihtsalt murede ärakuulajaks. JMK korraldab tugiisikutele projektipõhiseid supervisioone ning täiendkoolitusi.

Kuna varjupaigataotlejate elu muust maailmast isoleeritud Illuka vastuvõtukeskuses on väga stressirikas, oleme aastate jooksul pakkunud neile ka muid teenuseid, nt terapeudi ja juristi teenust. Terapeut on korraldanud Illukal nii kollektiivseid teraapiaseansse (nt klaasimaali töötuba, joonistamine jms) kui ka individuaalseid intervjuusid, et aidata vastsel keskuse elanikul keskuses kohanedada ning leevendada kultuurišokki. Lisaks korraldavad tugiisikud vastuvõtukeskuses ja väljaspool seda oma sihtrühmale huvitegevust.

Oma teistsuguse kultuurilise tausta tõttu on pagulastel alguses keeruline mõista Eesti seadusi ning laiemalt siinset kultuuri. Seda sihtrühma abistavad tugiisikud peavad omama peale tundliku sotsiaalse närvi ka laia silmaringi, soovitavalt välismaalastega töötamise kogemust ning head keeleoskust. Pagulastega töötamisel on eeskätt nõutav hea vene ja inglise keele valdamine ning soovitavalt ka prantsuse keele oskus. Mõnikord ei piisa sellestki, näiteks kui Afganistanist pärit pagulane või varjupaigataotleja räägib ainult dari või puštu keelt. Sellisel juhul õpib klient tavaliselt ise ära inglise või vene keele algtasemel, kuna vastuvõtukeskuses on need enim kasutatavad keeled, samas kui eesti keele õpe on Illuka vastuvõtukeskuses olnud üsna lünklik.

Usun, et selle sihtgrupiga töötamine annab unikaalse kogemuse, kuidas jõustada väga erinevast kultuurikeskkonnast pärit abivajajat meie ühiskonnas. Tugiisik peab olema kursis oma kliendi kultuurikeskkonnaga, tema usu ja kommetega ning mõistma nende tähtsust kliendile. Samas peab tugiisikute tööd vaadates mainima, et meie tugiisikud ei tegele niivõrd „löimimisega”, kuivõrd isikliku abistamisega, nõustamisega, võimaluste loomise ja võrgustike väljapakkumisega. Kõige olulisemad otsused oma identiteedi ja valikute osas langetavad pagulased siiski ise.

¹ Andmed on saadud Politsei- ja Piirivalveameti kodakondsus- ja migratsiooni osakonna staatuse määratlemise büroo rahvusvahelise kaitse talituse peaspetsialistilt. 31.01.2013.

Hanna Ernits:

Neli aastat tagasi potsatas Tartu Ülikooli sotsiaaltöö eriala listi kiri, kus õppejõud Marju Selg soovitas minna kandideerima alles alustavasse, verivärskesse sotsiaaltöö projekti pagulaste tugiisikuks, ja ma otsustasin sellele reageerida. Tugiisikuna olen spetsialiseerunud prantsuskeelsetele klientidele, kuid vajadusel osutan tugiteenust ka inglise keelt kõnelevatele isikutele. Eelmisel aastal täiendasin ka oma vene keele oskust, seetõttu saan nüüd ühe kliendiga ka vene keeles suhelda. Praegu (2013. a jaanuaris) on mul neli prantsuskeelset Aafrika riikidest pärit klienti ning kaks inglise ja vene keelt kõnelevat afgaani klienti.

Tugiisiku peamised rollid on olla empaatiline toetaja, suunaja, nõuandja, võimaldaja, käimalükkaja, lepitaja ja eestkõneleja. Oluline on süsteemne tegutsemine ja koostöö kliendiga (Peters 2010).

Tugiisikutöös, nagu sotsiaaltöös üldse, tuleb enamasti parandada kliendi enda toimetulekuvõimet, kuid aeg-ajalt tuleb keskenduda vaid senise toimetulekuvõime säilitamisele või selle languse pidurdamisele (Sotsiaalministeerium 2012). Siinkohal sobib illustreerivaks näiteks tugiisikutöö Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskuses, kus klient viibib kogu varjupaigamenetluse aja (tavaliselt kuni kuus kuud) ning juhul, kui ta menetluse negatiivse vastuse kohtus vaidlustada otsustab, ka kogu kohtumenetluse aja (siis on tegu juba mitme aastaga). JMK projektis pagulastega töötanud psühhoterapeut kinnitab oma töö põhjal, et pikk ooteaeg isolatsioonis ja uues tundmatus keskkonnas sillutab teed stressile, depressioonile, agressiivsusele, suitsidaalsusele ning ärevus- ja isiksusehäiretele. Sageli on see piisav aeg posttraumaatilise stressihäire avaldumiseks. Seetõttu keskendub tugiisiku töö keskuses viibivate klientide puhul nende emotsionaalse ja vaimse tervise hoidmisele.

Tugiisik peab saavutama kliendi usalduse ning olema valmis klienti ära kuulama. Oma lugu jutustades saab klient enda identiteeti taasluua, tunda, et ta kuulub kuhugi ja et ta on väärtuslik. Võõras keskkonnas suures teadmatuses ja hirmul olles, kultuurišokki kogedes on inimesele *oma loo* olemasolu ja sellest rääkimine oluline toetuspunkt, kust energiat ammutada. Hingehoidja Naatan Haamer on kõrvutanud kultuurišoki etappe leina etappidega, tuues ühisosana välja eitamise ja soovimatu olukorra mittetunnistamise, küsimustefaasi „miks ja kuidas”, mingi osaga oma elust hüvasti jätmise ning leppimise ja kohanemise uue olukorraga². Äärmiselt oluline on meie klientidele palju kordi üle rääkida, mis neid ees ootab, millised on menetluse etapid, kui kaua need kestavad ning millised võivad olla positiivsed ja negatiivsed stsenaariumid. Mitmed tugiisikud on Illuka keskkuses läbi viinud arendavaid huvitegevuspäevi, mille teemadeks on olnud Eesti kultuur ja ajalugu, kokandus, loomingulised käelised tegevused, sportlikud mängud, erinevate kultuuride muusika, ravim- ja maitsetaimed jpm. Illukal klientidega kohtudes tunnen end sageli aknana siinsesse kohalikku maailma. Väga palju tuleb selgitada ja vastata küsimustele selle kohta, mida Eesti riik endast kujutab, kuidas siinsed haridus-, tööturu-, õigus-, tervishoiu- ja hoolekandesüsteemid toimivad.

Kui klient saab varjupaigamenetluses positiivse vastuse, algab tugiisiku jaoks eriti tihe töö, et jõustada, juhendada ja aidata klienti toimetulekul uues keskkonnas. Siia kuuluvad elu- ja töökoha leidmine, keeleõpe, täiendõpe, pere- ja eriarstide leidmine, lastele kooli- ja lasteaia-kohtade leidmine; informeerimine, kuhu ja kuidas pöörduda toetuste või teenuste saamiseks ja dokumentide vormistamiseks. Kogu selle tegevuse juures lähtun põhimõttest, et sotsiaaltöö peab toetama kliendi iseseisvat toimetulekut. Leian, et minu töö on tulutu, kui ma taastoodan abitust ja sõltuvust.

Kirjeldan siinkohal paari näidet jõustamisest ja juhendamisest läinud aastast. Viibisin koos kliendiga Töötukassa karjäärinõustaja juures ja nägin, kuidas spetsialisti alguses kahtlustav ja umbusklik suhtumine pagulasse muutus (viimase üha veenvama ja entusiastlikuma argumenteerimise tõttu) vaimustunud ja temasse uskuvaks suhtumiseks. Tulemusena sai pagulane soovitud täiendõppele, kuigi tema CV seda esialgu sugugi ei toetanud. Piisavalt enesekindlust ja julgustust saanud pagulane oli aga võimeline endale välja võitlema koha

² Naatan Haameri sellekohane ettekanne toimus JMK projekti pagulaste tugiisikute täiendkoolitusel 2011.

tööturul. Praegu saab ta väljaõpet loomingulisel ja kauaigatsetud erialal, kus loodab aasta pärast ka tööle asuda.

Midagi erilist sain tunda koos ühe afgaani pagulase abikaasaga, kes oli lapseootel ja vajas napi keeleoskuse ning vähese Eestis viibitud aja tõttu saatjat ja tõlki ämmaemanda juures. Need üheksa kuud möödusid meil ühiselt arsti külastades ja ootekoridorides teineteise keelt õppides väga südamlikult. Nüüd käib ta oma lapsega iseseisvalt või koos mehega arsti juures ja minu abi sellisel kujul enam ei vaja. Ta on muutunud ka tunduvalt julgemaks võõraste inimeste ja igasuguste spetsialistidega suhtlemisel.

Igapäevases tugiisiku töös tuleb mul suhelda paljude sotsiaalala spetsialistidega, kelle suhtumine pagulastesse on väga erinev. Kui Haigekassas, Töötukassas, koolides, lasteaedades ja haiglates ollakse minu arvates juba harjunud ja seal on omandatud mõningaid kogemused pagulastega või lihtsalt uusimmigrantidega lävimisel, siis kohalike omavalitsuste sotsiaalhoolekande osakondade jaoks, millega olen kokku puutunud, on see osa ühiskonnast veel harjumatu ning nende inimeste suhtes on eelarvamusi. Samas on pagulastel kõige suuremad raskused just elukoha leidmisega ja KOV-ide abiga võiks see anda tulevikus paremaid tulemusi.

Ma ei tunne veel, et oleksin selle ala tõeline spetsialist, kuna pidevalt tekib uusi, ootamatuid, loomingulist lahendamist nõudvaid olukordi ja probleeme. Iga klient toob endaga kaasa midagi sellist, millega ma varem päris sellisel kujul ei ole kokku puutunud. Isegi juhul kui kliendid on pärit samast riigist, on nende rännakulugu, kogemused, kogemuste tõlgendused, hariduslik ja majanduslik taust, vaimne ja füüsiline tervis ning toimetulekuvõime uues keskkonnas äärmiselt erinevad. Tugiisiku töö on kohati väga pingirikas ja rutiini kergelt ei teki. Ometi on see töö mulle väga palju andnud ja ka kõige rängemad kogemused ei ole mind antud valdkonnast eemale peletanud.

Viidatud allikad

Peters, P. (2010). Tugiisiku töö alused ja eetika. Kogumikus: „Vabatahtliku tugiisiku meelespea”, SA Dharma Koolituskeskus. 2–10.

Sotsiaalministeerium (2012). Tugiisiku teenus. <http://www.sm.ee/tegevus/lapsed-ja-pere/sotsiaalteenused-peredele/tugiisik.html> (30.01.2013).

Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus, RT I 2006, 2, 3.

ÜRO pagulasseisundi konventsioon (1951) ning **pagulasseisundi protokoll** (1967), RT II 1997, 6, 26.

Illuka vastuvõtukeskus lõpetab tegevuse riigiasutusena

Sotsiaalministeerium saatis kooskõlastusringile ministri määruse eelnõu, mille järgi Ida-Virumaal Illuka vallas asuv varjupaigataotlejate vastuvõtukeskus lõpetab alates 1. aprillist oma tegevuse riigiasutusena. Varjupaigataotlejate vastuvõtuteenuse korraldamist jätkab aastani 2014 samas kohas AS Hoolekandeteenused, misjärel kolib varjupaigataotlejate keskuse Lääne-Virumaale Väike-Maarja valda Vao külla. Uues keskuses saab majutada kahe- ja kolmetoalistesse, privaatsemat elu võimaldatavatesse korteritesse kuni 35 inimest. Praegu mahutab Illuka vastuvõtukeskus küll samapalju inimesi, kuid ühiskasutuses olevad ruumid (köök, klass ja puhketuba) on liiga väikesed, et neid saaks kasutada suurema hulga taotlejate puhul. Viimasel kahel aastal on varjupaigataotlejate seas olnud noorte üksikute meeste kõrval järjest rohkem lapsi ja naisi, mistõttu varjupaigataotlejatel peaks olema juurdepääs haridusasutustele ja mitmesugustele spetsialistide teenustele. Illukal takistab nende tingimuste loomist kauge asukoht ja ühistranspordi korraldus. Varjupaigataotlejate vastuvõtukeskus on asunud Illukas alates 1998. aastast.

BNS

Varajase lapseea trauma ja võimalused lapse abistamiseks (2)

Sandra Wieland
kliiniline
psühholoog
Nõustamis- ja
Teraapiakeskus,
Victoria (British
Columbia,
Kanada)

Maire Riis
EMDR
traumaterapeut,
MTÜ Laste
ja Noorte
Kriisiprogramm
tegevjuht

Artikli eelmises osas (vt Sotsiaaltöö nr 5/2012, 36–40) rääkisime sellest, millist mõju avaldab varajases lapsepõlves kogetud kaos, väärkohtlemine ja/või hooletusse jätmine väikelapse arenevale ajule, autonoomsele närvisüsteemile ja kehalisele toimimisele. Tegime juttu lapse varasest seotuskogemusest ja sellest, millist rolli see lapse arengus mängib. Artikli selles osas räägime lähemalt mõningatest tegevustest, mida lapse eest hoolitsevad inimesed (lapsendajad, hooldus- või asenduskodupere vanemad, eelkõige aga tema pärisvanemad, kes end tundma õpivad ja ka lapsevanemana arenevad) saavad kasutada lapse abistamiseks.

Rahustamine rütmi abil

Ühetasane rütmiline liikumine on tähtis keskaju selle piirkonna arengule, mis reguleerib emotsioonide töötlemist. Kui imikut õrnalt süles kiigutada või teda süles hoides kõndida, siis rahustab see last mitte ainult sel hetkel, vaid ühtlasi ehitab tähtsaid neuronaaalseid võrgustikke, mis aitavad tal end ise, nii lapsena kui ka hiljem täiskasvanuna, maha rahustada. Kui suurem laps ei ole nõus sellisel kombel vanema süles olema, siis koos vanemaga kiiktoolis **kiikumine** või võrkkiiiges lamamine ja küljelt küljele kiikumine võib pakkuda lapsele rahustavat rütmilist liikumist, mis tal väikelapseeas vajaka jäi. Näiteks isa, kellel oli raske saada oma lastekodus kasvanud 6-aastane laps süles kiiktoolis kiikuma, paigutas kiiktooli teleka ette. Kui laps soovis telekat vaadata, pidi ta istuma kiiktoolis isa põlvedel. Ajapikku hakkas laps isa sülele tulema lihtsalt selleks, et ennast paremini tunda.

Kui laps veeretab ennast kõhuli suurel võimlemispallil edasi-tagasi, hoides vanemal kätest kinni ja vaatab vanemale silma (pilkkontakt), siis see liikumine mitte ainult ei rahusta last, vaid aitab kaasa lapse ja vanema vahelise suhte ja usalduse tugevnemisele. Veeretada võib kas aeglasemalt või kiiremalt, esialgu vanema ja seejärel lapse juhtimisel. See harjutus arendab lapse võimet oma närvisüsteemi talitlust aeglustada või kiirendada. Pallil istumine või poolkeral seismine nõuab lapselt keskendumist ja aitab ehitada neuronaaalseid võrgustikke, mis on seotud nii närvisüsteemi kui ka kehaliste reaktsioonide tasakaalustamisega. Kui laps

liigub, kandes keharaskust ühelt jalalt teisele, hoides vanemal kätest kinni, siis pakub see harjutus kiikumist meenutavat rahustavat liikumist. Samal ajal stimuleerib see vaheldumisi lapse paremat ja vasakut ajupoolkera, suurendades nii kahe ajupoolkera koostoimet, mis on oluline info töötlemiseks ja emotsionaalsete pingetega toimetulekuks. Laps võiks tegeleda selliste kehaliste tegevustega, kus ta õpib oma keha juhtima ja teadvustama kontrolli oma keha üle. Selleks sobivad näiteks jooga, võimlemine või judo, mille puhul on rõhuasetus kontrolli õppimisel, mitte võistlemisel. Kui laps tegeleb näiteks rulasõiduga, siis võiks ta vanemale seletada, kuidas ta rulal keerulisi trikke teeb.

Lihtsa rütmiga muusika saab aidata reguleerida madalamaid ajupiirkondi. **Laulmine** lapsele või koos lapsega mõjub lapsele rahustavalt. Vanem võib ise luua laulu oma lapsest, tegevustest, mida tehakse koos lapsega, ja kodu turvalisusest, mida vanem(ad) ja laps (või lapsed, kui peres on õdesid-vendi) omavahel jagavad. Laul võib saada osaks lapse magamamineku rituaalist. Kui raskem aeg lapse jaoks on hommik, siis võiks välja mõelda laulu, millega laps koos vanemaga lauldes uut päeva alustab. **Trummi põristamine** võib olla kasulik eriti närvisüsteemi madala erutusastemega lastele, et närvisüsteemi ergutada ja arendada neil neuroonaalseid seoseid, mis on seotud erksusega ja kiire reageerimisega võimalikule ohule. Kõrge erutusastemega laste puhul võib trummeldamine edasi anda rütmi, mida laps kogeb oma sisemuses, ja seejärel seda aeglustada, aidates arendada rahunemiseiga seotud neuroonaalseid seoseid. Samal viisil mõjub ka tantsimine.

Rahustamine puudutuse kaudu

Puudutus on veel üks oluline aisting, mida kasutatakse väikelaste rahustamiseks ja kiindumuse arendamiseks. Laste puhul, keda on puudutatud last kahjustaval viisil, tuleb puudutust kasutada väga ettevaatlikult, nii et lapsel oleks kontroll olukorra üle. Mängud, kus jäljendatakse üksteise liigutusi, õpetavad lapsele kõigepealt, kuidas ennast turvaliselt puudutada. Mängus „Kapten käsib” annab mängu juht teada, mida teha tuleb. Näiteks: „Kapten käsib: puuduta nina” ja laps puudutab oma nina. Korraldust tuleb täita ainult siis, kui see algab sõnadega „kapten käsib”. Pärast saab üle minna teise inimese puudutamisele: kõigepealt puudutab laps vanemat ja hiljem vanem last. Üksteise seljale kirjutamine aitab lapsel õppida paremini tajuma oma kehalisi aistinguid. Massaaž võib olla väga rahustav, kuid sellega tuleks alustada väga ettevaatlikult lapse puhul, kellel on puudutustega negatiivseid kogemusi. Käte kreemitamise võib olla heaks viisiks, millest alustada – alguses kreemitab laps vanema kätt ja siis vanem lapse oma. Käe või keha silitamine ülevalt alla mõjub rahustavalt, samas kui alt üles liikumine mõjub ergutavalt. Vanemad võivad kommenteerida iga muudatust, mida nad märkavad lapse kehalises olekus, nii pingestumist kui lõdvestumist. Vanema turvaline kohalolek ja lapse kogemusele häälestumine – see on midagi, mida laps ei ole saanud tunda varases eas – aitab lapsel julgemini tajuda oma kehalisi reaktsioone. Lapse pea pesemine, juuste sasimine, tedretähnide lugemine, patsi andmine võimaldab turvalisi puudutusi kogeda. Kui vanem aitab mässida last teki sisse ja pärast teki lahti keerab, kui laps seda palub, aitab see lapsel saavutada turvalisuse ja kontrolli tunde. Seda saab edasi arendada ühistegevuseks, kus tekkidest ja patjadest rajatakse kindlusi ja teisi turvalisi paiku. Kui vanem poeb lapse ehitatud kindlusesse, tugevdab see mängu lapse turvatunnet ja usaldust vanema vastu.

Rahustamine hingamise abil

Hingamise keskendumine aitab häälestada amügdalat ehk mandelkeha – limbilise süsteemi osa, kus tekivad viha ja hirm. Sissehingamine hoogustab ja väljahingamine pidurdab aju mandelkeha aktiivsust. Kui aju mandelkeha on üleerutatud seisundis – näiteks seetõttu, et laps tunneb viha või hirmu – siis aeglane hingamine rahustab last ja aitab tal ümber häälestuda. Keskendumine hingamisele on oskus, mida noorematel lastel on raske õppida. Aeglase keskendumine hingamise õpetamiseks võib lasta lapsel puhuda seebimulle, õhupalli

või puhuda tiivikule ja panna see liikuma. Suvel saab puhuda võililleseemneid laiali. Lapse võib panna selili lamama ja asetada tema kõhule pehme mänguasi, et seejärel lasta lapsel jälgida, kuidas see hingamise ajal üles ja alla liigub. Kui laps ja vanem ühel ja samal ajal aeglaselt ja sügavalt sisse-välja hingavad, siis mõjub see hästi nii mõlema enesetundele kui ka nende omavahelisele suhtele.

Rahustamine emotsioonide nimetamise teel

On kindlaks tehtud, et emotsioonide õige nimega nimetamine aitab samuti aju mandelkeha rahustada. Uuringud on näidanud, et kui inimene vaatab pilti vihasest või hirmunud inimesest, vallandab see reaktsiooni tema aju mandelkehas: vaataja kogeb ka ise mingil määral raevu või hirmu. Kui seejärel nimetatakse emotsiooni korrektselt, siis aju mandelkeha reaktsioon väheneb ja suureneb aktiivsus hoopis mõtlemisega seotud frontaalses ajukoos – viha- või hirmutunne taandub ja probleemilahendamise võime suureneb. Kui aga emotsiooni nimetatakse valesti, siis püsib aju mandelkeha aktiivsus kõrge ja üleminekut frontaalse ajukoore tegevusele ei toimu. Sama kehtib ka lapse puhul, kes tunneb viha või hirmu. Kui laps oskab nimetada oma tunnet õigesti, muutub ta vähem ärevaks ja erutunuks ning suudab paremini mõelda. Vanemad saavad õpetada last sellega, et nad esmalt nimetavad ise hinnangutevabalt emotsioone, mida nad lapsel märkavad, ja seejärel julgustavad last iseseisvalt neid nimetama. Abivahendina saab kasutada joonist, kus on kujutatud erinevate emotsioonidega näod (rõõmus, kurb, vihane, üllatunud, uhke, segaduses, hirmunud jm). Soovitatav on alustada joonisega, kus on pildid 8–12 tundeseisundist, mitte rohkem.

Kui vanemad ausalt nimetavad oma tundeid, aitab see ka lapsel oma emotsioone ära tunda. Sageli püüavad vanemad oma negatiivseid tundeid varjata, näiteks kui nad tunnevad frustratsiooni, viha, hirmu või kurbust. Kuid laps, eriti kui ta on kasvanud häiritud toimimisega peres, tajub väga hästi, mida vanem tunneb, ja tunnete varjamine õpetab teda pigem oma tunnetega mitte tegelema ja neist mitte rääkima. Tagajärg on, et lapse mahasurutud negatiivsed tunded avalduvad tema käitumises.

Niisamuti aitab kehaliste aistingute nimetamine (näiteks valus, raske, kerge, pingul, tuim, palav, rahulik, kibe) lapsel oma kehareaktsioone rohkem omaks võtta ja vähem karta ning keha tajumist vähem välja lülitada. Kehalised aistingud on tähtsad märgid – nad võivad osutada nii positiivsetele kui ka negatiivsetele kogemustele. Kui aidata lapsel keha signaale teadvustada, aitab see tal oma kehalist seisundit paremini hallata.

Kiindumussuhte tugevdamine

Veel üks oluline vanema ja lapse vaheline tegevus on **silmside**. Pilkkontakti abil tekib side lapse parema ajupoolkera ja vanema parema ajupoolkera vahel. Parem ajupoolkera säilitab nii positiivseid kui ka negatiivseid varajasi kogemusi ja kogetud aistinguid. Kuna parem ajupoolkera on ajupiirkond, kus luuakse kiindumusega seotud neuronaalsed ühendused, siis see vanema ja lapse vahel toimuv interaktsioon on oluline kiindumuse kujunemisel. Lapse jaoks, kes pole kogenud positiivset kiindumust, on silmsideme saavutamine väga keeruline. Pilgutamismängud nagu „jälgi mu silmi ja ütlen, mis silma ma pilgutasin, ja siis pilguta vastu ja mina ütlen” võivad aidata vanemal luua lapsega vahetu silmside. Esimese asjana lapsele silma vaatamine lapse tervitamisel (kui esimest korda kohtutakse hommikul või kui laps tuleb koolist koju) ja lapse juurest lahkumisel (kui laps läheb magama või kui vanem saadab teda kooli) võimaldab saavutada head kontakti ja luua terveid neuronaalseid võrgustikke lapse paremas ajupoolkeras.

Lapsega suhtlemisel on oluline lapsele **häälestumine**. Häälestumine on sobitumine lapse emotsionaalse seisundi intensiivsusega ise seda seisundit kogemata. See tähendab seda, et vanem mõistab, mida laps tunneb, tänu millele laps tunneb end mõistetuna ja tema stressireaktsioon väheneb. „Vanem võib öelda: *Muidugi oled sa vihane, et ma ei luba sul täna*

rohkem telekat vaadata. Aga mina olen lapsevanem (kasvataja) ja tean, mis on hea. Praegu on kell sealmaal, et sa pead hakkama magama minema. Homme on kool ja on tähtis, et sa end välja magad.”

Vanema ja lapse vahelise kiindumussuhte tugevdamisele aitavad kaasa mängud, kus laps juhib mängu ja ütleb, mida vanem peaks tegema, ja vanem või hooldaja järgib lapse korraldusi. Uuringute järgi tõuseb sel juhul ajus endorfiinide (õnnehormoonide) tase ja laps tunneb, et ta on väärtuslik.

Kui laps tuleb uude perre, siis tahaks pere algul lapsele anda palju seda, millest ta ilma on jäänud. Soovitame meeles pidada, et selle asemel, et lapse kõigile soovidele järele andes püüda tema hinges olevat tühimikku täita, vajab laps stabiilsust ja järjepidevust. Laps vajab piire ja vanem saab need talle seada oma pere tavasid ja võimalusi silmas pidades. Oluline on lapsele selgitada, et on olukordi, kus laps saab ise otsustada ja valida (näiteks millist jäätist ta tahab), ja on asju, mida laps valida ei saa, mida valib lapsevanem (mitu jäätist ta võib saada).

Turvalisuse kogemused

Seni oleme käsitlenud tegevusi, mis aitavad last rahustada ja sellega tugevdada aju madalamates osades asuvaid emotsioonide reguleerimisega seotud neuronaaalseid võrgustikke – neid piirkondi, mis reageerivad, kuid ei „mõtle”. Lisaks neile tegevustele vajab hirmu tundnud laps – hüljatuse mäletamine on väga hirmutav – arvukaid **turvalisust sisendavaid kogemusi**. See on midagi palju konkreetsemat, kui vanema arusaamine sellest, et laps elab turvalises maailmas. Turvalisuse tunnet saab tekitada konkreetne kogemus, näiteks kui õpetaja või vanem lõpetab oma sekkumisega lapse kiusamise; kui õde-vend või teine laps aitab lapsel midagi teha; kui vanem peatub, et kuulata ära lapse mure ja muudab olukorda, selle asemel et lihtsalt öelda lapsele, et küll kõik läheb hästi; samuti see, kui vanem näitab lapsele, kus ta ise on siis, kui ta on lapse magama pannud. Vanemad saavad nendest olukordadest rääkida, rõhutades turvalisust ja seda, mille poolest lapse praegune elu erineb tema endisest maailmast. Last võib julgustada joonistama pildi või näitama mänguasjade peal, kuidas tema kujutab ette turvalist kogemust. Sellega saab tugevdada infot, mis on talletatud ajukoos, aju välimises ehk mõtlevas kihis, ja laps saab seda paremini kasutada, et maha rahustada madalamal asuvaid reaktiivseid ajupiirkondi, ehitades positiivseid neuronaaalseid ühendusi ajukoore ning limbiliste ja keskaju piirkondade vahel.

Lapse tähelepanu saab ümber suunata turvalisusele, kui leiab aset midagi, mis on lapse jaoks hirmutav (mõni olukord toimib nagu päästik, mis uuesti vallandab varasemad läbielamised ja millest oli juttu artikli eelmises osas). Kui laps on ehmunud või hirmul, siis võib olla abi sellest, kui vanem ütleb lapse nime, seejärel oma nime; nimetab, kus nad asuvad ja kinnitab, et olukord on turvaline. Aruteluga selle üle, mis juhtus ja mida peaks järgmisena tegema, tuleb oodata, kuni laps on maha rahunenud ja olukorda saab käsitleda lahendamist vajava probleemina, mitte lapse vajakajäämisena.

Nõustamisteenused lapsendaja- ja hooldusperedele

Alates käesoleva aasta 1. jaanuarist kuni 2015. aasta lõpuni osutab ja arendab MTÜ Oma Pere riigi toel mitmesuguseid sotsiaalse ja psühholoogilise toe teenuseid lapsendaja- ja hooldusperedele. Muuhulgas pakub MTÜ Oma Pere telefoninõustamist peredele, kus kasvav laps on lapsendatud, eestkostel või perekonnas hooldamisel. Abivajajal on võimalus helistada igal teisi-päeval ajavahemikus 14–22 telefonil 5689 0150. Info kõigi teenuste kohta on kättesaadav kodulehel: www.omapere.ee.

Töökeskkonda muutes ja töötajaid toetades saab vähendada stressi negatiivset mõju

Mariliis Malken

Eesti-Rootsi Vaimse Tervise ja Suitsidoloogia Instituudi (ERSI) referent

Vaimse tervise rubriigi kolmas artikkel pärineb MHPHands projekti vaimse tervise edendamise käsiraamatust¹ (*Mental Health Promotion Handbooks*), mis on suunatud täiskasvanute vaimse tervise edendamisele töökohtadel. Käsiraamatu sihtrühm on personalitöötajad ning töötervishoiu spetsialistid. Artikkel annab soovitusi, kuidas tööandjad ja juhid saavad vähendada stressi negatiivset mõju ning parandada töötajate heaolu töökeskkonnas.

Stressi defineeritakse kui inimese vastust keskkonna nõudmistele. Stressi mõju inimesele sõltub selle kestusest ja intensiivsusest, inimese võimest stressile reageerida ja stressoreid kontrolli all hoida ning toimetulekustrateegiatest ja individuaalsetest ressursidest. Töötajate toetamiseks on oluline suurendada individuaalseid ressursse ja pakkuda erinevaid stressi leevendavaid meetmeid.

Negatiivsete tagajärgede ennetamiseks peaksid juhid vähendama stressi tekitavate riskitegurite kestust ja intensiivsust. Võimalikud stressiallikad töökeskkonnas on töökoormus ja töötempo, töögraafikud, töökoha kindlustatus, tunnustamine ja sotsiaalne toetus, autonoomia ja oskuste arendamine. Nende allikate ebasoodne mõju põhjustab töövõimet kahjustavaid terviseprobleeme.

Halvasti toimiv töökorraldus võib kaasa tuua liigsed nõudmised töö suhtes ja survestada töötajaid. Uuringud on näidanud, et kõige enam tekitab stressi töö, kus esitatavad nõudmised ületavad töötaja võimalused ja teadmised nendega toime tulla. Peale selle puudub töötajatel piisav valikuvabadus ja kontroll oma töö korraldamisel ning sotsiaalne toetus kolleegidelt.

Töökorralduse ja töökeskkonnaga seotud psühhosotsiaalsete riskide vähendamiseks on mitmeid võimalusi. Kui juht teab, et töötingimused on ebasoodsad, kuid ei ole võimeline riske kõrvaldama, tuleks probleemi arutada kõrgema ülemuse või juhtkonna liikmetega. Probleemi ei tohi vältida. Juhid võivad sattuda olukorda, kus mõni töötaja vajab isiklikku toetust, või märkavad nad mures olevat töötajat, kes ise abi ei küsi. Siis saab kasutada järgmisi meetmeid:

1. Individuaalsete ressursside parandamine. Töötajad peavad sobima oma ametisse. Personaalse arengu seisukohalt on oluline pakkuda töötajatele koolitusvõimalusi ja täiendusõpet. Juht võiks korraldada tervist edendavaid tegevusi või luua selleks sobiva keskkonna (nt jooga, sport, suitsetamisest loobumise kursused). Samuti peaks töötajal olema ligipääs psühholoogiliste teenustele (nt nõustamine). Tööandja ülesanne on aidata säilitada tasakaalu töö ja eraelu vahel (nt paindlikum või lühem tööaeg).

2. Sotsiaalsete ressursside parandamine. Juhid peaksid olema töötajatele eeskujuks tervist edendavates tegevustes. Konkurentsi asemel tuleks soodustada omavahelist koostööd, paran-

¹ rubriigi varasemad artiklid ilmusid Sotsiaaltöös 5 ja 6/2012

dada konfliktide juhtimise ja probleemide lahendamise oskusi meeskonnas, olla töötajatele kättesaadav, hoolida meeskonna üritustest, aidata uutel töötajatel sisse elada (mentorlusprogramm) ning tagada asjakohane ja usalduslik teabevahetus.

3. Organisatsiooniliste ressursside parandamine. Edendage organisatsioonikultuuri ja õiglast personalipoliitikat. Vajadusel küsige abi töötervishoiu spetsialistilt. Toetage töötajaid tööprotsessi, tööaja ja ülesannete planeerimisel, samas andke neile piisavalt iseseisvust ja kontrolli oma töö üle. Määrake sisukaid, huvitavaid ja jõukohaseid ülesandeid, seadke realistlikke eesmärke ja olge avatud muutustele.

Juhtide ülesanne on hinnata töötajate saavutusi ning pöörata tähelepanu olukorrale, kus töötajate töölt puudumine sageneb või töö efektiivsus väheneb. Alluvatega tuleks vestelda varakult, eriti kui olete neil märganud stressi või vaimse tervise probleemile viitavaid sümptomeid (nt ärrituvus, tundeelu muutused, halvenenud töökvaliteet – rohkem vigu, tööjõudluse vähenemine, tööprotsessi aeglustumine, tööle hilinemine, sagenenud suitsetamine ja alkoholi tarvitamine, stressi kaebused jne). Juhtide ülesanne on anda sellisel juhul täiendavat abi ja asjakohaseid nõuandeid.

Töötaja probleeme ja töö produktiivsust puudutav vestlus peaks olema põhjalikult ettevalmistatud. Juht peaks mõtlema alluvaga seotud hoiakutele, motiividele ja suhtumisele ning küsima endalt järgmist:

- kas nõudmised ja toetus on tasakaalus
- kas suhtumine töötajasse on tunnustav
- kas suhtumine on empaatiline ja toetav
- kuidas saan tegeleda töötaja privaatsete teemadega, hoides samal ajal professionaalset distantsi
- milline on minu vastutus ja milline töötaja vastutus
- milline võiks olla minu jaoks sobiv vestluse tulemus
- milliseid täiendavaid meetmeid tuleks kasutada ja keda kaasata, kui vestlus lõpeb ilma üksmeelt saavutamata?

Näidisharjutus „Minu viimase aasta suurimad stressorid”

Harjutuse eesmärk on kindlaks teha stressiallikad ja püüda neid leevendada. Harjutust saavad kasutada nii juht kui ka töötajad, et selgitada välja oma stressiallikad töö ja eraelus. Pärast stressiallikate kirjapanekut saab juht üheskoos töötajaga arutada, mida teha, et stressorid kõrvaldada, ja kuidas parandada töötaja heaolu.

Paluge töötajatel vastata kirjalikult järgnevatele küsimustele.

Viimase aasta jooksul on minu suurimateks stressi allikateks olnud

- 1) töövälises elus:
- 2) töö:

Viimase nädala jooksul on minu suurimateks stressi allikateks olnud

- 1) töövälises elus:
- 2) töö:

Millised stressiallikad korduvad?

Milliseid neist stressiallikatest saan ma ise mõjutada?

Mida saab teha tööandja?

Töö sotsiaalprobleemidega: kuidas esitada nõudeid

Margo Kikas

Tallinna ülikooli sotsiaaltöö instituudi lektor

Töö sotsiaalprobleemidega toimub nõudlemise protsessis, mille käigus luuakse olukordadele või asjaoludele tähendusi. Mida peaks tegema, et nõue oleks edukas? Kuidas veenda kuulajaskonda, et mingid asjaolud või olukord kujutavad endast probleemi, mille osas tuleks midagi ette võtta?

Mis on **töö sotsiaalprobleemidega** (ingl k *social problems work*)? Töö sotsiaalprobleemidega põhineb sotsiaalprobleemide sotsiaalkonstruksionistlikul käsitlusel, millest kirjutasin põgusalt 2012. aasta Sotsiaaltöö 3. numbris. Selle põhjal võib sotsiaalprobleeme käsitleda kui „indiviidide ja gruppide tegevusi, mille käigus esitatakse kaebustel ja nõuetel põhinevaid väiteid mingite arvatavate asjaolude kohta”, sellist tegevust kutsutakse **nõuete esitamiseks** või **nõudlemiseks** (ingl k *claims-making*). (Spector ja Kitsuse 1977, 75). Sotsiaalkonstruksionistid pööravad vähe tähelepanu küsimusele, kas ja kellele on „arvatav asjaolu” ka tõepoolest kahjulik või kas see üldse eksisteerib: loeb see, et inimesed usuvad, et see on olemas ja kahjulik. Töö sotsiaalprobleemidega viitab järelikult „**kõigile tegevustele, mis on haaratud sotsiaalprobleemideks kutsutavate asjaolude tunnustamise, tuvastamise, tõlgendamise ja määratlemise**” (Holstein ja Miller 2007, 154). Sotsiaalprobleemidega töötab kodutusest kirjutav ajakirjanik, tänaval miitingut või demonstratsiooni korraldav aktivist, mõnel teemakohasel seminaril või konverentsil esinev sotsiaaltöötaja või -teadlane jne. Mis neid ühendab, on **publiku veenmine, et see hindaks teatud olukordi või asjaolusid sotsiaalprobleemide-na** (Loseke ja Best 2003, 112). Töö sotsiaalprobleemidega on seega töö avalikkusega ja eriti nendega, kelle võimuses on sotsiaalprobleemide osas midagi ära teha.

Nõudlemine

Töö sotsiaalprobleemidega toimub **nõudlemise** protsessis, mille käigus **luuakse olukordadele või asjaoludele tähendusi**. Kuna need tähendused on inimeste poolt loodud, siis on nad ka pidevas muutumises, õigemini muutmises. Võtkem laste kehaline karistamine. „Mida valusam vits, seda armsam laps”, oli veel mitte nii väga ammu iseenesestmõistetav tõsiasi. Täna ei pea kaks kolmandikku Eesti lapsevanematest enam laste füüsilist karistamist iseenesestmõistetavaks üheski olukorras ja vaid 1% nimetab kolme enam kasutatava karistusviisi seas vitsa, rihma või laku andmist (Karu jt 2012). See viitab laste füüsilise karistamise **tähenduse** muutumisele: igati tunnustatud kasvatusvahendist on saanud laste füüsiline väär-

kohtlemine.¹ Säärane tähenduse muutus ei sündinud mõistagi üleöö ega iseenesest, selle taga on paljude lastekaitse aktivistide, teadlaste, ajakirjanike jt aastatepikkune **nõuete** esitamine. Nõue on „**mistahes verbaalne, visuaalne või käitumuslik akt, millega üritatakse veenda publikut võtma asja või olukorda tõsiselt, reageerima sotsiaalprobleemile**” (Loseke ja Best 2003, 39). Nõudeid esitavad **nõudlejad** ja need on suunatud **publikule** (ingl k *audiences* – publikud ehk kuulajaskonnad), kes peab hindama nõuete usutavust ja tähtsust. Nõudleja võib olla igaüks ja sageli see nii ka on: näiteks kui palume sotsiaalmeedias oma sõpradel mõnele petitsioonile allkiri anda või siis kleebime oma autole klepsu „Selge grupijuht”. Avalikkuses esinevad nõudlejate seas sageli poliitikud, meediategelased, sotsiaalsete liikumiste aktivistid, teadlased, õpetajad. Nõudlemise põhjused võivad seejuures olla erinevad: kes tegeleb sellega huvist probleemi vastu, kes peab silmas pigem materiaalset või poliitilist kasu (Loseke ja Best 2003, 40–41). Kui ma neid ridu kirja panin, oli näiteks kuumaks teemaks ühe kohtutäituri oksjonilt majaosa ostnud noore pere lugu, kes ei pääsenud oma uude koju sisse, kuna sealne protsessiv üürnik ei kavatsenud niisama lihtsalt lahkuda. Nõude tõstatasid ETV tuntud telesaate „Pealtnägija”² ajakirjanikud ja see leidis nii meedias kui avalikkuses laia kõlapinda.

Publik koosneb inimestest, keda nõudlejad üritavad veenda mingite asjaolude või olukordade pärast muretsema. Piltlikult öeldes elame me publikuna nõuete laustules. Kui avada mõni uudisteportaal, vaatab sealt vastu artikleid, mis kutsuvad inimesi millegi või kellegi pärast muret tundma. Logides sisse oma kontole sotsiaalmeedias, leiad, et sõber on kutsunud sind osalema mõnel protestiüritusel. Tänaval jalutades pöördub teie poole aktivist, kes tahab allkirja mõnele pöördumisele või lihtsalt kallistada (selleks kutsusid inimesi üles Eesti HIV-positiivsete võrgustiku vabatahtlikud Tallinnas Tammsaare pargis ja Narvas Rimi parklas³). Seda kõike on palju enam, kui me muretseme tahaksime ja suudamegi, rohkem, kui meie muretsemise „**taluvusvõime**” (ingl k *carrying capacity*) lubab. Pealegi konkureerivad nõuded meie muretsemisvõime pärast meie igapäevaelu küsimustega (koolis või tööl käimine, auto parandamine, elamise koristamine jne) ning isiklike hädadega (mure tervise pärast, isiklikud suhted jne) (Loseke 2003, 52).

Kuna inimesed ei jõua ega taha korraga kõigi olukordade pärast mures olla, paneb see nõudlejad **konkureerima** meie tähelepanu pärast. Nõuded, mis veenavad ühtesid inimesi, ei tarvitse panna muretsema teisi. Enamasti ei peagi nõue veenma kõiki inimesi: näiteks kui tahetakse tõmmata tähelepanu laste füüsilise karistamise probleemile, peame oma nõudega veenma lapsevanemaid, eriti muidugi neid, kelle jaoks vits on ikka veel kasvatusvahendiks, mitte kogu Eesti rahvast. Seega peaks iga nõudleja kõigepealt esitama endale küsimuse „**Keda** ma tahan mingite asjade seisu pärast muretsema panna?” ja oma nõude ka vastavalt kujundama (Loseke ja Best 2003, 39). Nõuete ja nõudlejate vaheline konkurents leiab aset niihästi sotsiaalprobleemide vahel kui ka nende sees. Esimesel puhul: kui me annetame näiteks raha kodutute loomade varjupaigale, ei saa me sedasama raha annetada Tallinna Lastehaigla Toetusfondile. Teisel juhul on nõudlejad küll mures ühtede ja samade asjade pärast, kuid esitavad nende suhtes vägagi erinevaid nõudeid (Loseke 2003, 53). Vahest kõige selgemini on see välja tulnud Tallinna *Gay Pride* rongkäikudel, kus demonstreerijate loosungitele „Kõik erinevad, kõik võrdsed!” ja „*Equality for lesbian, gay, bisexual and transgender people in Europe*” („Võrdsed õigused lesbidele, geidele, biseksuaalsetele ja transsooliste inimestele Euroopas”) vastandusid pealtvaatajate loosungid „Ei perverssustele, jah pereväärtustele!” ja

¹ Phillip W. Davis on analüüsinud laste füüsilise karistamise tähenduse muutumist sotsiaalkonstruktivistlikus perspektiivis oma artiklis „*The Changing Meanings of Spanking*” (Davis 1994).

² Saadet saab vaadata: <http://etv.err.ee/arhiiv.php?id=135510>

³ Pilte sellest toredast üritusest saab vaadata: <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesiti-fotod-tammsaare-pargis-ja-narvas-kallistades-selgus-meie-inimeste-tolerantsus-hiv-positiivsete-suhtes.d?id=64418126>

⁴ Fotosid 2007. a. Tallinna *Gay Pride*'ist saab vaadata: <http://pilt.delfi.ee/album/33329/?page=1>

„Ära himusta kurja, Jeesus tervendab hälvetest”⁴ Nõudlejatevaheline konkurents leiab aset ka ühe ja sama sotsiaalse liikumise sees, mis avalikkuse ees näib olevat ühtne, kuid kus lava taga valitsevad erinevused. Näiteks võivad ühe ja sama sotsiaalprobleemiga – teismeliste lapsevanemate muredega – tegelevad sotsiaalteenuseid osutavad asutused algatada erinevaid avalikke diskursusi, käsitledes oma kliente kord kui lapsevanemaid, siis jälle kui probleemseid noori/lapsevanemaid ja lõpuks kui sotsiaalseid aktiviste (Rains jt 2004).

Tüpiseerimine

Nõudlemise ja sotsiaalprobleemidega tehtava töö sisuks on „**tüüpiliste** asjaolude ja **tüüpiliste** inimeste kuvandi konstrueerimine, see on töö, mille käigus konstrueeritakse uskumatust keerukusest lihtsust” (Loseke 2003, 55). Nii teab igauks, kes mingilgi moel kodututega kokku puutunud on, kui unikaalne ja kordumatuid kogemusi haarav on iga kodutuse juhtum. Kui me aga tahame esitada kodutuse osas nõude, tuleb meil luua **kodutu tüüp**, lihtsakoeline ja publikus sümpaatiat äratav kodutu kuvand, kujutlusraamistik, mis kanduks üle **kõigile** kodututele ja mille kaudu publik mõtleks **kõigist** kodututest. Sellise kodutu tüübi konstrueerimise eduka näitena võiks tuua Rein Siku 28.10.2011 Eesti Päevalehes avaldatud artikli „Kristiine kurbmäng: vanamees koerakesega”, kus oli juttu viis kuud autos ööbinud kodutust Juhani⁵. Sellise tüübi loomine ehk **tüpiseerimine** on protsess, mille käigus nõudlejad iseloomustavad probleemi olemust ja võtavad omaks teatava orientatsiooni või perspektiivi, mis on raamistikuks nende argumentide kindlas sotsiaalses kontekstis (Best 1989). Me võime kodutuid tüpiseerida – olenevalt oma eesmärgist – vägagi erinevalt, näiteks kui „elu hammasrataste vahele jäänuid”, „parasiite, kes oma ebaseadusliku käitumisega Eesti mainet alla kisuvad ja kaaskodanikke häirivad”, „kapitalismi ja valitsuse hoolimatuse ohvreid” jne. Sisuliselt kujutavad nii loodud kodutute tüübid endast kategooriate süsteemi, millega nõudlejad varustavad publikut, et see saaks probleemist mõelda kindlas raamistikus.

Tüpiseerimine on nõudlemise protsessi kriitilise tähtsusega osa: selle käigus konstrueeritakse probleemide tüübid, selgitades ühteaegu probleemide põhjuseid ja neist tulenevaid võimalikke lahendusi (Loseke 2003, 73). Mõistagi on seejuures ülioluline, et sotsiaalprobleemide käes kannatavaid inimesi konstrueeritaks **ohvritena**, kes **vääriavad** kaasinimeste sümpaatiat ja kaastunnet. See võib olla küllaltki komplitseeritud kultuurilise tausta kohta käivate reeglite tõttu. Üldjuhul ei tunne inimesed kannatanu suhtes sümpaatiat, kui nad arvavad, et viimane on **probleemi põhjuste eest mingil määral vastutav**. Nii ei tunne me näiteks kahjutunnet rõõvi käigus mahalastud kurjategija suhtes ega ka töötu vastu, kui usume, et ta oma töötuses vähemasti osalt ise süüdi on. Me ei tunne kannatanu vastu sümpaatiat ka siis, kui tunneme, et **kahju ei ole märkimisväärne**. Kas lugeja tundis kaasa Urmas Sõdrumaale, kui see oli sunnitud elektri kallinemise tõttu loobuma luksusliku välibasseini talvel kütmisest?⁶ Muidugi mitte, sest enamik meist kasutab basseine ujulates või spaades (kui üldse). Ja lõpuks ei tunne me kannatanu vastu sümpaatiat ka siis, kui usume, et **kannatanu on „halb”, „ebamoraalne” inimene**. Sellise suhtumisega on ilmselt kokku puutunud näiteks prostituutide huvide eest seisvad nõudlejad, sest prostituute on alati konstrueeritud „moraalselt hälbinutena” (Loseke ja Best 2003, 110–111). Iga nõudleja peaks hooliga jälgima, et isikuid või rühmi, kelle eest ta nõude esitab, iseloomustataks kui **kõrge moraaliga ilmsüüta isikuid, kellele on tekitatud ränka kahju**. Keeruline? On küll.

Nõudlemise protsess

Nõudlemise protsessi võiks võrrelda majaehitusega. Järgnevalt kirjeldatud analüüsimeetodi töötas välja Erving Goffman ja seda kohandasid sotsiaalprobleemidele David A. Snow ja Robert D. Benford (1988). Nii nagu ehitaja valab kõigepealt vundamendi, paneb nõudleja

⁵ Täies mahus saab lugeda: <http://www.epl.ee/news/tallinn/kristiine-kurbmang-vanamees-koerakesega.d?id=60634213>

⁶ vt <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/miljonar-annab-lihtrahvale-eeskuju.d?id=7260024>

paika oma nõude **tausta** (ingl k *ground*) ja **põhilised faktid** (ingl k *basic facts*). Enamik inimesi on sotsiaalprobleemidest huvitatud kui **objektiivsetest asjaoludest**, nad tahavad teada asjaomaseid fakte, nagu näiteks: Milles asi seisneb? Millist kahju ta põhjustab? Kui palju inimesi selle all kannatab? Näiteks kodutuse puhul tuleks küsida, kes on kodutu (täielikult peavarjuta inimene või veel keegi lisaks). Nõudlejad konstrueerivad olukorra parameetrid, kui nad teevad kindlaks, mis ja kes on sellesse haaratud. Et sotsiaalprobleemideks peetavad asjaolud põhjustavad kahju ja kannatusi, tuleks ka neid kirjeldada (Loseke 2003, 55–56). Mis on kodutusest tingitud kannatused: kas lihtsalt füüsilised kannatused, nagu külm ja haigused? Või peaksime lisama ka isikliku viletsuse avalikustamise, suutmatuse vältida teiste kaasatundvaid või halvaks panevaid pilke; elamise tänases päevas ja lootusetus tuleviku suhtes; püsisuhete loomise keerukus (Epstein 1996)? Mida enam asjaolusid haaratakse olukorra kirjeldamisse, seda suuremad ja mitmekesisemad on ka kannatused (Loseke 2003, 56). Kui määratleda kodutust laiemalt, haarates sinna päris tänavakodutute (ingl k *roofless*) kõrvale ka need, kel puudub püsiv peavari (ingl k *houseless*) ja ebakindlate või talumatute elutingimustega inimesed (ingl k *inadequate housing*) (vt nt Edgar jt 2002), siis võib viidata (1) palju suuremale hulgale inimestele, kellele kodutus põhjustab kannatusi, ja (2) märksa mitmekesisematele kannatustele, mis ilmselt lisab nõudele mõjukust.

Nii nagu ehitaja rajab vundamendile müürid, konstrueerib nõudleja taustale ja faktidele nõude **diagnostilised raamid**, mille abil seletatakse, mis probleeme põhjustab. Diagnostiliste raamide konstrueerimine haarab asjaolude kõrval niihästi **ohvri** – kellest me tegime põgusalt juttu alajaotuses „tüpiseerimine” – kui ka **süüdlase** konstrueerimist. „Süüdlasena” võib olla konstrueeritud mingi sotsiaalne struktuur (kapitalism, perekond vms), sotsiaalne jõud (rassism, seksism vms) või ka konkreetsed inimesed (preestrist pedofiil, ahne kapitalist, narkodiiler vms). Üldiselt keskenduvad nõudlejad siiski pigem ohvri kui süüdlase kuvandile. Süüdlase võib konstrueerida ka viisil, mis küll loeb teda probleemi põhjustajaks, kuid ei kutsu samas tema suhtes esile vihkamist. Miks näiteks alkohoolikud joovad? Sest nad kannatavad alkoholismi kui haiguse all. Sellised meditsiinilised konstruktsioonid on tänapäeval väga levinud (Loseke ja Best 2003, 111).

Motivatsioonilised raamid. Mis on inimese esimene mõte või küsimus nõude puhul? „Mis see minu asi on, miks mina peaksin muretsema?”. Nõudleja peab motiveerima inimesi mingite asjaolude pärast muretsema. Seda on võimalik teha, apelleerides publiku emotsioonidele ja/või loogilisele mõtlemisele. **Humanitaarsed teemad** (ingl k *humanitarian themes*) rajanevad inimlikul soovil muuta maailm paremaks kohaks, toetada abivajajaid ja teha lõpp valule ning kannatustele; toetudes tugevasti emotsioonidele, keskenduvad need ohvrile ja tema kannatustele. Kuid mitte kõik nõuded ei ole mõeldud tuginemaks inimloomuse parematele külgedele, vahel üritavad nõudlejad esile kutsuda selle tumedamat poolt, panna inimesi süüdlast vihkama: nii et kui me mõtleme sotsiaalprobleemile, tunneme viha, tulgastust, vaenulikkust ja jälestust, tunneme, et peame otsima kättemaksu kannatuste eest, mille need on põhjustanud (Loseke 2003, 76–77).

Motiveerides publikut mingite asjaolude pärast muretsema, võib toetuda ka **kultuuriga seotud teemadele** (ingl k *cultural themes*), nagu turumajandus või kapitalism, individualism, perekond ja laste heaolu vms, mille kohta me usume, et need on publikule olulised. Näiteks võime kodutuse puhul apelleerida tõsiasjale, et enamik kodutuid on tööturult kõrvale jäetud ja neid tuleks toetada kasvõi juba majanduskasvu huvides. Üks tähtsamaid kultuurilisi teemasid on „ausa mängu” (ingl k *fair play*) teema: kui tunneme, et kellelegi on liiga tehtud ja tema suhtes vääritlet või ebaõiglasel viisil käitunud, siis tunneme viha ning ärritust (Loseke ja Best 2003, 79–80). Üldiselt võib nentida, et **motivatsioonilised raamid töötavad edukalt siis, kui osatakse hästi ära kasutada kultuuriga seotud tunnete kohta käivaid reegleid, üldisi kokkuleppeid selle kohta, „kuidas me peaksime end teatud olukorras tundma?”** (Loseke 2003, 77).

Nii nagu ehitaja lõpetab katusepanekuga, konstrueerib nõudleja viimaks nõude **prognostilised raamid** (või **järeldused**, nagu neid nimetab Joel Best (2008)), mis vastavad publiku küsimusele, mida tuleks teha ja kes seda tegema peaks. Nõudlejad võivad taotleda sotsiaal-seid muutusi (1) sotsiaalpoliitika muutmise (mõne uue sotsiaaltoetuse loomise või teenuse asutamise vms) kaudu, (2) kultuurilise õhkkonna muutmist ehk kultuuriga seotud tunnete kohta käivate reeglite ümber tegemist või siis (3) mõlemat korraga. Siinkohal tasub tähele panna, et liialt radikaalsetel nõuetel on vähe šansse läbi minna. Nii võib näiteks olla edukas nõue pakkuda laiemat sortimendiga koolitust enamatele töötutele, vaevalt saab seda olla aga nõue, et riik peaks vastutama kõigi töötute tööle rakendamise eest (Loseke 2003, 98–100). Prognostilistele raamidele tasuks tähelepanu pöörata, sest ilma nendeta jätab nõue virisemise mulje: kui sa oled juba probleemi konstrueerinud, siis paku välja ka lahendus! Näiteks kurtmine sotsiaaltöö madala maine pärast on jäme nõudlemise reeglite rikkumine, ja seda mitmes mõttes. Esiteks ei tee see – ilma konkreetseid lahendusi välja pakkumata – midagi muud, kui vaid taastoodab sedasama madalat mainet. Teiseks: kelle käes see sotsiaaltöötajate maine kujundamine siis on, kui mitte sotsiaaltöötajate endi kätes. Kolmandaks: see jätab nõude esitajast – ja kaudselt kõigist sotsiaaltöötajatest – avalikkuses virisejate mulje.

Kokkuvõtteks

Mida siis peaks tegema, et nõue oleks edukas? Sellele küsimusele on lihtne vastata, kuigi soovitusel järgimine vast nii lihtne ei ole: jutustage oma lugu, järgides **sotsiaalprobleemide valem**it (ingl k *social problems formula story*). Teisisõnu **rääkige oma nõudes lugu äärmuslikust kahjust, mis on tehtud ilmsüüta ja kõrge moraaliga ohvritele, nii et on üheselt selge, et midagi peab ette võtma** (Loseke ja Best 2003, 112). Kui see õnnestub, on nõudel eeldusi publikut köita ja mõtlema panna ning vahest ka konkreetseid tulemusi saavutada. Nõudlemine on võimalus muuta maailma paremaks kohaks. Kui nõue on edukas, muudab see niihästi maailma meie ümber kui ka viise, kuidas ennast ja teisi hindame ning kuidas kogeme isiklikke probleeme.

Viidatud allikad

- Best, J.** (1989). *Images of issues: typifying contemporary social problems*. New York: Aldine de Gruyter.
- Best, J.** (2008). *Social problems* (1. trükk). New York: W.W. Norton & Co.
- Davis, P. W.** (1994). *The Changing Meanings of Spanking*. Teoses: J. Best (toim.), *Troubling children: studies of children and social problems*. New York: Aldine de Gruyter, 133–154.
- Edgar, B., Doherty, J., Meert, H.** (2002). *Access to housing: homelessness and vulnerability in Europe*. Bristol: Policy Press.
- Epstein, I.** (1996). *Educating Street Children: Some Cross-Cultural Perspectives*. *Comparative Education*, 32(3), 289–302.
- Holstein, J. A., Miller, G.** (2007). *Reconsidering social constructionism: debates in social problems theory*. New Brunswick, N.J.: AldineTransaction.
- Karu, M., Turk, P., Suvi, H., Biin, H.** (2012). *Lapse õiguste ja vanemluse monitoring – täiskasvanud elanikkonna küsitlus*. http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Too-ja_Sotsiaalpoliitika/Lapse_oiguste_ja_vanemluse_monitooring_-_taeiskasvanud_elanikkonna_aruanne.pdf (04.02.2012).
- Loseke, D. R.** (2003). *Thinking about social problems: an introduction to constructionist perspectives* (2. trükk). New York: Aldine de Gruyter.
- Loseke, D. R., Best, J.** (2003). *Social problems: constructionist readings*. New York: Aldine de Gruyter.
- Rains, P., Davies, L., McKinnon, M.** (2004). *Social Services Construct the Teen Mother*. *Families in Society*, 85(1), 17–26.
- Snow, D. A., Benford, R. D.** (1988). *Ideology, Frame Resonance, and Participant Mobilization*. *International Social Movement Research*, 1(1), 197–217.
- Spector, M., Kitsuse, J. I.** (1977). *Constructing social problems*. Menlo Park, Calif.: Cummings Pub. Co.

20 aastat sotsiaaltöö õpet Tartu Ülikoolis

Judit Strömpl
Tartu Ülikool

23. novembril 2012 toimus Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudis juubeliseminar, millega tähistati 20 aasta möödumist sotsiaaltöö õpetamise algusest. Üritusele kogunesid endised ja praegused õppejõud ja üliõpilased, et meenutada algusaastaid ja arutada tänapäeva sotsiaaltööharidusega seotud võtmeküsimusi.

Sotsiaaltöö õpetamise algusaegadest kuni tänapäevani

Üritus algas meenutustega. Paljud võib-olla ei teagi, et sotsiaaltöö õpetamise üks algatajatest Tartu Ülikoolis oli **Peeter Vihalemm**, kes põhjendas idee teket kodanikualgatuse protsessiga. „Ajakirjanduse osakonna peahoones, ruumis 237 oli suur must ovaalne laud, mida seostatakse Tartu rahu läbirääkimistega ja mille ümber tol ajal (1980ndate lõpp ja 1990ndate algus) kolme aasta jooksul toimus üldse palju arutelusid. Arutati ideid nii rahvarindest kui erakondadest, nende hulgas ka sotsiaaltööst. Seltskond inimesi käis koos laupäeviti ja arutas sotsiaaltöö õpetamise küsimusi, et mis see on mujal maailmas ja mis see võiks olla meil, missugused võiksid olla õppekavad jne. 1991. a kevadel käis see seltskond Soomes Kainuu Rahvaülikoolis, kus nädal aega meile räägiti, mis on sotsiaaltöö. Seal olid Dagmar Kutsar, Salli Põldvere, Riina Kiik, aga ka mitmed inimesed, kes hiljem sotsiaaltöoga kuidagi seotud ei olnud. See oli kodanikualgatuse rühm.” Peeter Vihalemm meenutas TÜ nõukogu koosolekut, kus ta tegi ettepaneku alustada sotsiaaltöö õpetamist ülikoolis. „Seal tekkis väga palju kahtlevaid küsimusi, et mis see sotsiaaltöö üldse on ja kas see on ikka akadeemiline eriala, mida tuleb ülikoolis õpetada, ja veel magistri tasemel.¹ Nendele kahtlevatele küsimustele vastas teiste hulgas ka tolle aja filosoofiateaduskonna dekaan Peeter Tulviste, kelle ema oli enne sõda käinud sotsiaaltöö instituudis ja kes oskas nendele küsimustele vastata.” Detsembris 1991 avati sotsiaaltöö õppetool. Sotsiaaltöö õppetooli esimene hoidja oli dotsent Henn Mikkin, psühholoogi haridusega suhtlemis- ja videotreeningute maaletooja, laia silmaringiga innukas algataja. 1995. a professori puudumisel liideti õppetool avaliku halduse osakonnas oleva sotsiaalpoliitika õppetooliga, mida juhatas 1997. aastani Henn Mikkin. Samal aastal alustati TÜ Pärnu kolledžis tööd sotsiaaltöö korralduse eriala avamise ettevalmistamisega. Osa õppejõude (Marju Medar, Valter Parve ja Jüri Kotka) eesotsas Henn Mikkiniga läks Pärnusse. Sama aasta suvel naasis Rootsist värske sotsiaaltöö magistri diplomiga Riina Kiik, kes hakkas õppetooli juhatama.

¹ Tartu Ülikoolis otsustati erinevalt Tallinna Ülikoolist alustada magistriõppega, et valmistada ette ka tulevase õppejõude bakalaureuseõppe tarvis.

Õppetool oli algusest peale tihedalt seotud sotsioloogia osakonnaga osade oma õppejõudude kaudu, nende hulgas professor Dagmar Kutsar. See oli üks põhjusi, miks 2002. a sotsiaalpoliitika õppetool liitus sotsioloogia osakonnaga. 2009. a järjekordse reformi ajal nimetati osakond ümber sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudiks. Märkimist väärib, et kuigi praegu keegi ei kahtle enam, et sotsiaaltöö on oluline ja nõuab kõrget kvalifikatsiooni, on eriala „sotsiaaltöö” siiski häbelikult ära peidetud sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika nimetuste taha. Selline on sotsiaaltöö erialaõppe lugu ülikoolisestest reformide ja struktuurimuudatuste pöörises. Pärast Peeter Vihalemma võttis sõnajärje üle professor **Marju Lauristin**, kes möödunud aastaid meenutas jõudis pöörata tähelepanu ka tänapäeva sotsiaaltöö olukorrale ja väljakutsetele. Ta meenutas esimesi magistrante, kellel 90ndatel õnnestus üpris vaenulikes tingimustes rajada Maarja Kool (Anne Daniel-Karlsen), luua Pärnu linnas sotsiaalabisüsteem (Valter Parve), töötada välja Järvamaa hoolekandesüsteemi kava (Jüri Kotka), algatada koolisotsiaaltööd (Tiitu Kadajane). Kahjuks mitte kõik need algatused ei saanud samas vaimus edasi areneda. Näiteks suurepärase abisüsteemina mõeldud koolisotsiaaltöö pole kuhugi edasi liikunud. „Me tahame isikukeskset haridust, aga tegelikult hoiame kokku just nende ressurside pealt, mis seda toetama peaksid.” Professori suust oli kuulda ka kriitikat nii tänapäeva sotsiaaltöö kohta kui üldist ühiskonnakriitikat, mis on omavahel tihedasti seotud: „Sotsiaaltöö peaks väljuma akadeemilise olemusvõitluse raamidest ning muutuma ühiskonna arengu osaks. Ma ootan, millal väärtustatakse sotsiaaltööd koos kliendiga võrdselt nt arstidega. /.../ Ühiskonda hinnatakse selle järgi, kuidas ühiskond väärtustab oma puuetega inimesi. /.../ Ja veel üks oluline selle eriala filosoofiline alustala: inimese kui terviku väärtustamine ja tema vajaduste hindamine ja rahuldamine, lähtudes inimesest endast, mitte mingitest ühiskondlikest [standarditest].” Võttes kokku 20 aasta tegevused, loetles Lauristin: „Valdkond on olemas, õppekavad on, kohustused on, sotsiaaltööharidusega inimesed on, institutsionaalne struktuur ja süsteem on, aga kui vaadata teist poolt – väärtusi, eetikat –, siis seal on veel väga palju teha. /.../ Praegu on meie inimeste roll ikka sama, mis oli 20 aastat tagasi. Sotsiaaltöö kompetentsi tunnustamine ühiskonnas on väga nõrk. Seda käsitletakse sageli nende skandaalsete juhtumite alusel, mis ilmuvad ajakirjanduses. Instituudi häääl on viisakas ja vaikne. Me peame ühiskonnani viima sõnumi: sotsiaaltöö on inimvara hooldus, inimvara kvaliteedi hooldamine, st see on elukvaliteet. Instituut kui kompetentsikeskus peaks olema rohkem nähtav. Ajakiri Sotsiaaltöö on väga hea. Väga hea, et on selline erialajakiri, kuid sellest üksi jääb väheks. Tuleb rohkem sõna võtta päevalehtedes,” lõpetas professor hinnangu te andmise tänasele olukorrale.

Kuidas on läinud eriala vilistlastel

Edasi said sõna vilistlased, kes on õppinud sotsiaaltööd Tartu Ülikoolis eri aegadel. Nende sõnavõttud keskendusid kahele teemale: mis on nendega juhtunud pärast lõpetamist ning mida neile andsid edasises erialases töös sotsiaaltöö õpingud ülikoolis.

Osa esimese lennu magistrantidest asus juba õpingute ajal praktilisele tööle ning pidi valima praktika ja akadeemiliste õpingute vahel.

Meida Griin, esimese lennu magistrant, kes õpingute teisel aastal läks Tartu linnavalitsuse sotsiaalabiosakonda juhutama, meenutas õpinguid tabavalt: „Meie õppimine tol ajal nägi välja nagu väikelapse kõndima õpetamine, kusjuures õpetajad õppisid samal ajal ka ise kõndima.” Samas just selline, koos õppejõuga õppimine oligi kõige põnevam ja kaasaja aktiivõppe põhimõtete seisukohalt ka kõige õigem õpetamismeetod, mis aktiveeris õppijaid, kes olid alati aktiivsed arutlejad ja ideede genereerijad. Magistrandid julgusid avaldada oma mõtteid, sest ei kartnud „kõike ja ainuõiget tõe teadva” õpetaja hinnanguid, kuna nägid, et ka õpetajad on pigem õppijad. See oli tolle aja õpetajate kõige suurem tarkus, et nad julgusid olla ise õpilased. Kuna magistrantuuri võeti vastu juba kõrgharidusega inimesi (kelle nõukogude ajal omandatud diplom on praegu võrdsustatud magistriks), siis oli igapähe mingi töökogemus

olemas. Kes oli psühholoogi, kes arsti või õpetaja haridusega. Õpingute ajal oli väga palju võimalusi ning valikute tegemine ei olnud alati lihtne. Näiteks **Jelena Jedomskihh** otsustas psühhoterapeudi töö kasuks pärast katseid aidata vene keelt kõnelevaid inimesi ja õpetades üliõpilastele multikultuurilist sotsiaaltööd. Jelena töötab tänase päevani Tartu Nõustamis- ja Kriisiabikeskuses psühholoog-nõustajana ning tegeleb põhiliselt venelaste ja sisserändajate abistamisega. Olles veel õppetoolis, taotles ta Avatud Eesti Fondist toetust Ida-Virumaalt pärit vene noortele õppimiseks Tartu Ülikoolis: rühm Ida-Virumaa noori õppis esimesel aastal eesti keelt ning seejärel sotsiaaltööd. Nendest noortest enamik lõpetas oma õpingud edukalt ning nad töötavad sotsiaaltöö alal. Nende hulgas oli ka Aleksander Ljudvig, praegu sotsiaalministeeriumi sotsiaalala asekanstler, ja Tatjana Kiilo, üks edukamaid sotsioloogia doktorante.

Anne Daniel-Karlsen sai tuntuks Maarja Kooli rajamisega. Edasi tegutses Anne talle nii iseloomulikul viisil: kui Maarja Kool oli juba tugevalt omil jalul, otsis ta endale uusi väljakutseid ning leidis veelgi raskema ala. „Kui lapsel on füüsiline puue, siis seda on väljastpoolt näha, aga kui lapse hing on katki, siis seda väljastpoolt näha pole, ja seda ära tabada on tõeline kunst.” Anne läks Norrasse psühhiaatriat õppima, kuid sealgi käis ta oma rada. Lisaks psühhiaatriale õppis ta psühhoteraapiat, mis Norra standardite järgi pole tegelikult lubatud. Anne teadis, et tahab kindlasti Eestisse tagasi tulla ja tal oli juba järgmine plaan valmis, mida ta praegu ellu viib. Sellest plaanist loodame lugeda meie ajakirja lehekülgedel tulevikus. „Mida mulle sotsiaaltöö andis? Sotsiaaltöö andis mulle korrastatust. Kõike seda, mida arstiharidus ei anna ja mida arstid peaksid tegelikult teadma ning mis peaks sisalduma arstihariduses, st arst on see, kes loob uue tasakaalu.”

Tiiu Kadajas asus sotsiaaltööd õppima pärast 17 aastat töötamist õpetajana. Terviseprobleemide tõttu pidi ta pedagoogi tööst loobuma. Siis nägi kuulutust ajalehes, et ülikool võtab vastu sotsiaaltöö magistrantuuri üliõpilasi ja mõtles, et proovib ja vaatab, mis see on. Sotsiaaltööõpingute käigus avastas ta, et kõige olulisem teiste inimeste abistamise juures on teadlikkus iseendast ja hoolitsemine enda eest. Ainult niimoodi saab astuda suhetesse teistega ning dialoog teistega on mistahes pedagoogilise töö efektiivsuse alus. Tiiut aitab kokkupuude gestaltteraapiaga sotsiaaltööõpingute käigus naasta pedagoogilisele tööle. Praegu õpetab ta tulevase õpetajaid ja aitab neil läbipõlemist ennetada.

Hilisemate aastakäikude lõpetajate hulgas võttis sõna tervishoiusotsiaaltöö edendaja **Maarika Tisler**, kes omal ajal tuli sotsiaaltööd õppima arstiteaduskonnast. Tema jaoks oli tore kogeda, et on olemas koht, kus keskendutakse asjade olemuse analüüsimisele, pannakse paika prioriteete ja humanistlikke väärtusi. Näitena tõi ta võrdluse taksomeetriga. „Kui ma haiglasse tööle tuln, siis minu kolleeg kirjeldas tervishoiusüsteemi nii: „Vaata, Maarika, meil on siis selline kord, et kui sinu juurde tuleb patsient, siis hakkab taksomeeter tiksuma ja mida vähem see taksomeeter tiksub, seda parem, sest aeg on raha. Mida pikemalt taksomeeter tiksub, seda kallim on ta süsteemile””. Kuid Maarika ei tahtnud sellise süsteemiga nõustuda, tema jaoks on inimese heaolu olulisem kui mistahes süsteem. See ei tähenda, et ta ei ole huvitatud ressursside kokkuhoiust, lihtsalt sotsiaaltöö prioriteetidid on teised ja lähenemine pole formaalne, vaid humanistlik. Ka teised vilistlased rõhutasid humanistlikke prioriteete ning inimese nägemist kui tervikut, oskust, mis kuluks ära ka teistele inimestega tegelevatele spetsialistide, eelkõige arstidele ja pedagoogidele. Kokkuvõtvalt tõdesid vilistlased, et kõige rohkem kasu on neil igapäevases praktilises töös analüüsimisoskusest, mida nad ülikoolis omandasid ning mis on loova mõtlemise alus. Ilma mõtlemiseta on aga kvaliteetset sotsiaaltööd teha praktiliselt võimatu. **Sirli Peterson** iseloomustas seda järgmiselt: „Õppisime asju rohkem üksteisega seostama. Kui tuleb mõni seadus või uus paber, siis Tartu on see koht, kus seda analüüsitakse ja ümber tehakse. Pikkadest ja keerulistest dokumentidest kirjutame ümber lühikesi ja selgeid dokumente, millega saab edasi töötada. Kui ülikoolis õppides mõt-

lesin, et kõik on juba olemas, et süsteem töötab, siis nüüd näen, et see, mida edasi arendada, on tegelikult veel palju.”

Aleksander Ljudvigi jaoks oli ootamatu see, et ta sotsiaaltööle sattus, sest koolis huvitasid teda keemia ja füüsika. Ta kaalus nii füüsika õppimist kui ka arstiteaduskonda astumist. Praegu arvab ta, et see, et ta sotsiaaltööd õppima asus, oli ikkagi õnnelik valik, kuna ta õppis ülikoolis palju sellist, mis talle edasise karjääri jooksul kasuks tuli. Muide kaasaegse sotsiaaltööhariduse üheks oluliseks pädevuseks peetakse isikliku karjääri ülesehitamist. „2003. a lõpetasin ülikooli ja läksin tagasi Narva. Minust sai [sotsiaalabiameti] direktori asetäitja ja ma sain tegelda sisuliste asjadega. Innustus oli see, mida me saime ülikoolist. Tegelikult sain ma paljudest asjadest aru hiljem – siis, kui töös tulid ette mingid küsimused, mõistsin, mida me siin õppisime.” Enne sotsiaalministeeriumi asekanteriks asumist mullu detsembris töötas Aleksander seitse aastat Narva aselinnapeana.

Sotsiaaltöö õppe arendamise väljakutsed

Päev jätkus aruteluga. Riina Kiik, Salli Pöldvere, Dagmar Kutsar, Valter Parve, Marju Selg, Avo Trumm ja Judit Strömpl õppejõudude poolt ning Maiu Lünekund magistrantide esindajana arutasid mineviku ja tänapäevase õppega seotud küsimusi. Põhimõtteliselt on täna laual kaks põhilist küsimust: üks on küsimus sotsiaaltöö kui teadusala ja praktilise tegevuse vahelise tasakaalu leidmisest, teine erialahariduse n-õ puhtuse hoidmisest. Tänapäeval pakub Tartu Ülikool sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õpet magistritasemel ühe õppekava raames, bakalaureusetasemel on aga üks ühine õppekava sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika üliõpilastele võimalusega valida kahe peeriala vahel (üks on sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika, teine sotsioloogia).

Kuid muutused toimuvad ka täna meist sõltumata põhjustel. Eelkõige on need seotud kõrghariduse mudeli muutumisega viimase 20 aasta jooksul. Üleminek 4+2 mudelilt 3+2 mudelile seoses ühinemisega Bologna protsessiga oli tagantjärei hinnates päris valulik ja muutis spetsialistide ettevalmistuse nõrgemaks. Kaotatud aasta bakalaureuseõppes annab ennast tunda: bakalaureuseõppe lõpetajad ei ole veel valmis iseseisvaks erialaseks tööks, samas magistriõppes kõik sotsiaaltööhuvilised ei jätka. Varasem kogemus näitab, et nelja aastaga said üliõpilased piisavalt teoreetilisi ja meetodilisi teadmisi ning ka piisavalt praktilisi kogemusi eriala õppepraktika raames. Kolme aastaga ei jõua kõike omandada, mis on iseseisvalt tegutseva spetsialisti jaoks vältimatu pädevus. Viimaste aastate kõrghariduses elluviidavate kokkuvõtte meetmete mõjul tuli ka meil TÜ-s õppekavu pidevalt üle vaadata ja muuta need võimalikult mitmekülgeks, hoides samas maksimaalselt kokku ressursse. Lähtudes instituudi õppejõudude pädevustest arendasime õppekava selles suunas, mis vastab igati vilistlaste meenutuste järgi kõige kõrgemalt hinnatud väärtustena.

Õppekava arendamise käigus tuleb pidevalt tegelda analüüsiga, et saavutada piiratud ressursidega maksimaalset kasu. Kuna õppekavas pole enam nii palju praktikat, nagu oli varem, siis koostame ainekavad selliselt, et igas aines oleks võimalikult palju praktilist tegevust. See tähendab, et teoreetilisi ülesandeid täites peavad üliõpilased juba varakult käima asutustes, viima seal läbi vaatlusi, kirjutama vaatluspäeviku alusel analüüsi ja selle esitama ning arutama seda seminaridel. Nad peavad konsulteerima praktikutega, arutama nendega teoreetilisi artikleid ning uurima, kuidas praktik hindab artiklis pakutavat teadmist, analüüsima teooria ja praktika erinevusi, leidma seoseid nende vahel.

Õnneks on meil erinevad vaated ja arvamused sotsiaaltööhariduse suhtes, mis on eriala edasise arengu seisukohalt hädavajalik. Kuni elu toob väljakutseid, elame ja areneme ja muutume koos ajaga. Õppiroll selle puhul jääb endiselt väga suureks vaatamata sellele, et teadmiste pagas on vahepeal tugevasti kasvanud.

Eesti Sotsiaalasutuste Juhtide Nõukoda 20

Rünno Lass

Eesti Sotsiaalasutuste Juhtide Nõukoja esimees

Sellel aastal tähistab Eesti üks vanimaid ja suuremaid sotsiaalvaldkonna kutseorganisatsioone, Eesti Sotsiaalasutuste Juhtide Nõukoda (edaspidi ESJN), oma 20. sünnipäeva.

Kuigi organisatsioon on järjepidevalt tegutsenud eri nimetuste all juba alates 1987. aastast, on nõukoja sünniaastaks kokkuleppeliselt peetud 1993. aastat, kui sotsiaalministeerium kinnitas organisatsiooni põhikirja ning Eesti hooldekodude juhtide delegatsioon osales esimest korda Hollandis Maastrichtis toimunud eakate teenuseid ja pikaajast hooldust pakkuvate asutuste juhtide Euroopa assotsiatsiooni kolmandal kongressil (*European Association for Directors and Providers of Long-Term Care Services for the Elderly*, edaspidi E.D.E.). On märkimisväärne, et just sellel kongressil allkirjastasid kõik 18 osavõtjamaad Euroopa asutushooldusel elavate eakate õiguste ja vabaduste harta ning võtsid kohustuse edaspidi oma riigis nendest põhimõtetest kinni pidada. ESJN nimel kirjutas dokumendile alla Paunküla hooldekodu direktor Valter Koppel.

ESJN peamised tegevusvaldkonnad viimase 20 aasta jooksul on olnud hoolekandeteenuste juhtimise kvaliteedi tõstmine, hooldusteenuste mitmekesistamine ja lõimimine tervishoiuteenustega ning rahvusvaheline koostöö sõsarorganisatsioonidega Euroopa Liidu teistest liikmesriikidest.

Koolitused hoolekandeadutuste juhtidele

Juhtimine on inimeste, ülesannete või protsesside mõjutamine ning suunamine kavandatud eesmärkide saavutamiseks. Hoolekandeadutuste klientide kestva heaolu tagamiseks ning positiivse organisatsioonikultuuri loomiseks on vaja pidevalt koolitada hooldekodude juhte. Neid eesmarke silmas

pidades alustas ESJN 2002. aastal koostööd Tallinna Sotsiaaltöö Keskusega, et töötada välja sotsiaalasutuste juhtidele nüüdisaegne kutsestandard koos pädevusnõuete ja koolituskavaga. 2003. aastal kinnitas Kutsekoda kutsestandardi Hoolekandeadutuste juht V, mis sai aluseks hoolekandeadutuste juhtide koolitusprogrammile EURODIRE. Interdistsiplinaarne koolitus hõlmas asutuse juhtimiseks vajalikke valdkondi: seadused, juhtimine, kutse-eesitika, ressursside planeerimine, gerontoloogia, geriaatria, suhtlemistreening, teraapiad ja võrgustikutöö. Kutset sai taotleda hoolekandeadutuste töötaja, kellel oli meditsiini-, sotsiaaltöö või äriharidus ning kes oli läbinud spetsiaalse 240-tunnise koolitusprogrammi. Nimetatud programm on ilmekas näide rahvusvahelisest koostööst hoolekandeteenuste kvaliteedi tagamisel, sest programmi koostamisel võeti eeskujuks E.D.E. kvalifikatsiooni nõuded eakate hoolekandeadutuste juhtidele. Alates 2008. aastast viidi koolitus üle Tallinna Tehnikaülikooli, kuna Euroopa vastavas koolitusprogrammis lisandusid kohustuslikud majandus- ja äriõpe, mida oli otstarbekam läbida just selles kõrgkoolis, kasutades VÕTA-süsteemi. Praeguseks on hoolekandeadutuste juhtide koolitusprogrammi ehk EURODIRE koolituse läbinud üle 90 inimese.

ESJN esimene juhatus. Foto erakogust

Hoolekandeteenuste kvaliteedi parandamine

Teine oluline valdkond, mille arendamisel on ESJN järjepidevalt kaasa löönud, on sotsiaalteenuste kvaliteedi parandamine. Mul on säilinud märkmed esimestest selleteemalistest koosolekutest juba 1997. aastast. Esimesed hoolekandeteenuste standardiseerimise katsed päädsid 2005. aastal sotsiaalministeeriumi läbiviidud riigihanke „Täiskasvanute hooldusteenuste kirjeldused ja sotsiaaltöötajate koolitus” soovitusliku kokkuvõttega „Eakate hooldamine ja hooldusteenused”. Siiski ei ole olnud see töö asjatu, sest mitmed põhimõtted jõudsid väljatöötatud materjalidest praegustesse kohalike omavalitsuste sotsiaalteenuste soovituslikesse juhistesse ning sotsiaalhoolekande seadusesse.

ESJN eestvedamisel on asutused tegelenud aktiivselt teenuste kvaliteedijuhtimise süsteemide juurutamisega, et tagada klientide suurem rahulolu, muuta hooldus-põetusprotsess tõendus põhiseks ning teenuste osutamisel minna üle kestlikule kulupõhisele hinnamudelile. Mitmed ESJN liikmed on võtnud kasutusele esimesena Eestis prooviuringu korras *VALORIS TIQSS* kvaliteedijuhtimise süsteemi eakatele suunatud ööpäevaringsete hooldusteenustele ja saanud selle kasutamiseks vastava rahvusvahelise tunnistuse. Samuti osaleme ajavahemikus 2012–2013 hoolekandeteenuste kvaliteedi hindamise projektis, et saada oma innustunud liikmetele *EQUASS Assurance* kvaliteedijuhtimise sertifikaat.

Integreeritud hoolekandeteenused

Väga oluline suund viimase kaheteistkümnepäevase jooksul on meie klientide tervisliku vananemise toetamine hoolekande- ja tervishoiusüsteemi kestliku koostöö kaudu ehk integreeritud õendus- ja hooldusabiteenuste arendamine. Visa ja järjekindla tööga oleme jõudnud niikaugele, et kooskõlastusingil on seaduseelnõu, mis lubab taas hoolekandeaustustel, sõltumata omandivormist, osutada tervishoiuteenuseid. Muudatuse tulemusena tekivad ööpäevaringset üldhooldusteenust osutaval asutusel suuremad võimalused

pakkuda ise lõimitult õendus- ja hooldusabiteenust, mis vastab paremini hoolekodus elavate eakate mitmekülgetele vajadustele. Samuti seisab ESJN hea selle eest, et rakenduksid üle-eestilised ühetaolised standardiseeritud hindamisvahendid hooldusvajadusega ja pikaajaliste terviseprobleemidega inimeste vajaduste määramiseks ja abivajadust puudutavate otsuste tegemiseks nii tervishoius kui ka hoolekandes. 2007. aastal allkirjastas ESJN koos paljude teiste erialaorganisatsioonidega pöördumise sotsiaalministeeriumile interRAI hindamissüsteemi juurutamiseks Eestis ja 2010. aastal löid meie esindajad ekspertidena kaasa Tartu Ülikooli vastavasisulisel uuringus.

Märkimist väärrib veel meie esindajate osalemine Euroopa Liidu seitsmenda raamprogrammi kolmeaastases projektis „Right Time Place Care”. Projekti siht on dementsusega inimestele pakutavate teenuste mitmekesistamine ja nende kvaliteedi parandamine.

ESJN on esindatud Eesti aktiivsena vananemise strateegia 2013–2020 väljatöötamise töögrupis.

Rahvusvaheline koostöö

Suure osa meie tegevusest moodustab rahvusvaheline koostöö. E.D.E. asutamisleping allkirjastati 1989. aastal Luksemburgis Diekirchi linna raekojas ja sellest kujunes üleeuroopaline hoole- ja õenduskodude ning hooldusraviasutuste juhte ühendav erialaorganisatsioon. E.D.E. koosneb 18 liikmesriigi organisatsioonist, mille esindajad moodustavad E.D.E. nõukogu, kes omakorda valib tegevjuhatuse. ESJN-i esimesed kontaktid E.D.E.-ga pärinevad 1991. aastast, kui E.D.E. teisel kongressil Taanis Kopenhaagenis tehti Eesti esindajatele sotsiaalminister Siiri Oviirile ja tolleaegse Direktorite Ühenduse esimehele Valter Koppelile ettepanek astuda E.D.E. liikmeks. Esimest korda osaleti täieõigusliku liikmena juba E.D.E. järgmisel kongressil 1993. aastal Maastrichtis. ESJN on osa võtnud kõigist E.D.E. kongressidest, mis toimuvad iga kahe aasta järel. E.D.E. 13. kongress toimub kahasse ESJN-ga 26.–28. septembril 2013 Tallinnas.

Aastate jooksul oleme vahetanud häid praktikaid paljude kolleegidega, saanud endale hulganisti sõpru. Eraldi tahaks välja tuua ESJN-i 2003. aastal algatatud Balti Kevadkonverentside traditsiooni. Iga-aastastel hoolekandeesutuste juhtide kohtumistel osalevad delegatsioonid Eestist, Saksamaalt, Tšehhist, Poolast, Leedust ja Lätist.

Eestisene koostöö ja hoolekandetöötajate tunnustamine

Alates 2000. aastast korraldab ESJN regulaarselt oma asutuste töötajatele üle-eestilisi suvepäevi, et taastada töötajate jõuvarusid ning vahendada hoolekandes eri ametikohtadel töötavate inimeste erialaseid sidemeid kovisiooni kaudu.

Omaette väljatoomist väärib ESJN-i autasustamissüsteem. ESJN annab koos Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooniga välja aasta hoolekandeesutuse juhi ning aasta sotsiaalala töötaja aunimetust. Peale selle annab ESJN oma liikmetele teeneteplaate ning tänukirju, samuti esitab kandidaate sotsiaalministrile aukirja saamiseks ja presidendile autasustamiseks. ESJNi juhtideks on aastate jooksul olnud Valter Koppel, Egon Siimson, Vambola Sipelgas ja Rünno Lass. Äranimetamist vääriksid veel paljud tegusad kaaslased, kes kõik on andnud oma panuse organisatsiooni töösse. Tunnustame kõiki, kes on meiega koostööd teinud ning täname teid südamest. Usume ikka ja alati, et head traditsioonid, küünarnukitunne ja huumorimeel jäävad ESJN-i saatma pikkadeks aastateks ka edaspidi.

ESJNi liikmed ja koostööpartnerid, Iru 2005. Foto erakogust

ESJN suvepäevad Paunkülas 2007. Foto erakogust

Guardianship and human rights

Meeli Tuubel, MA Social Work and Social Policy

Managing the guardianship of children without parental care, as well as of adults with restricted active legal capacity has become part of the daily activities of social workers in local governments in Estonia. A master's thesis from the University of Tartu showed that social workers employed in local governments having a large number of guardianship cases spend 20–30% of their working time on dealing with guardianship issues. If there are no suitable persons to act as a guardian, a rural municipality government or a city government shall be appointed by a court to do so. Local governments also take a decisive role in taking guardianship cases to court and during court proceedings. The work load regarding guardianship issues is divided unevenly between local governments and is the largest in areas where a special social care institution is located; it is explained by the fact that until 2000, the residents of these institutions were registered as permanent residents of the local government where the institution was located. A difficult issue for social workers is orienting in legislation and communication with courts regarding guardianship. Awareness of issues related to human rights is also of concern. The network of specialists should help a person in a weaker position to make decisions and implement them, and not restrict their rights excessively. There is also a need for additional resources from the state for organising guardianship issues.

Considering cultural diversity in social work: the case of the community of Old Believers

Olga Karelsohn, MA Social Work

The initial data of a census carried out in 2011 showed that 192 nationalities were represented among permanent residents in Estonia, each of them having their own cultural characteristics. The aim of this master's thesis from the Tallinn University Institute of Social Work was to explore the way social workers employed in the community of Old Believers on the west coast of Lake Peipsi considered cultural diversity and what kind of approaches were needed by the elderly in this community with regard to solving their social problems. Interviews with the elderly and the social workers active in this region showed that the latter were more concerned with their role as officials, whereas the former emphasised the more human traits of social workers. The elderly also considered important whether social workers took account of their traditions and beliefs. Both respondent groups hoped to reach mutual trust. Although the social workers interviewed agreed that Old Believers' are different, they simply saw them as yet another Russian-speaking group. Social workers did not think that taking account of the cultural characteristics of Old Believers would have any impact on the efficiency of assistance provided. Relying on the model of cultural sensitivity by Bennett (1993), it can be said that most of the social workers interviewed either denied cultural differences or underestimated their impact.

No man, no problem? Social work with long-term irregular migrants

Marina Fanfora, MA Social Work and Social Policy

The master's thesis from the University of Tartu gives an overview of social work with irregular migrants in Estonia using the example of the Migration Supervision Office of the East prefecture of the Police and Border Guard Board. Long-term irregular migrants in Estonia are mainly people who have been born here or have moved here before the country regained independence, but who have not legalised their stay as required by the Aliens Act of 1993. This includes people who temporarily left Estonia after it regained independence, but who returned after a while. The article analyses a case from the practice of a migration inspector. It is an example of complicated circumstances where different solutions may entail very different outcomes for both the client and other persons involved. The analysis shows that in order to find an efficient solution for a long-term irregular migrant's problems, cooperation between different authorities and a well-planned movement of information is essential. Having analysed the situation of a client, decisions made both by migration officials and local government social workers must take account of even the smallest details, so that the solution would be optimal. Each case must be approached individually within the scope of laws and regulations.

Опека и права человека. Стр. 15

Мезли Туубель, магистр наук

Организация опеки над детьми, оставшимися без родительского ухода, и взрослыми с ограниченной дееспособностью стала повседневной частью работы социальных работников местных самоуправлений. Основываясь на результатах магистерского исследования, автор делится в статье своими мыслями о том, что делает осуществление опеки сложным для социальных работников, а также указывает на некоторые проблемы в связи с реализацией гражданских прав людей с ограниченной дееспособностью.

Возможности научно обоснованной практики в социальной работе. Стр. 20

Кьюести Урпонен, эмерит-профессор, Лапландский университет (Финляндия)

Рийна Маттила, ведущий социальный работник, Эспоо (Финляндия)

Научно-доказательный подход уже завоевал свое определенное место в медицине и здравоохранении. Опираясь на опыт медицины, в публичном секторе высказывается мнение, что социальную работу также необходимо развивать как сферу, где применяются научно обоснованные методы. В статье обсуждаются возможности применения научно-доказательного подхода в социальной работе, а также другие факторы, которые наряду с результатами исследований определяют содержание социальной работы.

Нет человека, нет проблемы? Социальная работа с людьми, длительно нелегально пребывающими в стране. Стр. 28

Марина Фанфора, магистр социальной работы

Вряд ли кто-либо из читателей задумывался над тем, что среди нас живут длительно нелегально пребывающие в стране люди, родившиеся в Эстонии или поселившиеся тут до восстановления независимости, но не узаконившие свое пребывание в стране. В основанной на результатах магистерского исследования статье анализируется случай из практики инспектора миграционного надзора. Этот случай представляет собой пример сложной ситуации, в которой любое решение может привести к очень разным последствиям как для клиента, так и для других связанных с этим случаем людей.

Об учетывании культурного разнообразия в социальной работе на примере староверов. Стр. 33

Ольга Карельсон, магистр социальной работы

Целью магистерского исследования было выяснить, насколько социальные работники, работающие в общине староверов в Причудье, учитывают культурное разнообразие, а также определить, в каком подходе нуждаются пожилые из общины староверов при решении своих социальных проблем. Одной из теоретических основ исследования была модель формирования межкультурной компетенции Мильтона Беннета. В ходе исследования были проведены интервью с пожилыми из общины староверов и с социальными работниками.

Работа с социальными проблемами: как предъявлять требования. Стр. 50

Марго Кикас, лектор института социальной работы Таллиннского университета

Работа с социальными проблемами основана на социально-конструкционистском подходе к социальным проблемам. Под работой с социальными проблемами подразумевают действия индивидуумов или групп, в ходе которых выдвигаются основанные на жалобах или требованиях утверждения по поводу каких-либо предполагаемых обстоятельств. В статье описывается, что необходимо учитывать, предъявляя требования, чтобы побудить общественность и, прежде всего, власть имущих что-либо предпринять относительно какой-либо социальной проблемы.

Vaikijate hääled 3. Raamat vanuselisest tõrjumisest. (2012). Koostajad Helve Kase ja Iris Pettai. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut

18. detsembril esitles Eesti Avatud Ühiskonna Instituut uut raamatut sarjast „Vaikijate hääled”. Raamat ilmus Euroopa Sotsiaalfondi projekti raames „Vanemaealiste tööturule toomine sotsiaalse suutlikkuse ja konkurentsivõime suurendamise kaudu”. Raamatus on põhiohk vanuselisel diskrimineerimisel tööturul, kuid ka teistes valdkondades, nagu haridus, kultuur, meditsiin jne.

„Vaikijate hääled 3” on suunatud eelkõige vanemaealistele töötutele, aga samuti tööandjatele, kellele tuleb vananeva ühiskonna tingimustes üha enam võtta tööle vanemaealisi töötajaid. Mõtlemisainet pakub raamat ka poliitika kujundajatele, sest eakatel kui kiiresti kasvaval ühiskonnakihil on juba lähitulevikus Eesti arengus märksa suurem roll ja tähendus.

„Vaikijate hääled 3” koosneb, nagu tavaks on saanud, kolmest osast.

I osas on 18 intervjuud, kus inimesed vanuses 50+ räägivad oma elust, kokkupuudest vanuselise tõrjumisega, läbielamistest töötutena ja töötusolukordadest.

II osas on 14 ekspertintervjuud Eesti oma ala parimate spetsialistidega. Oleme siia kaasanud spetsialiste-praktikuid, kes oma igapäevatöös puutuvad kokku vanemaealiste inimeste, sh töötutega: Tiina Merkuljeva (tööklubi eestvedaja, Vision Up OÜ), Tatjana Maiorova (täiskasvanute koolitaja, EV Koolitus), Marge Litvinov (tööandjate esindaja, Securitas Eesti AS personalijuht) ja Meelis Paavel (Töötukassa juhatuses esimees). Analüüsime 50+ inimeste töötust kujundavaid tegureid, selle tagajärgi ja ennetamisvõimalusi nii üksikisiku kui ka ühiskonna tasandil. Teise autoritegrupi moodustavad oma valdkonna tippanalüütikud: Voldemar Kolga (psühholoog, Tallinna Ülikooli dotsent), Barbi Pilvre (meediaekspert, Tallinna Ülikooli dotsent), Kai Saks (meedik, Gerontoloogia ja Geriatria Assotsiatsiooni juhataja), Ulla Ilisson (finantssektori esindaja, Swedbanki juhatuses liige, jaepanganduse divisioni juht). Otsime vastuseid küsimustele, miks on vanuseline tõrjumine vaatamata rahvastiku vananemisele laialt levinud nii Eestis kui ka kogu maailmas ja mida ette võtta, et vähendada vanemaealistesse negatiivset suhtumist, mis on saanud tõsiseks takistuseks nii 50+ inimeste toimetulekule kui ka riikide majanduslikule kestlikkusele. Kolmandat ekspertide gruppi võiks tinglikult nimetada poliitika kujundajad: Andres Ergma (Eesti Pensionäride Ühenduste Liidu juhatuses esimees), Agu Laius (Kodanikeühiskonna Sihtkapitali juhataja), Sirlis Sõmer-Kull (sotsiaalministeeriumi hoolkande osakonna juhataja) ning Siim Kallas (Euroopa Komisjoni asepresident). Arutleme teemadel, mida saab Eestis ära teha ühiskonna ja riigi tasandil, et murda iganenud arusaamu, mis takistavad vanemaealiste täisväärtuslikku osalemist ühiskondlikus- ja tööelus. Raamatu rahastaja SA Innove nimel saab sõna Ülle Luide (SA Innove Struktuuritoetuste Keskuse tööelu üksuse juhataja). Rahvastiku vananemisega seotud kultuurilisi aspekte analüüsib Euroopa aasta 2012 hea tahte saadik Katrin Karisma-Krumm.

III osas on artiklid oma ala juhtivatelt teadlastelt Eestist (Ene-Margit Tiit ja Iris Pettai) ning mujalt maailmast (M. Denissenko, M. M. Greller, S. Mongourdin-Denoix, S. Schulze-Marmeling, H. P. Van Dalen, K. Henkens, J. Schippers), kes tutvustavad maailmas üldtunnustatud seisukohti nii rahvastiku vananemise, vanuselise tõrjumise kui ka sotsiaalse nähtuse ja 50+ inimeste töötuse kohta.

Raamatule on saatesõna kirjutanud Riigikogu esimees Ene Ergma.

MÖTTEVARA

Roman Mihhailoviš Kon on öelnud:

„Esmakordselt puutus lääne maailm kokku mõistega „ajupesu“ (ingl k brainwashing) sõjapolukorras. Mõiste „ajupesu“ võttis esmakordselt kasutusele ameerika ajakirjanik Edward Hunter 1951. aastal. Mõiste määratlemise aluseks kasutas Hunter hiina kõnekeele väljendit hse nao, mis tähendab „pestud ajusid“ või „aju pesemist.“ Selle mõistega tähistati Korea sõja ajal hiinlaste kätte vangi langenud ameerika sõjavangides toimunut, kes järsku ütlesid lahti oma sõdurivandest ja tunnistasid end süüdi bakterioloogilise relva kasutamises.

Läänes ei suudetud mõista, kuidas võis juhtuda, et treenitud sõjaväelased mõned nädalad pärast vangilangemist tunnistasid end süüdi kuritegudes, milliseid nad ei olnud tegelikult toime pannud, ütlesid lahti oma veendumustest ja asusid koostööle Hiina ja Korea võimudega ...

Vajalike tulemuste saavutamiseks kasutasid hiinlased tervet rida psühholoogilisi võtteid ... Nii õnnestus hiinlastel panna sõjavange üksteise peale kaebama, mis oli vastuolus ameerika sõjavangide käitumisega Teise maailmasõja ajal. Seetõttu vangide põgenemiskatsed avastati peagi ja need muutusid võimatuks. Hiinlased püüdsid põgenenu peagi kinni ja andsid põgenenu ülesandjale kotitäie riisi. Arvatakse, et peaaegu kõik hiinlaste käes vangis olnud ameerika sõjaväelased tegid nendega ühel või teisel viisil koostööd ... Oli ju hiinlaste peamine eesmärk püüda sundida ameerika sõjavange nendega koostööle. Enne vangilangemist oli ameerika sõdureid treenitud keelduma ütlemast vaenlasele midagi peale nime, sõjaväelise auastme ja registreerimisnumbri. Kuidas siis õnnestus hiinlastel muuta sõjavangi langenud ameerika sõdureid oma liitlasteks, oma kodumaa raevukateks arvustajateks? ... Selleks paluti neil teha ameerikavastaseid ja kommunismi õigustavaid avaldusi vormis, millel ei näinud olevat mitte mingisugust tähtsust („Ameerika Ühendriigid ei ole täiuslikud, sotsialistlikes maades ei ole tööpuudust“). Vangi, kes äsja oli nõustunud väitega, et Ameerika Ühendriigid ei ole täiuslikud, paluti koostada nimekiri „ameerika ühiskonna probleemidest,“ see allkirjastada ja jagada tutvumiseks teistele vangidele. Hiljem paluti samal teemal kirjutada veidi põhjalikumalt koos kirjutaja nime mainimisega. Selliseid kirjeldusi transleeriti raadio teel mitte ainult samas laagris, vaid ka teistes vangilaagrites viibivatele ameerika sõjavangidele. Nii oli mitte milleski süüdi olevast vangist järsku saanud kollaborant, kes tegutses vaenlase kasuks. Teadmine, et ta kirjutas kompromiteeriva teate ilma igasuguse sunduseta, viis arvamuse muutumisele iseendast, mis võimaldas samastuda talle omistatud etiketiga „kollaborant“ ... Hiljem töötas „ajupesu“ teooria välja ameerika psühholoog Robert Lifton oma raamatus, tänu millele see mõiste sai läänes laialt tuntuks. Lifton kasutas mõistet thought reform, mis tähendab mõtlemise reformimist ja vastab kommunistliku hiina programmi ssu-hsiang kai-tsao, mis tõlkes kõlab kui „ideoloogiline ümberkasvatamine“ ja mida hakati kasutama ülikoolides, koolides, vanglates, ametiasutustes.”

Roman Mihhailoviš Kon (18.10.1960) õpetab usulahkude mõistmist Moskva Vaimulikus Akadeemias. Ta on kirjutanud vastava õpiku, millest oleme püüdnud välja sõeluda meilegi huvipakkuvaid mõtteid.

Vahendanud Jüri Raudsepp

Kunstnik Toomas Altnurme

<http://art-altnurme.weebly.com/>

Igaühel on õigus olla märgatud

Üleilmse sotsiaaltöö päeva pidulik tähistamine

19. märtsil kell 12.00–15.00
Türi Kultuurimajas (Hariduse 1, Türi)

Maailma sotsiaaltöö päeva teemaks on tänavu
võrdsete sotsiaalsete ja majanduslike võimaluste edendamine
vt <http://ifsw.org/get-involved/world-social-work-day>.

Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni korraldatud sotsiaaltöö päeva pidulikul üritusel tunnustatakse aasta parimate sotsiaalvaldkonna töötajate konkursile esitatud inimesi. Üritusel osalema on oodatud kõik sotsiaaltöö alal tegutsevad ja sotsiaaltööd väärtustavad inimesed.

Registreerumine kuni 8. märtsini e-posti aadressil maiu.kauber@gmail.com
Osavõtt tasuta, ürituse kava leiab ESTA veebilehelt www.eswa.ee.

Sotsiaaltöö organisatsioonide võrgustiku ENSACT Euroopa ühiskonverents

„Sotsiaalne tegevus Euroopas: kaasavate poliitikate ja praktika suunas”

16.–19. aprill Istanbul, Türgi

Info ja registreerimine: www.ensactistanbul.org

E.D.E. 13. Euroopa kongress „Loogem ühine hooldusvõrgustik. Tehnoloogia hoolekandes – võimalused ja piirid”

26.–28. septembril Tallinna Tehnikaülikoolis

Mitmesugused tehnilised lahendused pakuvad uusi võimalusi eakate ja teiste piiratud tegevusvõimega inimeste iseseisva toimetuleku ja elukvaliteedi säilitamiseks ja parandamiseks. Olukorras, kus aina kasvab vajadus eakatele suunatud pikaajalise hoolduse ja tugiteenuste järele, muutub uute tehnoloogiate rakendamine pikaajalises hoolduses mõõdapääsmatuks. Arvestada tuleb ka sellega, et kuigi tehnilised lahendused muudavad hoolduse korraldamist tulemuslikumaks, ei asenda need hooldustöötajaid ega inimlikke suhteid.

Kongressile on oodatud eakatele hoolekandeteenuseid pakkuvate asutuste juhid ja spetsialistid, hoolduse korraldajad, sotsiaaltöötajad, teadlased, koolitajad ja õppurid.

Korraldajad: E.D.E (Eakatele teenuseid ja pikaajagset hooldust pakkuvate asutuste juhtide Euroopa assotsiatsioon) ja Eesti Sotsiaalasutuste Juhtide Nõukoda.

Kava ja osalemise info: www.ede-congress.eu